NA KA HYNDAI SHA KA LAWEI

H.W. STEN

Rs. 6/-

State Central Library
Meghalaya, Shillong.

REFERENCE
Not to be Lent out

Na ka Hyndai sha ka Lawei

Ka jingbishar bniah ia *Ki Sngi Barim U Hynñiew Trep* jong u Soso Tham

H.W. Sten, M.A., J.D.
Lecturer, Department of Khasi,
Sankardev College, Shillong.

1980

———

Ropeca
Shillong

Library books will give you Joy for Long
If handled carefully with clean hands

NA KA HYNDAI SHA KA LAWEI

Copyright : H.W. Sten, 1980.

First edition

Published by H W. Sten, Editor, Ropeca.
Printed at the Scorpio Printers, Mawkhar, Shillong - 793001,
Meghalaya.

KI LYNNONG

KA KTIEN KHMAT

La pynkhreh ia kane ka kitab shwa ban thoh biang ia *Ki Sur Na Ka Duitara Ksiar*, hynrei la hap buh teng ia ka jingshon namar ba la don ka jingud na ki samla shong skul ba dei ban pynmih noh ia katei shwa. Ha kajuh ka por, la sngew khia shibun eh ha ka jinglut jingsep, bad la phah sha ka Sorkar Meghalaya ban pule la ka lah ne em ban iarap tyngka ha kaba pynmih pyrthei ia ka jingthoh. La sngew-thuh ba la rai ban iarap, kumta la sdang noh hi mar mar ban shon da kaba kyrmen ba kan mih shwa ka eksamin B.A mynta ka snem.

Wat lada la don ki jingbatai shaphang ka poitri u Soso Tham hangne hangtai, nga iohi ba dang don shibun kaba dei ban leh khnang ba yn lah ban sngewthuh ia ki phang ba la rwai da utei u myllung. Ka jingpule jong nga ha kane ka kitab ka long lai syrtap: (i) ban buh lyngkot ia ki phang ka lynnong, (ii) ban tih ia ka thymmei kito ki jing-mut, bad (iii) ban tai nia halor ka jingshem. Kane, ha ka jingsngew jong nga, ka dei ban long ka rukom hikai bad batai ia ka *literature*, ym ban shu iawad ia ka jingmut ki kyntien bad ieh ia ki nongpule ha ka umdum. Kane ka jingtrei kam shym la tare ia kano kano ka phang ka bym rung hapoh kitei ki lai tylli ki mat.

Jaiaw Langsning, H.W. Sten
28th March 1980.

KIWEI DE KI KOT BADONKAM

1. Meghalaya Year Book
2. Ki Sur Na Ka Duitara Ksiar
3. Ka Poitri u O.M. Wahlang
4. Ka Poitri u Primrose Gatphoh
5. Ka Jingbishar Bniah
6. Kumno Yn Iatrei Lang ?
7. Ka Mied Badum Kan Jah
8. Ka Histori ka Ktien Khasi
9. Ka Burom Ba La Jah

   (ka poitri Epik banyngkong eh ha ka ktien Khasi)

Baroh kitei la thoh da u H.W. Sten

10. Katto Katne Shaphang Ka Sonnet

    da u B.L. Swer, M.A., B.T.

11. Ka Histori Ka Thoh ka Tar

    da u R.S. Lyngdoh, M.A., Ph. D.

Lah ban ioh na ki dukan die kot bad na Scorpio Printers,
Mawkhar, Shillong.

I

KI SYMBOH KSIAR

KANE ka lynnong ka don 11 tylli ki dkhot bad ia ki symboh baroh ba la pashat sha ngi la kdew ha kine ki dkhot. Kane ka lynnong ka long kum ka jingpruid ia ki phang ba u poet un sa rwai ha ki lynnong ban dang bud.

U myllung Soso Tham u rwai shaphang ka jinglong bakyrpang ka jaitbynriew Khasi-Pnar ha sla pyrthei. Ha ki sngi barim bajah, ka jaitbynriew jong ngi ka sah marwei, ka synshar hi ialade da ki aiñ Blei la ym don ba tip ei ei shaphang jong ka. Kita ki dei ki sngi ha kaba ka thoh—ka tar kam pat don, bad ia ki rukom, ki dustur, ki aiñ baroh la shu iathuh pateng na u kpa ha u khun, ym don ba kit khia ban da buh jingkynmaw ia ki. La ong ba u Khasi u la nguid ia ka dulir sha kpoh, hynrei kam shym la mih satia nangta.

U myllung u iohi ba ka jaitbynriew ka iabeh tang sha kiei kiei kiba wan nabar bad kane ka la ktah ia ka jingmut jong u kat haduh ba u la ban arsien arwat ia kajuh ka synrop—

Jingshai ngi wad sawdong pyrthei,
Jingshai ka Ri ngim tip ei ei—

ha ka dkhot X u la bujli ia i kyntien "tip" da i "kheiñ" bad kane ka pynpaw ba u iam briew marwei namar ka jingbymñiewkor ki briew ia la ka ktien ka thylliej, ne ia kaei kaei badei la ka jong. Kumta u la plie ia ka phang bad un rwai shaphang la ka Ri, namar ba la ieh shrah slem ia ka da ki riewstad ha shwa jong u.

U sdang naduh basdang. Ha ka dkhot II u kren shaphang ka jingpynlong ia ka pyrthei, ki khlur, ka Sngi, u Bnai. U Soso Tham u long u Khristan bad ma u hi u la pule shibun ia ka *Kotbah* ha kaba la thoh shaphang ka jingpynlong ia ka pyrthei : "To long ka jingshai, te ka jingshai ka la long". U pdiang khuid mynsiem ba ka jingshai ka long ka jingpynlong banyngkong jong U Blei ha kane ka pyrthei. La kit ruh ia ngi ha kane ka dkhot sha ka juk ha kaba ki mrad, ki dieng ki sieij ki kren kum u briew. Kaei kata ka ktien ba ki ia kren, bad kumno ki ia kren, ngim tip hangne hynrei hawei pat u iathuh ba ka dei ka ktien Khasi. U la ioh ka sakhi babiang ba ha ka *Kotbah* ruh don ka mrad bakren briew, namar ngi pule ba ka Gada u Balam ka kren ia u da ki ktien kum u briew (Jingkheiñ lynnong 22). Ha ka khanatang Khasi jong ngi ruh, ngi iohsngew shaphang ka jingkren briew ki jingthaw u Blei. Kane baroh ka thew sha ka jinglong khuid bad ryntih ka mariang.

Kata ka jinglong hok, jinglong khuid kam shym la neh slem. Kumba ngin sa pule hadien, ka mariang hi ka la kulmar ynda u Soitan ne "u Ksuid u Khrei" u la lap ia ka pyrthei. Shwa kata, baroh ki jingthaw, bad barit bad bakhraw ki iaroh bad ainguh ia la u Nongthaw.

Ki dkhot III, VIII bad IX ki kren shaphang ka thoh—ka tar u Khasi. Nga pynbor ia ki nongpule ba kin sngewbha ban pule lang ia kito ki dkhot ban ioh bat ia kawei na ki symboh ksiar. U Soso Tham um shym kynnoh ia ki longshwa-manshwa ba kim don kot—don sla. U iasaid na ka bynta jong ki bad u ong ba ha kato ka por basuk, ka dulir kam put donkam namar ka ktien u briew hi ka dang shong dor. Kim ju pynkheiñ ia la ka juban ba la khlei, namarkata, ym donkam buh jingthoh-jingtar ruh. U

kubur ia ka khanatang ba u Khasi u thep ia ka kot ha kpoh bad u kyrmen ba kan sa mih hadien. Ka jingnguid ia ka kot ka long ka dak ba la thoh ia kiei kiei baroh ha ki mawlyngkniap ka dohnud u briew bad ynda la donkam kan sa mih hi ka jingstad jong u shabar. Ha ka aiom basuk ki sim—ba la mihkhmat hangne da ka phreit—ki joh ban bam na uba sah ba tam ha lyngkha u khun bynriew. Ynda la donkam ia ka thoh ka tar, la pynpaw nyngkong ia ka da ka jingpruid dak ia ki maw kiba ngi lap ha kylleng ka ri, hynrei ngim lah pat ban pule ia ki namar ba la tap matlah ia ki khmat jong ngi da ka jingdum bad jingbieit, wat lada ngi pyrshang ban batai ruh kin long ha ngi "da kumwei pat." Kane ka juk thoh ha ka maw ka la long lehse kaba la slem tam. Nga ieh ha kiwei pat ki riewstad ban batai ia kane, namar ba u myllung u dang kyrmen hi ba sa shisien "Ka maw *kan* dang kren briew."

Ha ka dkhot IX bad X u rwai shaphang ka jingpyrshang jong u bad kiwei pat ban lum lang ia ki khana pateng hangne hangtai shaphang ka jaitbynriew Khasi-Pnar ha ka thoh - ka tar bamynta khnang ba ngi ki long dien ngin tip bad nang ban kheiñ kor ia la ka ktien ka thyllieij bad ia ka jaitbynriew. Ha kajuh ka por u kynthah jur ia ki riewstad ha kito sngi ba ki iabeh ban lap tang shaphang kiwei pat ki jaitbynriew khlem da kheiñ kor ban tip shaphang la ka ri namar kim ju ñiewkor ia ki kot ki sla ba mih ha ka ktien la jong, (dk-x).

Tang ka dkhot IV hi ka kynthup laitylli ki symboh : (1) ka jingwan mih u Ksuid ha ka dur U Thlen, (2) ka ka jingwan ka Juk Bymman, ka pap ha ka pharshi u Diengiel, bad (3) jingkieng ksiar u Sohpetbneng. Ia kine ki symboh la rwai ha ki lynnong babud.

Kawei pat ka symboh ka long shaphang U Rang Iarkhad, bad ia kane ruh la rwai ha "U Simpyllieng", bad ka kular Blei ban pynım pat ia u briew na ka Pap.

Ka symboh ba la kdew ia kaba um shym rwai ka long shaphang ka jingiam ka Sierlapalang. Nga lyngngoh shibun ba la ieh ia kane khlem da shohdur shohdar. Ha kane ka jingpruid phang lane *prologue* la shah ia ngi ban iohi tang ia ka jingkut jong ka jingim u Sier da kaba u shah siat ha u khun bynriew. Ka daw ba la ieh ia ka, ha ka jingiohi jong nga ka long ba ka jingiam briew ka mrad kam iadei satia bad kiwei ki mat ba la rwai hangne, namar lada u myllung u rwai shaphang jong ka un hap ruh ban ai jaka shibun ia ka rukom beh sier ki longshwa manshwa, bad ka niam ka rukom ba iadei bad ka. Ka jingdukha mynsiem ka sier kam iahaps atia bad ka phang ba la rwai ha kane ka kitab. Kumta la ieh noh ia ka, ym namar ba la thaw ne phawar shaphang jong ka kumba la tharai da ki katto katne ki nongbatai.

Ka symboh bakhatduh eh ka long ka bynta ki bor bakynja mynsiem ha ka poitri. Ia kane u Soso Tham u bud nuksa na uta u John Milton ka England. U myllung u aiti ialade ha kito ki bor bad u la pynpaw ia kane ka jingduwai jong u ha ki ha bun ki jaka. Kaba ngi shem hangne ka long ;

To suit ki rong, Ko Khulom Ksiar,
I'u briew badum ban pynshaı kdar.

Ngi lah ban ianujor ia kine ki kyntien bad ki jong u Milton hi, ha kaba u kyrpad ia ka Jingshai ban pynshai ia ki khmat bakynja mynsiem jong u.

Kane ka rukom kyrpad ha ki bor bamaian ka long ka rukom ka poitri epik. U Soso Tham u la pyrshang ban pynrung ia ki symboh epik katba u lah. U thoh "Ngam

bakla lada nga ong ba hangne don lypa ki symbai ka Epic Poetry lashai lashisngi". Hynrei *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep* kum ka poitri kam dei ka epik.

II

KA PER SYNTIEW

KANE KA lynnong ruh ka don 11 dkhot. Haba nga pule ia ka baroh kawei, nga sngew kumba u Soso Tham u pynsyriem ia ka Ri Khasi-Pnar bad ka Persyntiew ha Eden ha kaba u Adam bad ka Im ki im sngewbha shwa ba kin hap ha ka pap. Ka ri jong ngi ka long ka ri baiaid ryntih, ka ri batipbriew-tipblei, bad ka ri ha kaba ka Hok bad Jingkhuid ki synshar ia ki longshwa-manshwa jong ngi.

Ka Jingthmu. U myllung u la kren shai ia ka jingthmu ne ka Phang jong u ha kane ka lynnong, bad kata ka long-

Ban kyrsiew pat napoh ki Kpep
Ki Sngi barim U Hynñiew Trep.

bad

Shaphang ki Sngi barim Hyndai
Kijuh ki sur nga ruh ngan rwai ;
Sa shisien pat kin win ki Khlaw,
Sa shisien pat kin khih ki Maw.

Jingphalang. Ha kane ka lynnong ngi lap ia ki artylli ki jingphalang (influence) jong kiwei pat ki nongthoh ba u Soso Tham u la pule bha. Kine ki dei :

(a) Na ka 'Cuckoo' U William Wordsworth. Ka dkhot bakhatduh eh kato ka jingrwai ia kaba u Soso Tham hi u la pynkylla sha ka Khasi ka ong !

Ko sim basuk, ka pyrthei te
Sa shisien pat ka long
Ka shnong ki rngai kein, ba hangne
Ka bit ia pha ban shong.

U myllung jong ngi u la shim tang ïa ka pasoh jong kitei ki lain bad u la pynphai ïa la ka jingmut na ka pyrthei baroh shong ka sim sha kaban shong ki briew bad u rwai ba ka ri Khasi-Pnar kan long.

Ka Ri babit bah shong ki briew.

Ka jingpynkylla Khasi ia ka jingthoh kiwei pat ki myllung ka iarap ïa U ban pynwandur ïa la ka jong.

(b) Na ka *Kotbah.* Ha ka *Shithi Banyngkong Sha Ki Nongkorinth* 12 : 4-5, u Paul u thoh shaphang ki jingai baphet U Blei ha ki briew bad ki jingiapher ki rukom shakri ïa ujuh U Kynrad :

Te don ki bapher ki jingai, hynrei ujuh U Mynsiem.
Bad don ki bapher ki jingshakri, hynrei ujuh U Trai.

Ia kitei ki kyntien u Apostol Paul, la pynrit tang ha ka shilain kumne :

La pher u Dkhot—kawei ka Niam
(dk VI)

Ka Mariang. Ha kane ka lynnong bad ha ka balai, nga iohi ia ka jingieit u myllung Soso Tham ia ka mariang kumba u lap ia ka ha ri Khasi-Pnar. Haba ki kritik ki kren shaphang ka mariang, kim mut tang namar ba ki lap ia kata ka kyntien ha ka poitri ne phawar, hynrei kumba u myllung u iohi bad kren shaphang jong ka.

Nga sngewdei ba ki nongpule kin sngewthuh bha ia kane ka phang khnang ba ha ki lynnong ban dang pule ngin shu kdew ïa ka khlem da batai shuh. Kiei kiei baroh ba ngi iohi shabar ki long ka bynta ka Mariang. Peit sha suin : ka suinbhang bajngum, ka sngi baphyrnai, ka jingshai, ka lyer, u slap, ki khlur, u bnai, ki rong bunjait ki lyoh (barong, balieh, basaw, bastem) ki long ka bynta ka mariang kiba tem la ki jong ki sur ha ka dohnud balung u myllung. Haba ngi wan sha tbian pat, ngi iohi

sawdong ialade ia ki lum basyllen ki khlaw bajngum, ki syntiew babunjaid ba ngi da lah ban ñiew kyrteng, ki wah bad ki dohkha ha ki, ki mrad bad ki sim ruh kiba don la ka pharshi ia ka jingim briew. Ki sur ba rwai ki sim, ka jingpah ki mrad, bad wat ki ñiut maw hi ki long ki jong ka Mariang. Ha kper ngi don ki jhur ki jhep, ki jingbam har rukom, ha lyngkha ruh don u kba, phan, shriew, diengsoh bad kiwei. Kine baroh ki pynityunat ia ka Mariang. Nangta ngi lap ha ka mariang ia ka jingkmen bad jingsngewsih ruh. Don ar-ar kiba iaiaid lang : ka um bad ka ding, ka doh bad ka mynsiem, ka babha bad basniew ruh bad kumta ter ter. Kine baroh ki don ha ka mariang. U myllung u pule na ka bad u kren ha kiwei pat ki jingmut.

Ka Mariang u Soso Tham kaba paw ha kane ka lynnong ka long ka jong ki juk ba la her sha bymjukut : ka juk basuk ki hynñiew trep mynba ki dang lah ban leit phai man ka mied sha bneng. Ka dei ka Sotti Juk, kumba u myllung hi u la kdew. Kiei kiei baroh ki iaid ryntih ha ka jingpyniaid u Blei.

Kum uba ieit ia ka mariang, u Soso Tham u la rwai ha kine ki 11 dkhot shaphang ki lum, ki them, ka lyer pyngngad, (dk I). Da ki *simile* u khaw, u phan, ka shriew, u krai basah syllai kiba iathuh khana ha u ia ka sngi ba la leit noh u kdew ia ka mariang bad kiei kiei badon ha ka, (dk II). Khmih ruh kumno ba u kdew ia ki sim, ki dieng, ki Persyntiew, ka rep ka riang, ki mrad-ki mreng, ki lum-ki wah ka ri Khasi-Pnar ha ki dkhot babud, U la jer kyrteng ruh ia katto katne na kine kum ka Khlieng, Brikwai brisoh, u Tiew-dohmaw, u ñiut, u Klew, u shersyngkai, u Tyrkhang,

ka Skel, u Sim Rynñiaw, u Shrieh-u Tngaw, ki sier, u Khla, Himalaya, Rilang bad Kupli. Ha u Soso Tham kine baroh, wat ki puri blei, ki "kren briew" (dk VII) ha ngi ba ngin tip shaphang la ka thymmei.

Ka Jingmaham. Ha kane ka lynnong u myllung u la maham ne pyrta jam ha ki khun Khasi-Pnar ia ki jingma kaba ap ia ki ha ki sngi ba-hadien. U myllung u ima ia ka jingwan hiar ki Nepali sha kane ka ri jong ngi, kumjuh ruh ia ki Bhuttia ki bym ju ngiah ban khmih jawdud nangtei ha ki lum bastem ior ia ka spah ka phew ba ki lah ban lum nangne. U iam briew marwei ia kane ka jingma ba u la iohi naduh ki por jong u, bad u la thoh shai ia kane haba u la iohi ba ka ri ka la dap da

> "... ki nongwei shisngi kiba thap mrong ban shu ioh ei lada ngi tamlah ban ai ri muid, bad ban die la ki khyndew ha ki. 1

Ka jingkdew ia ki lum Himalaya ka thew beit sha kitei ki jaitbynriew ba la kdew haneng. Ha kito ki snem 1930-35 ka jingwan kiew ki briew na shathie kam pat long lehse ka jingma ia ka ri namar kane ka la jyllei naduh ka snem 1947. Hynrei ha kane ka jingmaham ngi iohi shai ba u myllung u khot ia ngi ba ngi dei ban husiar bha ia ka khyndew-ka shyiap la jong bad nang ban ri kyndong ia ka kumba la ioh pateng na ki longshwa-manshwa.

Ka ri ba u myllung u thew hangne ka dei beit ka ri Khasi-Pnar, namar ngim dei ruh ban klet ba kine ki lum ki long ka bynta bapura ka ri India tang naduh ka snem 1948. Lada un dang im haduh kine ki snem ba hadien, nga ngeit un jin da la pynheh shuh shuh ia kane ka dkhot XI sha kawei pat ka lynnong bapura, namar ia ka jingsyier jong u na ka bynta ka

---

1. *"Ka Jingpynshai".*

lawei ka jaitbynriew Khasi-Pnar kaba u rwai kum ka "Pad pyrthei baiar", ka paw ruh ha "Ka Jingpynshai" ha kaba u thoh da ka bashai :

> Nga iohi ruh ia la ka Ri ha tmier ka riat ba shyrkhei. Sa tang katno, ia ngi kiba tang shitroh, lada ngim kyndit briew kan sa tyllep ka um saw, bad ngin sa long nong-Gebion ban thoh dieng, ban tong um ianore.

Ki Pud ka Ri Khasi. Ngam tip na kano ka daw, u myllung u kdew ba ka ri Khasi na shaphang sepngi ka kut tang haduh ka wah Rilang kaba mih na shaphang Lawbyrtun; Ha kaba kdew kumta, u la bakla shibun bad u la pynrit ruh ia ki pud ka ri Khasi. Ha ka jingshisha, lada ki ksiew jong u ki kwah ban pynbeit ia kane ki lah ban leh kumta kumba la leh da bun kiwei pat ki nongthoh sha kiwei pat ki ri. Ka ri Khasi ka kut sha lyndet shuh shuh ka wah Rilang, bad ka wah kaba hajan u pud dei ka Simsang. Nga ap ban khmih kumno kiwei pat ki kritik ki pynieng ia ka nia hangne, ialade hi nga kyntait ia ka wah Rilang kum u pud ka ri Khasi.

Ka rukom thaw poitri jong u. U Soso Tham u la iathuh ia ngi ba u lap ia ki "Symboh Jingpyrkhat" na kiei kiei kiba u la iohi ha ka mariang hi, bad napoh "ki trep ki skum" ba shong briew ruh. Kito ki mat ki shu sah kumto mynshwa jong u kumba la ieh u barim - bajah bad mynta u bishar bniah ia ki bad u pyndonkam ruh ia ki. Ngi iohi ba u pynsyriem ialade ne ia u nongthaw poitri bad ka khlieng wad jingbam haba u wad ia ka jingshisha jong ki por ba la dep. Ia kane u rwai shai :

> Nga thain ki sur ban thaw Jingrwai,
> Shikhyllipmat kumne nga phai

I kyntien "kumne" i thew ia ka nuksa ka khlieng. Ha ka jingsngew jong u Soso Tham, u myllung u long hi u Simpah-

Simsong uba rwai shaphang kaei kaei kaba la dep, kata u dei ban long u nongtuh jingkynmaw ia ki jingjia ter-ter ne u nongthoh histori. Kine ki laiñ pat ki kyrshan ia kata ka nia :

Nalor ka Kseh u Sim Kairiang
  Shajngai u pah ki Sur bathiang;
Shaphang ki Sngi ba Rim Hyndai,
Kijuh ki Sur nga ruh ngan rwai.

Ngim dei ban klet pat ba ha kane hi ka kitab ngi iohi ia ka kam u myllung ba ka long kum u nongiathuhlypa, u nongkyntu - kynpham, u nongkyrsiew thiah ruh. Shisha -

Sa shisien pat kin win ki Khlaw,
Sa shisien pat kin khih ki Maw.

(dk X)

Haduh ba wai ka Jingkyrmen;
Nangta iap duh ki ïng ri Thlem

(U Rngiew dk. XXIII)

Naduh ka lynnong VI pat ngi iohi ia u u briew uba kren shaphang ka lawei jong ka ri.

Ngi pynkut nia namarkata ba u Soso u long u myllung uba kren shaphang kaba la dep, ka mynta, bad ka lashai bad u pyndonkam ia ki jingtip baroh shaphang kaba la dep, ki dak ki shin ka lasbai na ka mynta, bad sa mih ka poitri jong u kumba ka long.

III

PYRTHEI MARIANG

HA KANE ka lynnong ruh, u myllung Soso Tham u dang rwai hi shaphang ka Aïom Ksiar. Hynrei u sdang ia ka da ka rukom ka epik poitri, kata da ka jingduwai ha ka bor bapalat ban ia u.

Ia kane ka rukom thoh kumne, la leh da bun ki myllung thaw epik jong ka ri Sepngi. Ki laiñ ba pynpaw ia kane ka jingduwai ki long kito—

Katba me lah ban ioh Jingtip,
Shuwa ba ki baroh kin lip ;
  Ko Diamond, Ko Khulom Ksiar,
To kyrsiew thiah bad pynshai kdar.

To pynshai kdar bad lam ia nga,
  Sha ba ki iaid ki Wahrupa ;

La bun ki kritik ki lah ban suba ba u myllung u la pule ia kiwei pat ki epik da ki myllung Phareng, nga iohi shai ba u la bud ia ka rukom thaw poitri u John Milton khamtam eh ha ka *Paradise Lost.* U Milton u duwai kumta ha man kawei pa kawei ka lynnong bad ha ki bor bapher, kynthup ruh ha ka Urania, Jingshai, bad Mynsiem U Blei. Ka paw ha nga hi ba u Khulom Ksiar jong u myllung jong ngi uba ioh jingtip shaphang kaba la dep u thew ia u Mynsiem Bakhuid U Blei ia uba U Trai Jisu u la kular ban phah bad ma u hi un pynshai ia ka badum baroh ha u briew.

Ka jingduwai jong u, bad ka jingaitl lut jong u ha kawei pat ka bor ka pynlong ia ki nongpule ban kohnguh ba kaba mih baroh kam dei na ka jingstad jong u myllung

hi, hynrei da ka jingpynpaw U Blei ha u, ha ka mynsiem bad dohnud jong u baba u pyrkhat shaphang ka phang ba u rwai. Ngi dei, namarkata, ban shu buh ia ka jingbymngeit jong ngi sharud shwa katba ngi dang pule ia kane ka kitab baroh kawei.

Nangne ngi iohi ruh ba u la ioh jingpyrsad mynsiem ban thoh ia kine ki symboh na kaba iaid kai shakhlieh Sunapani, kumba u la iathuh ha "Ka Jingpynshai" jong u. Hynrei um lah ban buhrieh, lane um shym la pyrshang ban leh kumta, na ngi ba u la pule bniah ia ka Book III ka *Paradise Lost* ha kaba u la lap ia ka buit jong u Milton ha kaba u la duwai ha ka jingshai ban lam lynti ia u sha bneng hadien ba u la bud ia u Soitan sha dujok. U Soso Tham um shym la pyrshang ban leit sha bneng, hynrei u la kylli :

Uba ngi ieit u don haei !

nangne hi ngi sngewthuh ia ka jingphalang kiwei pat ki myllung ka ri Bilat ha ka jingpyrkhat jong u. Ha kaba kylli ia kane wad lada ha ka rukom bakyndit ruh, nga iohi ia kawei ka jingshisha. U myllung jong ngi, u ngeit ba ki mynsiem jong ngi ki briew ki la iohi lypa ia ka khmat U Blei Nongthaw shwa ba ngin wan sha kane ka pyrthei. U Blei u long u Baieit nyngkong eh jong ngi. U Henry Vaughan ha ka "Retreat", kaba nga ngeit u Soso Tham u la pule bha, u thoh kumne :

Before I understood this place
Appointed for my second race ;
Or taught my soul to fancy aught
But a white, celestial thought ;
When yet I had not walked above
A mile or two from my first love
And looking back, at that short space,
Could see a glimpse of His bright face.

Katba u dang puson shaphang ki sngi ba la leit, ki sngi ka Hok, lehse u la iam pangnud ruh ba u briew u la jngai katta katta na Uta uba ngi ieit, bad ba u la byrngia than ha kiei kiei ki jong ka pyrthei kumba iambriew u William Wordsworth uba rwai—

The homely Nurse doth all she can
To make her Foster-child, her Inmate Man,
Forget the glories he hath known,
And that imperial place whence he come.
— (Immortality Ode).

U Soso Tham u ngeit ba wad ki wah ruh ki mih na U Blei hi uba la pynlong ia ki. U kylli namarkata, hangno u don.

La kumno kumno, um da wad eh ia ka jingtip ba kum kata kaban pynhun ia ka jingkylli jong u, hynrei u ngeit ba ha ka por ba dang hok ka pyrthei, shwa ba u Soitan un poi sha ka, ki jingshisha baroh ki rung ha ki shkor u briew, bad dei da kumta ba ka pyrthei ka shai, bad ka suk.

Ha ki dkhot iv, v, bad vi u myllung u phai sha ka Mariang bad u sdang na ka aïom banyngkong eh ka snem. U iaroh ia ka jingthiang ka lyer babeh ha ki lum Khasi ha kita ki por basuk, bad kum u *stad saians* ruh u tip ba ki dieng, ki sieij, bad ka mariang hi baroh kawei ki ioh ia ki rong babun-jaid na ka jingshai bad jingshit ka Sngi. U briew u shah kynoi kumta ha pneh ka mariang, pynban u im shida. Da kaba ieh shwa ia ka Lyïur (ba u kdew ha ka dkhot viii) u rwai lang ïa ka Synrai bad ki sim, ki khñiang baroh namar ka dei kawei pat ka aïom bakmen ha ka ri Khasi-Pnar. La u khun bynriew um long u banang-bastad, hynrei ka jinglui lui bad ka jingsuk mynsiem ka ai jingkmen ia u. Ka jingthmu ki dkhot hi ka long ban kyntu ia ka jaitbynriew ban poi biang sha ka thymmei ba la klet. Sa kawei ka jingkylli u

buh hangne kaba ki stad-saians bad ki psychologist kin jubab ka long balei ki ummat ki mih haba kmen ka mynsiem ruh. U briew madan um tip nangno kiba kum kito ki ummat ki wan. Shisha, ki ummat ki mih haba sngewsih, bad sngewhun ruh. Ha ki synrop ba hapdeng ka dkhot vi u pyrkhat ba ki ummat ki don ka kynja jaka ba ki lang kum i pung, nangne ki tuid shabar haba ki mon, ne haba don daw. Pynban ki dei ki ummat u myllurg hi kiba mih na ka jingieit ia ka mariang, bad ka jingbynnud ia kaei kaei ba ngi la klet noh kaba dei la ka jong. La kumno kumno u ngeit ba ka Rngai te ka dang iohi hi ba U Blei u iaid kai bad u briew ha ki por basuk ka pyrthei.

Na ka jinghikai niam Khristan, ngi tip ba ym don ba ju iohi ia u Blei. Ngim shym la pule ba u Adam u iohi ia u markhmat ha kata ka Persyntiew ha Eden. Hynrei ngi pule ba don uwei u riewhok uba kyrteng u Enock uba la iaid lang bad u Blei. Ka Aïom Ksiar ha ri Khasi hyndai ka long kum kata ka por u Enock, haba u Nongthaw hi u wan hiar ban ialok bad u khun bynriew.

Haba dang synshar ka Hok, ki khyndai trep ba don sha bneng ruh ki ju wan khmih kai ia la ki para ba ki trei - ki beng ha kane ka pyrthei. Ha ka jingiohi rngai jong u, u myllung u iohi ba kine ki khun U Blei ruh ki sngewtynnat bad ieit ia ka mariang ba ka iaid ryntih kumba la buh da u Blei. Kito ki dei ki sngi ba ki kpa tymmen jong ngi, kat kum ka khana pateng, ki lah ban leit phai sha bneng mynmiet lyngba ka jingkieng ksiar ha u lum Sohpetbneng. Haba ki ia kiew ia hiar kumta, ka jingkieng ka long ha ki kum u mawsiang bad ki iaid khlem don jingwit-jingwa.

Ha kaba wan rah biang ia ka jingiaid ryntih ha ka mariang, ngi iohi ia ka jingphalang ka *Kotbah* ba ha ka Kitab Jenesis la thoh ba ka sngi ka dei ka por trei bad ka miet pat ka por ban thiah. Shuh shuh, nga iohi ia ka Jing-

kieng u Jacob hangne ha u Sohpetbneng ha kaba u iohi ia ki angel ba ki kiew ki hiar sha bneng bad sha pyrthei. Shisha u Soso Tham u la thoh da lade hi kumta. "Ha nga hi namarkata u lum Sohpetbneng u dei ka Bethel", u ong.

Naduh ka dkhot ix pat, u rwai shaphang ka jingsuk ha ka mariang katto katne por shwa ban poi u Soitan ha pyrthei. Ki don ka por ban shongkai, ban tem ban put ia kj sur ka duitara bad ka marynthing mynmiet. Ka samla kynthei ka dang da la ka burom, bad ka jinglong sotti bad shida. Ka jingim jong ki la ha ïingbha ne ïingduk ka suk. Ka jong ki keiñ ka dei ka Aïom Ksiar, ka Aïom ka Hok. Kat shaba ki phai ki iohi ia ka Hok U Blei bad ka mariang ka khuid ka suba namar ba u Blei u ker u da ia la ki jong. Ki briew ruh ki im sngi ban trei shitom ban pynphuh pynphieng ia la ka ri ba kan long ka ri babit ba kin shong.

Ynda u la dep, u duwai ba yn rah ia u ha ki thapniang ka poitri sha kawei pat ka juk.

IV

U LYOH

"Kane ka long ka por jong phi, bad ka bor ka jingdum"

—Loukas

1

NADUH KANE ka lynnong u Soso Tham u rwai shaphang ka juk bathymmai basniew ka histori u khun bynriew. U khot ia ka ka Kuli Juk. Ka long ka juk ha kaba u briew u wad jingsuk, wad spah haduh ba u la mane blei sa ia ki ksuid babun jait; um sang shuh ban pyniap briew ruh. Ka khmat jong u kam phyrnai shuh namar ba u la pynkheiñ ia ka jutang bad u Blei Nongthaw.

Hynrei uei une "U Lyoh' ba myllung u rwai? Ngi don ki kyrteng ia u Lyoh katba kum ka rong bad ka rukom mih jong u. Ngi ioh namarkata ia ki kyrteng ki lyoh khyndew, lyoh long, lyoh tdem, bad kumta ter ter. Kam long ka basuk ba ngin shim ia u Soso Tham tang kumba ngi pule na sla. Ka daw ka long ba ma u hi u la pule ia ki ballad jong ki myllung ka ri Sepngi kum ki jong u Coleridge, Wordsworth, bad Shelley ka juk Mariang; bad jong ki myllung ba kham mynshwa ruh, kum ki jong u John Milton, William Blake, bad Henry Vaughan. U khun jong u, u myllung Primrose Gatphoh u la iathuh ia nga ba u Soso Tham u la ia talon bunsien ban pynwan ia ka *Paradise Lost* u John Milton sha ka ktien Khasi, hynrei um shym la lah ban pyndep ia ka. Ha kata ka Epik don nam la kdew shibun shaphang u lyoh bad ka jingdum ruh. U Wordsworth u rwai shaphang u lyoh, u Shelley ruh kumjuh.

Hato une u lyoh hangne u iasyriem ma ia uno uno na kito ki Lyoh ha ka juk Mariang? Ne u dei uto uba tap ia ka Lbuh Sunapani ba u myllung jong ngi u la iathuh teng da ka jingthoh hi?

Shaphang une U Lyoh da lade hi u kren kumne:

U Lyoh na jngai suki suki,
U krei haduh ban dum ka Sngi;
(dk. iii)

Long syiem ka Dum, synshar ka Bieit,
Ka long Raïot ka Tieng ka Smieit.
(dk. viii)

Ki sngi ba suk baroh kin kut,
Ynda u tap u lyoh ba jngut.
(dk. ix)

U kdew ruh ia ka bor une u Lyoh ha ka lynnong babud hynrei ngam iohi ia ka dur u Lyoh jong u Wordsworth ne Shelley hangne. Kaba nga iohi shai kdar ka long ba um shym mut shisha tang ia uta u Lyoh bakrih na lum Diengiei ruh. Ha kane ka kyrteng nga iohi ba u Soso Tham. u buh ha ka jingmut ia ka *Chaos*, *Darkness* bad *Night* jong u John Milton ia kiba u khot hangne kum ka Kuli Juk, Dum bad Miet. U Milton u khot ia ka *Chaos* ka *Anarch* ruh kaba ngi iohi pat ha ki kti u Soso kum ka Lynrum Lynruh.

Sngewdei ruh ban iathuh ia ki nongpule ba ha kane ka lynnong bad ha "U Rngiew" u Soso Tham ruh u la long uta "U Milton ba dang mer" kumba thoh u Wlison Reade shaphang u Morkha Joseph. Na kine ki lynnong ngi lah ban kdew ia kawei pa kawei ka jingthew jong u ban kot sha ka epik u Milton. Ha ka *Paradise Lost* la rwai shibun shaphang une u Lyoh bad U Rngiew ruh. Ngan sa kdew

ia kito ha ka bynta ba ki mih khnang ba ka jingpule ia kane ka lynnong kan long kaba plie ia ki khmat bym put don ba plie baroh shikatta. Hynrei u la pyndonkam ia klei kie kiba u Khasi-Pnar u ju iohsngew bad ju kren khnang ba kata ka jingiathuh shaphang ka Mynnor u Khasi kan iasyriem bad kato ba la rwai da u Milton.

U Lyoh ha kane ka Lynnong u krei, kumba la kdew, na Lum Diengiei, bad kata ka la jia ynda la dkut u Sohpetbneng. Dei hangta hapoh badum ba ka jingmut u briew ka la kylla bak, bad ngan sa tai nia shaphang kane ruh: Hynrei katba u sah dum kumta, u la mane ia ki ksuid kiba am "Ia nga ia nga". Namar kane ka jingdum Lyoh u briew u la hiar kyrdan bad u la jan long ksuid hi.

2

Ka kam jong nga ha kane ka bynta ka long ban batai bniah, bishar bniah, bad ai la ka rai kum u kritik. Ia kane la kular naduh ka jingpruid phang. Lada ki nongpule ki bud bniah ia kane ka lynnong, kin ym shem jingeh ban bishar hi ia ki ar lynnong ban dang bud.

Ha ki dkhot i bad u ii myllung u pynkynmaw ia ngi ia ka juk Ksiar u khun bynriew ha kane ka pyrthei kaba u la rwai ha ki lynnong ba la dep. Hynrei la plie ia ka jingmut ki nongpule ba kata ka aiom basuk ka la wai ha kine ki laiñ:

Shwa ban hap ki bniat Masi;

bad

Sa tang u Pukni Syiem ba her
Sha jngai, u i ka Dak ba pher.

Ngi sngewthuh ba la kit ia ngi sha ka aiom bakulmar ha ka histori ka jaitbynriew jong ngi. Ki "bniat masi" ki la hap da ka jingbitar u Blei, bad ka pan

ka jynjar, ka duk ka thngan ka la ioh jaka ha u khun bynriew. Kane ka jingkdew sha u masi ka thew sha kata ka khana hyndai kaba iathuh ia ngi ba dei na ka jingshah pynshoi u masi, ia uba u Blei u ia thung kum u Nongkit Ktien Syiem jong u, ha ka Tyngab ba la wan ka jynjar ha ka pyrthei kaba la pynlong ia u briew ban trei shitom ruh. Ha kata ka parom ba la shu siat hangne ngȧ iohi ia kawei pat ka dur. U myllung imat u shim ia kata ka Tyngab tang ka dur ba u ksuid u phong ban pynshoi ia u briew, kaba mut ba u la poi sha ka pyrthei ha ka rukom ba ym da ipher eh bad da ki lad balui-lui kiba ka bakut jong ki ka long ka jingjot.

Ym tang katta hi, ngi iohi shuh shuh ia u Pukni Syiem ba u la iohi na jngai ia ka jingiapher ha pyrthei. Ka jingpher hangne ka long ba u briew u la lyndet ia ka jutang Blei.

Uei une u "Pukni Syiem"?

Ngi pule nyngkong ia ' u pukni' ha ki jingtrei u Soso Tham naduh ba ngi pule ia "U Ingkhong Shyllangmat" ha kaba u la sdang bsuh ia.la ka jingsngew. Ia ka mynsiem ba ngi lap hagnto la wan rah ha kane ka lynnong ruh. Ngi pule shaphang u pukni bhur, u pukni syiem, u khlieng, ka tyngab, hynrei uei une "U Pnkni Syiem"? U Pukni u hiar na suiñ sha khyndew tang ban bam ia ka met iap, bad u lah ban iohi ia ka naduh na sahit bneng hi. Ka long kawei kaei kaei ka baphylla! Ha kaba bishar ia kane ka lynnong, ki nongpule ki dei ban kynmaw ba u Milton u don ha ka jingmut u Soso Tham. Ngi pule ha ka epik u Milton ba u Soitan u paw ha ka dur u Khlieng duriaw (cormorant), bad ha ka dur U Pukni (vulture) ruh. Ngi sngewthuh

namarkata ba u myllung jong ngi u thew sha uta u Syiem ki angel bymman uba la wan swait na suiñ ban wad ia kane ka pyrthei basuk jong u briew.

Haba nga duriap bha ia ka jingbang u Soso Tham ban pule bniah ia ka *Bible* lane *Kotbah*, bad ia ki poem ba la pynshong nongrim ha ka, nga sngew ba ka jingpynpoi ia "U Pukni Syiem" ka lam ban maham ia ki hynñiew trep da kito ki ktien U Jisu hi kiba u kren ha ki synran; "... kane ka long ka por jong phi bad ka bor ka jingdum". Shisha ngin sa pule ba u Soitan u long u Syiem ka Jingdum hi, bad ha ka *Bible* ngi pule ba u long u syiem ka Suiñ.

Naduh ba u briew u la kohnguh ia u masi, la tap ia ka pyrthei da ka jingdum. U Lyoh badum u la krih na lum Diengïei haduh ba ka Sngi ka la buhrieh ia la ka khmat na ka pyrthei. Ka kynrum-kynram ka la don, bad u Ksuid bunjaid u la ioh jaka ban trei bha la ka kam. U khun bynriew u la pynshah skhor ia ki ksuid bad u Blei ruh u la kiar na u.

Ha ka parom Khasi, ki tnat uta u Diengïei ki pyndum ia ka pyrthei haduh ba ki briew ki la ioh buit na ka phreit ban pynkyllon ia uta u Diengbah bad ka pyrthei ka sa shai biang. Ha ka dkhot iii u myllung jong ngi u pynsyriem ia u Diengïei bad ka Pap ia kaba un sa rwai ha ki dkhot babud.

Hynrei u myllung imat u don ei ei shuh ha lyndet. Uei une u Diengïei? Lada u thoh, "Ha nga hi namarkata u Lum Sohpetbneng u dei ka Bethel", u lah ban shim ba u lum Diengïei u dei ka jaka ba ka Pap ka wan hiar nyngkong sha kane ka pyrthei hadien ba u Soitan u la pyndkut ia ka jingkieng ksiar u Sohpetbneng. Mano ba tip lada u Diengïei um shym iaryngkat bad u lum Nephates jong u Milton. Shisha ka dkhot hi ka kynthup sa ia ar tylli ki

jingjia ba la rwai da u Milton. Kine ki long ka jingdum ka Sngi, bad ka jingjah u Blei na pyrthei, bad ba la ban ruh ha ka dkhot vii ban pynthikna ia kane ka jingthmu barieh u myllung.

Ka sngi ka ngam hadien pat sa u khlur
U Hesperus, ba dei ban ai jingshai
Ha sla pyrthei, khyndiat ban ieng hapdeng
Ka Sngi bad Miet, mynta naduh shakut
Jingdum ka tap dongdit pyrthei pyllun
Mynba Soitan u her ha jingbyrngem
U Gabriel na Eden 1

Kumjuh haba u Soso Tham u rwai "Napdeng u briew la jah u Blei" u buh ha ka jingmut ia ki laiñ banyngkong ka Book IX ka *Paradise Lost* bad ia ki laiñ na ka Book X, ia kine :

Kyrkieh te soit sha bneng na Paradise
Angel ki kiew, ki lyngngoh bad sngewsih
I'u briew; u long kumno mynta ki tip,
B'u Ksuid, ki dum, u ioh ruagtuh na Dwar
Bym i ka khmat. 2

Ka jingiapher ka long ba u Soso Tham u la airong airup ia ka Persyntiew ha kata ka rukom ba u Blei da lade hi "U hiar ban iaid kai bad u briew" katba na u Milton ngi pule ba U Blei u phah tang da ki angel ban ap ia ka Eden. U Soso u la long u Khristan bad ha kaba pynhiar ia u Blei ha khyndew, ngam tip u shim kylliang na kano kawei pat ka jinghikai niam. Kaba ngi pule na kijingthoh ka long ba tang ha Lum Sinai ngi iohi ba u Moses u ioh sngew ia ka ktien jong U Blei. Ka niam Khristan ka hikai ba ka khyndew ka long ka jingiuh kjat U Blei, hynrei u Jisu Khrist ruh u ong ba u leit phai sha la u Kpa kaba mut ba ka Khet U Blei ka don ha bneng sha kaba u briew bahok

1. P.L. IX : 48-54
2. P.L X : 17-21

un leit phai kat kum ka jingngeit u Khasi ruh. Na u Paul pat ngi sngewthuh ba ka jingkren jong u Blei bad ki briew ka la long lyngba ki nongiathuh lypa ne nongkrenblei. 1.

Ka jingjah u Blei hangne hadien ba u briew u la shah pynshoi bad hap ha ka pap, kat kum u Milton ka long ba ki angel ki la kiew sha bneng, kumba la pyni, katba u myllung jong ngi pat u kren shai ba u Blei u la leit phai dalade hi sha bneng. Ngan sa wan phai sha kane ka phang ha ka dkhot vii.

Ka dkhot iv ka lah ban pynmih ar tylli ki jingbatai. Don ha ka ki jingthew bymthikna lane *ambiguity*. Nga kwah ba ki nongpule kin iohi ia kane.

Ka jingpule na sla bad kaba khlem tip ia ka nongrim ba u Soso Tham u bud kan paw ha uba pule tang katne. Ba ka dkhot iv ka thew tang shaphang u briew ba la hap ha ka pap. Kata ynda la dkut u Sohpetbneng. (Ngan sa bishar ia une u Sohpetbneng ruh harum). Ynda la sah ha sla pyrthei, u briew u iaid ruma hapoh u Lyoh katba ki hynmen-para jong u ki sah bad U Blei ha bneng. Shisha u myllung u khuslai shaphang u briew :

Khyndai ki sah ha Ïng U Blei
U briew u poi ngam tip shaei :

Kat kum ka parom ba khana pateng u Khasi-Pnar u nongshun u la pom noh da ka wait ne khet da u sdie ia u dieng ba pynlong jingkieng u hynñiew trep katba ki briew ki dang iatrei ha la ki kam. Hynrei ynda ki la khreh ban leit phai, kim lah shuh ba la kyllon uta u dieng ba la buh U Blei ba kin kiew kin hiar. Nangta ki sa sah bad roi ha kane ka khyndew bad ki shah synshar ha ka ingdum. Ki kam runar ruh ki par nawei shawei.

---

1. *Hebrew* 1 : 1

Nalor katei kaba ngi lah ban iohi mar ia pule ia ka dkhot, lah ban phai mynta sha u Milton. Ka dkhot kam kren shaphang u khun bynriew ha kane ka pyrthei ba u her ruma ha suiñ, *h*ynrei shaphang ka jingher u Soitan hapoh badum mynba u wad ia kane ka pyrthei ha kaba u la rung ia ki jaka bapher bad bangiew baroh balah ban mutdur. Kane ka jingiaid lynti u Soitan ka long shwa ba un leit poi ha khyrdop ka Dujok ne nurok ka ksew. Te haba u myllung jong ngi ruh u la iohi ba u Ksuid u la bunkam katne ka la dei ia u ban syier shaphang ka lawei u hynñiew trep bad ki khun jong u.

Ki dkhot v and vi ki pyni ba kane ka jingher u Soitan kylleng ha ka dkhot iv ka long shwa ban poi ha khyrdop Dujok hi. Ia ka lynti iaid jong u lem bad ki nongbud—nongrap jong u baroh la iathuh da u Milton kumne ;

Through many a dark an dreary vale
They passed, and many a region dolorous,
O'er many a frozen, many a fiery Alp,
Rocks, caves, lakes,fens,bogs, dens and shade of death 1.

Hynrei ka jingkdew ia ki "Ri Ryngkhiang" bad "Jyrsıeh" ka pynkhleh noh ia ki jaka ba don ha ka dujok hi. Wat lada u myllung Soso Tham u kdew ia ki "Thwei" hangne ruh, ym i dak ba u thew sha ki wah *Styx*, *Acheron*, *Cocytus* bad *Lethe* ka Dujok. (Ngan kdew sha kine ha ka lynnong babud).

Ka "Khyndai Pateng Ñiamra" hangne ka mut ia ka dujok. Ki Greek ki iathuh ba kata ka dujok ka don shaduh kiba kum kita ki ñiamra shapoh ramew. Hynrei mynta ngi tip baroh ba ka pyrthei ka long ka bapyllun, bad ia ka ka jingheh jong ka ruh ki riewstad ki la tip. Haba ka long kumta, shano keiñ kane ka Dujok ka don ! Ha ka *Bible* la

1. P.L. II : 618-641

iathuh ba ka don sha ka badum jngai bah, lane ka Liewlong bakhlem trai. Shano kane ka khyndai pateng ka don ? Lada lah ban sam lyngba ia kane ka khyndew na kawei ka jaka, yn mih ha ka pyrthei hi ynda la lait ki syrtap baroh. Ka lah ma ban long ba kata ka dujok ka dei ha kawei pat ka metbneng ! U John Milton u mutdur ba ka don shabar ka pyrthei bad ba la pymakhlad ia ka na ka pyrthei da ki haw-haw bad lyoh. Nga ieh ha ki riewstad badei ia ka Niam ban ia tare ia kane ka mat. Kaba donkam ka long ban pdiang ba u myllung jong ngi u la pynrung ha ki dkhot v bad vi ia shibun ki rukom pyrkhat bad mutdur bad jingiathuh ha ka Book II ka *Paradise Lost.* Ki ktien "Shata marwei un leit suh kha" bad "Kumta ka Pap ka thaw Thynriew" ki thew ia ka khyrdop ka Dujok ba la batai da u Milton. Ka jingsuhkha u Soitan hangne kam mut ba u kha khun wat la u Milton u iathuh—

For Spirits when they please
Can either sex assume, or both 1

ruh. Hynrei dei hangta ha khyrdop ka Dujok ba u iakynduh ia ka Pap. U tip na ka ba ka dei ka khun jong u, bad ba u la shong kurim ia ka. U khun nyngkong u Soitan u kyrteng *Jingiap.* Hangta u tip ba u don khun shynrang: te u la dei keiñ ban suh kha. Ka Pap ka long ka baïong kat ka miet. U Soso Tham u batai ia ka dur jong ka thik kumba batai u Milton hi : nakhlieh sha syngkai kum ka thei bhabriew, na syngkai sharum da ka dur bseiñ. Sngap ia kane ka jingiathuh shaphang ka Pap da u Milton pat -

---

1. P.L I: 423-24.

The one seemed woman to the waist, and fair,
But ended foul in many a scaly fold
Voluminous and vast, a serpent armed
With mortal sting. 1

Kane ka jingthaw "Thynriew" ka Pap ha khyrdop ka Dujok ka long shisha kaba sngew jli katta katta. Ka kha ia ki khun jong ka man ka kynta, ka punkhun ruh man ka kynta. Nangno ka ioh tnga ha kaba kum kata ka jaka? Ma ka hi ka iathuh ba u khun nyngkong jong ka u la kem tnga bor ia ka, bad kiwei ruh ki la pynshitom ia ka kumta hi. Ki khun jong ka ki ia jlew hangta khlem kut. Ngam sngew phylla namar kata ba u myllung Soso Tham u ong syndon ba ki dei "ki ksuid bajlew" kata ki "yelling mosters" ba ngi pule harum. Ka Pap ka iathuh lut ia kata ha u Kpa bad u Tnga jong ka, u Soitan :

Of that rape begot
These yelling monsters that with ceaseless cry
Surround me, as thou saw'st, hourly conceived
And hourly born, with sorrow infinite
To me; 2

Ha ka laiñ bakhatduh ka dkhot vi u myllung u shah ia ka Pap ban poi sha kane ka Pyrthei lehse nadien u Soitan hi, uba bud ia ka nadien dei u *Jingiap*. Dei ha kane ka khep ba la sngewdei ba u Sohpetbneng un dkut na ka daw ba ka Dohnud jong ki briew ka la jan long hi kum ki jaka ka Dujok. Ka Pap bad u Jingiap ki la thaw ka lynti bakylluid bad basuk ban hiar sh dujok lane ban poi sha pyrthei. Shisha "ka bakylluid ka khyrdop ka ban lam sha ka jingjot" 3.

1. P.L II : 650-53
2. P.L II : 794-797
3. Mathaios 7 : 15-14.

Uei u Sohpetbneng? U myllung u la batai ba u long ka Bethel jong u. Hynrei hangne, ngam iohi ba u dei u Diengbah bakot haduh bneng kumba ngi iohsngew na ki longshwa-manshwa jong ngi. U Soso hi um shym ong ba u la "pat" kumba u kren ia u Dieng Bilat High School, hynrei u la "dkut". Lah ban long ba ngin lap ia ka kyntien "bthat" hi ruh. Ngi pyndkut ia u tyllai, bthat ia ki kynjri. Kane ka jingkieng ksiar u Sohpetbneng kaba u myllung jong ngi u iathuh ka long kum u kynjri ksiar ba u Milton u iathuh ba pyniasoh ia kane ka pyrthei bad ka bneng. U thew shata hi.

Mynta ba u Ksuid-u Khrei, ka Pap, u Jingiap bad ki ksuid laiphew harrukom ki la poi sha pyrthei na ka lynti ba thaw ka Pap, bad ba ki la jop ia u bynriew balui-lui, u Soso Tham u ong ba U Blei Nongthaw "u peit lyngngoh" ia kaba jia baroh ha ka pyrthei.

U Blei u peit lyngngoh ? U Blei jong u Soso Tham u pher na u Blei jong u John Milton; u pher ruh na u Blei bangeit ki Khasi; u pher na u Blei ki Khristan namar ba u long uba tieng ia ki jingeh bad uba duna ka jingshemphang. Um nud ban ialeh thma ia ka Pap bad u Soitan haba ki la poi, u shu jah pynban jar napdeng ki briew, bad ha ka dkhot vii ngi lap ia u ba u la poi syndon sha bneng khlem da iada ia u hynñiew trep na kito ki jingma baroh; Ki kam jong u Blei u Soso ki long ban shakri ia u briew! Imat uba shu sngap ia ka hukum na u briew ban leh ei ei. Khmih kumno ba u shu "peit lyngngoh" na ka jaka bneng. Ka Niam Khristan ka hikai ba u Blei u shong ha ka khet jong u ha bneng bad nangta u pyniaid ia kiei kiei ha bneng bad ha khyndew. Ka niam Khasi ruh kumtà hi. U Blei jong u Milton lei

lei u shu ai hukum ia ki angel ban leh ia kano kano ka kam. Lada u Blei jong u Soso u "peit lyngngoh" kata u don ha ka shaïong ngaiñ, ka jingdum jingmut, bad ka jingduh lad kynsan. Lada u Blei Bakhuid u long kumta, imat u Soso Tham u la shim na kano re kano ka jinghikai niam. Hynrei kaba nga iohi ka long ba u la kum pynkhleh lang ia ki artylli ki jingjia bapher ha kawei, dei namarkata ba mih kane ka jingbymshai ha ka jingmut jong u ruh. Kine ki jingjia ki long; (1) ba ki angel ki lyngngoh ia ka jingkylla ha u briew (sla 9), bad (2) ka jingkhmih U Blei na bneng ia ka lynti iaid u Ksuid ban poi sha pyrthei. Pule *biang* ia kine harum :

Up into heav'n from Paradise in haste
Th' angelic guards ascended, mute and sad
For man; for of his state by this they knew,
Much wond' ring how the suttle Fiend had stol'n
Entrance unseen.

Him God beholding from his prospect high,
Wherein past, present, future he beholds
(PL:II: 77-78)

Ha kaba leh kumta, u Soso Tham u la pynlyngngoh sa ia u Blei, ym tang ia ki angel bakhuid hi. Nga ngeit ba U Blei um lyngngoh ei ei ia ka jingkylla u briew namar ha u ym don ka jingdum lymne ka syrngiew bashat da ka jingkylla.

Ha ka dkhot vii la ban biang ia ka jingrben kata ka jingdum, bad ka hor ka Pap namar ki kyntien "bam hynroh" ki mut ba ia ka jingshai la klun da ka jingdum. Hynrei lada ka long tang kum ka hynroh, kam lah katba nga tip ban bat slem ia ka sngi ne u bnai. Wat la ngi don daw ban suba ba ia ka kyntien "ki" kat haba ka paw ha kane ka

dkhot la buh ban biang ka jingdawa ka rong ka rup ka poitri kaba ngi khot *alliteration;* nga i ba don ei ei ha kito "Ki Sngi ki Bnai". Nga iohi ba ki ieng ha ka jaka jong ki ongkmie longkpa nyngkong eh ha kane ka pyrthei. Namar ba ki ksuid baroh ba la ñiew kyllum ha "Ki Khyndai Khup, ki Ktiar, ki Bsein" ki la trei ia ka kam u Syiem jong ki, ka lok bad ka burom bakynja blei ka la duh noh na kita ki kmie ki kpa kulong jong ngi kiba la sah sha pyrthei kumba u Adam bad ka Im ruh ki la duh ia ka shap blei ynda ki la hap ha ka pap. Ki ksuid, ngi pule, ki la kynrei katta katta kat haduh ba ka pyrthei hi ka jan long kum ka dujok. Ia ka jingshyrkhei kane ka juk bad ka jinglong u briew ba la hap la pynpaw ha;

Halor ka Khet ka Sotti Juk,
U long Patsha u Kuli Juk.

Nga la kdew naneng ba une u Kuli Juk u dei ka *Chaos* lane ka Lynrum-Lynruh ia kaba u Milton u khot *Anarch.* Ka kamram jong u ka long ban ialeh pyrshah ia ka jingiaid ryntih ha ka hima-sima, ka shnong-ka thaw. Haba kum uta hi u synshar ha ka pyrthei, ngim lah shuh ban khmih lynti ia ka jingiaid beit bad jingkohnguh hukum la ka jong u briew ne u Blei. Ka la dei ban long ka pyrthei hurl-hura, kaba dap da ka jingbymhun suda. U myllung jong ngi u la ai ka khet bakyrpang ia kum uta u patsha ruh, bad ka long ka dohnud u briew hi. Ia kane la nang kyrshan ha ka dkhot viii ha kaba ngi pule ba ka Jingdum ka long syiem lehse ha ka jingmut u briew. Haba pule ngi i kumba ka kyntien "u" hangto ka thew tang ia u briew uba don khmat hynrei um treh iohi, bad uba don shkor hynrei u set kyllut khnang ia ki ioh kumno kumno ka jingshisha bad jingstad kin rung jubor kumno re. Don ka nia hangne ia kaba kum kata ka

jingsngewthuh ruh namar ba kiba kum kita ki briew ki sah dum shirta: Haba kim treh shuh ban pynsngew ia ka jingshisha ki la long kum ki ksuid hi.

Hynrei dei ban pule la ka dkhot viii bad xi kumba bteng ia ka dkhot vii. Shim ha kane kane rukom, ngin iohi ba dei u ksuid ba sur matlah ia u briew ha kata ka aïom badum ka histori ka jaitbynriew jong ngi. Haba ki khmat ruh kim iohi bad shkor ruh kim iohsngew, ka jingstad bad jingshai kam lah snuh ban rung nawei pat.

Lada ngim pyrkhat ia ka jingshisha ba haba synshar ia ka hima da ki briew babieit baduna jingstad, ki khun ka hima ki jynjar, ngi lah ban kylli : kaei ka jingiapher hapdeng u patsha, u syiem, bad u nongsynshar ? U Soso Tham um don shuh bad ngi ban jubab ia ki jingkylli. Nga kubur ia ka jinglap u S.K. Bhuyan uba thoh ba ia u Soso Tham la kha kloi eh shipateng. U la dei ban im ha kane ka juk jong ngi ban donpor ban pynshai ialade, bad pdiang ia ka iaroh ruh.

Ha ka dkhot vii u pynlong patsha ia ka Lynrum-Lynruh, hangne pat u pynlong syiem ia ka Dum, bad nongsynshar ia ka Bieit. Ka jingiada ba lah ban ai ia u myllung ka long tang ban pyrkhat ba ki nongsynshar bymshemphang ki long kiba kulmar jingmut, ki babieit bad ki badum, ka jingmih ka long ka jingkulmar ha ka hima, kumba la kdew haneng. Hynrei ha ka rukom Khasi jong ngi, u syiem u long u nongsynshar, u long u patsha hi. Un long syiem kumno khlem da nang ban synshar. Hato u pynlong mahadei ia ka Dum ? Hato u pynlong myntri ia ka Bieit ? Dei na kine ki jingbymthikna lane *ambiguity* ba mih ki rai bapher na ki kritik ka thoh ka tar ha kano kano ka ktien. Shim ia ka Dum ba ka long ka syiem ; ka long tang kum ka Syiem Bilat kaba tang ka long

syiem shisha, katba ia ka jingsynshar la pyniaid da u Prime Minister bad ki Minister jong u. Ka Dum ka long syiem kumba long Governor ne Lat mano mano ha kano kano ka jylla. Baroh ki hukum ki mih ha ka kyrteng U Governor katba ia kata ka hukum la pynmih da u Chief Minister bad ka dorbar myntri jong u. Lada ka long kumta, lah ruh ban phai sha ka rukom synshar ia ka hima Mylliem ha ki snem ba u myllung u thaw ia ka poitri ha kane ka kitab jong u. Ha ka por ba long syiem u Kmuiñ Manik uwei u hynmen jong u O C. Roy u la long u Agent jong u Syiem Mylliem. Mano ban iathuh la uta u Syiem Kmuiñ Manik um shym la aibor ia u Agent jong u ban pyniaid ia ka jingsynshar teng teng, khamtam haba um lah ban poi hi da lade sha ki khun ki hajar ha ki shnong rit? Mano ban iathuh la uta u Agent um shym la leh kano kano kaba pynsyier ne pyntieng ia ki khun ka hima Mylliem bad ba kata ka la poi shaduh ki shkor u myllung bad da ka jingsngew khia u la buh syndon ia kine ki kyntien?

Sa kawei ka bynta jong ka histori lah ban wan rah hangne tang ban iarap ban sngewthuh ia ka jingiadei ka Syiem bad u Nongsynshar. Ha ki sngi bad bnai ba u phah shon ia *Ki Sngi Ba Rim U Hynñiew Trep* u Sati Raja u la long u Syiem ka hima Mylliem. U Sati Raja u la pdiang ban don u Chief Administrator ha ka Dorbar jong u. Ngi sngewthuh ia ka kam jong u Administrator: ban pyniaid ia ka office ne ki kam ba iadei bad ka synshar khadar hi, kata ka mut, u long hi u nongsynshar. Haba hap buh kum uta pat u nongpyniaid, ka mut ba u Syiem hi u long u badum buit. Bad uta u Administrator la u stad katno katno ruh u lah ban ym tip lut ia ki Riti bad Dustur pyniaid hima, uba kum uta u lah ban long ha u myllung u Bieit hi. Ka jingmih ka long ka jingshitom ki khun ki hajar. Kaba kum kata ka jingsynshar ka buh ia ki

ha ka jingsyier mynsiem. Wat la ka don ka jingkdew bashisha ha ka *Paradise Lost* ia ki kam ka Jingdum ne *Darkness* nga sngewdei ba ia kito ki laiñ dei ban shim ia ki kum ka jingkynthah ia kaba long ha Shillong hi ha ki snem bakhatduh u Soso Tham.

Ka synrop balai ka dkhot viii ka long ka jingsdang ban pyni ia ka jingshyrkhei ka jingim ki briew kiba shah ialam ha u Syiem ka Jingdum. Ha kito ki laiñ u myllung u pruid ia ka phang ban thad madan ia ka jingsniew-jingsmeh baroh kaba u i kumba ka la jop ia ka pyrthei. Naduh kito ki laiñ u la nang rah ia ngi suki suki shaduh ka kliar lum jong ka jingsniew, haduh ba ngi poi ha ka ah (climax) ha kaba "u briew u long u ksuid" ha ka dkhot xxiii. Kata ka jinghiar kyrdan ka jinglong briew ka la pynkylla sa ia ka mariang hi. Ngi pule (dk ix) ba ka lyngkha kam seisoh shuh, lehse ba ki diengshiah bad ki shiahkeng ki la mih ha ka ban pynshitom ia u briew. "Ka Duk, ka Thngan, Shitom, Kordit" ki hap ha u briew haduh ba un ioh bamja ruh un da phuh syep baroh shirynieng. Nalor kane, u riew rangbah u la duh noh ia ka maiñ, bad ha ka jingpisa mynsiem u pyrkhat ruma lehse don kiwei pat ki blei ba lah ban ai jingsuk ia u. Dei ha ka jingwad blei ban pynsuk ba u Mamon u la iohlad ban pynpaw ne pasiaw ha ki tyndong shkor ka dohnud jong u briew. Wat hapdeng kat kane, u myllung (kumba un sa rwai ha ki lynnong bahadien) u khmihlynti ban dang don wei ar hangno re uban dang wad ia U Blei Nongthaw.

Ha ka jingbud jong u Soso Tham ia ka dur ka dar, bad ka rukom thaw poitri u Milton ha ka *Paradise Lost*, kine ki jingkylla ki ialam ban pynpyrkhat ia ki nongpule ba namar ba ia u Adam la pynshoi da

u Soitan, u briew ruh u la kylla Soitan hi, bad ia ka khyndew baroh la pynkylla tyrkhong namar jong u. Ki nongpule kin lah ban kubur ia kane ka nia lada kin pynıadei ia ki dkhot ix, x, xi, xiv, bad xv bad kane ka jingtim harum:

"Namar ba me la shah shkor ia ka ktien ka tnga jong me bad ba me la bam na uta u dieng ia uba nga la adong ıa me da kaba ong: Men ym bam na u: long ba la tım ia ka khyndew na ka bynta jong me; da ka jingshitom men bam na ka shilynter ki sngı ka jingim jong me. Ia ki diengshiah bad shiah keng ruh kan pynmih ia me; bad men bam ia u jhur ka lyngkha; haduh ban da mih syep na ka khmat jong me men sa ioh bam ia la ka ja (u kpu) haduh ba men leitphai sha ka khyndew; naba me long ka dewmet, bad sha ka dewmet met leıt phai. 1

Ka "Shitom, Kordit" ba la tynsat hangto ruh ka don ka jingthew ban wan rah ia ka jingtim u Blei ia ka Im. Namar ba la tım ia u Adam bad ka tnga jong u, ki im sti im raikhoh haduh ba la lah ban nujor ia ki bad u jingthung "ba long ha khrum". Shisha u Milton u la buh ia kane ka jingkylla dur ka Im ha kata hi ka rukom.

Ha kaba iadei bad ka jaitbynriew jong ngi pat ngi iohi ba u myllung u dang kren shaphang ka bor ka jingdum hi. Namar ba u briew um ithuh shuh ia u Blei la wan ka jingtim halor jong u bad ka rep ka riang kam long bha shuh. U slap bad ka umslap ki la kit ia ka sbur ka khyndew sharum bad la mih sa ki mawsiang bad dewlang-dewshyiap. Ki briew hi ruh ki la pyrshang ban wad jaka rep shawei shawei jngai na la shnong, wat haduh ban iehnoh ia la ka shnong ha kaba la kha ia ki. Hynrei dei ruh ban pyrkhat ba kane ka jingkren ha ka dkhot ix ka don ka jingthmu ban pynpaw ia ka jinglong ka thaiñ riwar baroh, khamtam eh ia ka thaiñ

1. *Jenesis* 3 : 17-19.

Sohra hi kaba la long shisien ka Sor bah jong ka jylla. Ka histori ka iathuh ia ngi ba la kynriah ia ka sor sha Shillong na Sohra namar ba jur eh u lap hangthie. Namar kata ka jingjia ka la kylla long noh ka jaka bym don shuh ba ñiewkor than, lane ka jaka ba kiar ki briew. U myllung u iam briew ia kane bad imat kumba u shim ba dei da ka jingdum ki briew hangto ba wan kito ki jingkylla bun jaid ha kato ka thaiñ.

Namar kata ka jingsah dum hi ruh ba wan ki jingshitom bun jaid ha ka ri, wat u khun Khasi ba dang sah u im tlot im shitom kum u jingthung ba mih hapoh jaka bymdei sngi dei slap. Ha kaba kren kyllum ia ka jaitbynriew Khasi-Pnar, u myllung u iohi ba ynda ka shap bakynja blei kam don shuh ha ka shyllangmat jong ki briew ki Ksuid babunjaid ba la ieng tyngshop da u Lyngkhuh ki la thom ia u khun bynriew, nangta wan sa ka jingiap ha shnong ha thaw. Haba u briew um ithuh shuh ia u Nongthaw, ka dur ruh ka sniew namar bym iohi shuh ha ka khmat briew ia ka burom jong u. Ha ki kam baroh, u iohi ba u briew u la long kum u ksuid hi.

Ki artylli ki laiñ pdeng ka dkhot xii ki phai na ka phang sha kito ki sngi ba u Solomon u la tei ia ka temple ha nongbah Jerusalem khlem da pynriew tyrnem. Ngam iohi ba kane ka synrop pdeng hangto kan da iadei dur eh bad ka por u Lyoh badum, namar ka jingjia hi la ha Israel ne ha Khasi ka la long ynda u briew u la shah shkor pat sa shisien ia u Blei.

Naduh ka dkhot xiii haduh ka dkhot xxii, u myllung u kren shaphang ka jingkulmar jingmut ki briew hapoh ka jingdum lyoh bakah ia ka jingim jong ki. Ki briew ki la wad sa tang ia ka spah pyrthei bad kim iohi shuh ia ka raiñ ka rem. Kim kheiñ pap ban leh beiñ ia u rit u ria. Ki la bunkam bad sngi bad miet ban pynheh la ka Pdok thep

tyngka jong ki wat da ki kam bymhok ruh. Ynda ki la riewspah kim tieng shuh ia u Noogthaw ne burom ia u briew. Ki nongpule kim dei ban klet ia ka synshar khadar ha ka Hima Mylliem ha ka por ba shon ia *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep* ia kaba la kdew na neng. Haba bat ia kane ka bynta ka histori ha ka jingmut, ngi dei ban kylli pyrthew na ki bakham shwa ruh la don ne em ka jingngeit blei kynsha ha ka ri Khasi jong ngi ha ki por u myllung ia kaba u la shu plie hangne ban tuklar khambha ha "U Rngiew". La kumno kumno la don ka jingkwah kyrpang ki briew ban mane blei ia ki ksuid ruh. Ha "kine baroh shisha ki blei" nga i ba ka Lehse lane *Chance* u Milton ka trei la ka kam. Kane ka jingkhih pisa ka long tang na ka jingkwah spah than, shisha, ngi pule ba u briew u'la kwah ban lap ia ka Leilongspah.

La ki briew ki iabeh katta ruh, kaba kut ka long ba bun na ki ki im kyndoi jakpoh bad ki lap ba lada kin ioh tang u Khaw ban shet ja step ja miet ka la biang. Hynrei kumno keiñ ba u Khaw ne nongwad khaw un ïuh ia ka raiñ ka rem kumba la rwai. Ha ka dkhot xv, haba pule bniah ia ka rukom jied kyntien u myllung, ngi iohi ba "Ka jingkyrduh ka long ka kmie jong ka jingshem buit", bad ba "Ka Banse ka thom ia ka sang", namar la dei shwa ban pynbiang ia ka kpoh. Shaphang ka bor jong u khaw, u Soso Tham u la rwai kumne :

U Lahduh don tang uwei hi,
  Ha ïing paki ne traw;
U bat u diengduh nar ha kti,
  Uta u dei 'U Khaw'

Ha khmat jong u wat me Ramhah
  Men pra ki thied ki jaw:
Don ba don met ka ban lah shah
  Ban' dung kura u Khaw ! 1

---

1. "*Ki Erpyngngad ki 'Aw*".

Hynrei kumno ka jingwad khaw, wad spah ka la pynlong ia ka dohnud u briew ban jylliew kat ka riat Mawïew ha Sohra? Ha kaba pynsyriem kumne u Soso Tham u ringdur na ka bapaw ban ngam sha ka barieh, ka dohnud briew. Ia kane u la ban arsien:

Kumta ka Pap ka thaw Thynriew,
Hangno ba don ka Dohnud briew.
(dk. vi)
Ju don ki Thwei ba iong ba ngiew,
Nalor ki jong ka Dohdud briew?
(dk. xv)

U la pynsyriem ha kine ki laiñ ia ka dohnud ne jingmut u briew bad ka Dujok hi kaba kyntaid ia ka jingshisha bad pdiang ia ki jingpynshoi bun rukom. Hynrei ngi kynmaw ruh ba u ju rwai ba ka dohnud ka long kum ka bneng, kata lehse, tang haba ka jingieit ka synshar ("U Tiew Pathaw", bad "Ka Lyer ka dang Sieng"), pynban haba ka jingieit kam don shuh ka la kylla dujok. Ka jingkdew arsien sha ka dohnud briew ka mih na ka jingphalang kine ki laiñ:

So glozed the Tempter, and his proem tuned;
Into the heart of Eve his words made way. 1

Ia kane ka jingthmu u myllung Soso Tham ban pyndonkam ia ki jnit ki jnat u Milton ka paw shai ha kaba pyndonkam ia ka dulan paki ba thaw ki ksuid ka dujok ha kaba ki pynlong dorbar, kata ka Pandemonium, bad ia u "blei Mamon" uba la shah beh lang bad u Lucifer na bneng sha dujok. Na u Milton ngi pule kumne shaphang une u ksuid—

---

1. *P.L IX 549: 550.*

Mammon, the least erected spirit that fell
From heav'n, for ev'n in heav'n his looks and thoughts
Were always downward bent, admiring more
The riches of heav'n's pavement, trodden gold
Than aught divine or holy else enjoyed
In vision beatific. By him first
Men also, by his suggestion taught,
Ransacked the Centre, and with impious hands
Rifled the bowels of their mother earth
For treasure better hid 1.

Haba u Soso Tham u la pynlong ia ka dohnud ka jaka shong ki ksuid, mynta ha ka dkhot xvi u iathuh ba ki nia laiphew jaid ki mih na ka kumba mih ki kber na thliew kruiñ. Namar kine ki jingsniew, ki briew ki la shah hikai ha u Mamon bad ki khwan spah. Ha kito ki laiñ—

Ne kum u Kyieng, u Ksuid u Khrei,
Na ka u krih sawdong pyrthei

u myllung u pynsyriem ia ka jingmih ki jingmut basniew na u briew bad ka jingdum ka suiñbneng mynba u Soitan bad ki paid jong u ki hap na suiñ sha dujok, bad ba ki kiew na dujok sha ka pyrthei, 2.

U myllung u iohi ruh ia ka jingma ban pynshong nongrim ia ka bishar ka pynshong ha ka dor jong ka tyngka namar da kaba leh kumta, u nongbishar um iohi shuh ia ka hok ha khmat jong u namar ki sbai rupa ki la pynbyrïe ia ki khmat jong u. Don ruh ki briew naduh ki por ba u myllung u trei muktiar ha Jowai kiba mlien ban bamsap na baroh arliang mamla ha ka mokotduma namar ka dohnud baïong rben baarsap jong ki ka am ban ioh tyngka suk na ki balui-lui, te ia kata ka jingshem dalade hi ruh u la kynthah hangne. Namar ba la ieit spah, ieit ksiar kumba long u Ma-

---

1. P.L. 1:678-688
2. P.L. 11: 533-538 and I: 340-355

mon uba ikwah ia ki tyngkong ksiar ka bneng u myllung u iohi ba ia ka hok ym lah shuh ban khmih lynti hangne ha pyrthei ha ka juk Lyoh, ne kynrum-kynram, namar wat ka Hok hi ka la leit phai sha bneng. Kaba mih na ka jinglalot spah ka long ka jingsngewmeng bad ka jingsarong kibym pynraiñ-pynrem ia u briew ban kjit ei ia ka umsyep kiwei ruh. U la kyntiew ia ka jingsngewsih jong ngi ia kata ka jingkylla ba u lap da kaba pynsyriem ia uba wad spah bad u Thliem nyngkong uba shu ap ban ioh tda bad kjit snam bad khatduh eh kum u Kyieng uba beh ban kynthah syndon da ka bih jong u. Ka jingiapher hapdeng kine ar ki jingpynlong u Blei ka long ba uwei u shu tda, bad uwei pat u her stet. Na u Kyieng u lalot spah u long kum u khla uba pyniap ym tang ia ki para mrad hi hynrei ia ki briew ruh. Ka Dngiem kam ju pyniap kai para mrad, hynrei don ka dngiem bam khyndew kaba beh bad dait ia ki briew ruh. La ka leh kumta ia ki briew ruh, ha nga hi ka jingwan rah ia ka Dngiem ka paw ba ka hapkyntien ka dawa ia ka, namar hangto ngi ioh ia ka "triem" kum ka hapkyntien jong ka "Dngiem". Kumba la kdew naneng, nangto ter ter u briew u kylla ksuid syndon ha ka dkhot xxiii.

Ka jingwan rah ia ka Leilieh bad u Pyrthat ka maham ia ka jaitbynriew ba ka jingbitar u Blei ka lah ban pynlong ia u ban pyndonkam ia kito ki atiar jong u ruh ban pynjot ia u briew, namar ka long ka basang ha ka jingkheiñ Khasi ban iap ha u Pyrthat. Ia kaba iohi shai dei ban pynpaw. Hangne ha ka dkhot xxiii u myllung haba u thoh —

Ka Leilieh saw kan thaba lep ;
U Pyrthat ruh ban pyntyrsain
Un sam shaduh ki Mat ki Pain

u don ka jingthmu ban bsuh ia ka dur bym da paw eh ka jingbitar u Blei ia ki nongpalat. Nyngkong ngi pule ba ka

jingieit u Blei ia ki briew ka pynlong ia u ban iaid kai bad ki ha Persyntiew, hynrei hadien ba ki la shah shkor ia u Ksuid u Khrei u la bitar shisha. Ia kane u Soso Tham u pyndonkam ia kaba u la pule shisien :

High in front advanced,
The brandish sword of God before them blazed,
Fierce as a comet; 1

bad ruh,

Kumta keiñ u la beh noh ia uta u briew bad u la buh ia ki Kherub shaphang mihngi ka kper Eden, bad ia kaba kum ka waitlam baphyrnai, kaba da khih talaiñ baroh sawdong ia ka ban sumar ia ka lynti sha uta u dieng ka jingim. 2

Ynda u la kdew shwa ia ka leilieh u kynmaw sa ia u Pyrthat ba la pyndonkam da u Messiah ha ka thma pyrshah ia u Soitan kaba la pyndem ngon ia u ha ka bor Blei, kaba la pyntyrsaiñ ia u haduh ba um lah ialeh shuh.

Full soon
Among them he arrived, in his hand
Grasping ten thousand thunders, which he sent
Before him, such as in their souls infixed
Plagues; they astonished all resistance lost.

Ha ki dkhot bakhatduh u myllung u buh jingkynmaw ia ka jingkren kunok ki riewhyndai shaphang kaban jia ia u khunbynriew ha ki sngi bahadien. U pyniapher ruh ia ki arjait ki briew : u Babieit bad u Bastad. Ia kito ki jingkren kunok ha ka dkhot xiv u ioh na Shangpung namar uta u Joh Jait Bon hyndai u ju kren kum ia kito ki kyntien bad bun na ki hi ki la urlong. Ka jingmut ka long ba katba u briew u nang ngam ha ka pap, um ñiew shuh ia ki aiñ Blei. Ka dur jong u ka

1: P.L. XII : 632 34
2: Jenesis 3 : 24

nang sniew (dk xi), ka rynïeng rynïot ruh ka nangrit kum ki boit haduh ban da long kiew sa ha u sohmynken de. (Don ki sohmynken ha Kut Sajar kiba lada ym kiew hi wat da u briew baheh katno katno ruh um lah kot ban kheit). Ka jingrit ka met kan biang ia u briew ban jngi tang ha ki dienjat masi ruh. Nga kwah ban pyrkhat ba kane ka dienjat masi ka mut ruh ia ki nan rit bajyndong, ne ki thwei bajyndong kibym da donkam ban jngi ha ki sngi barim mynba ki briew ki dang heh dang plung ka met. Pynban mano ba tip la ka jingkylla Lun ne Dalun u Soitan hakhmat ka Im kam shym kyntu ia u myllung jong ngi ban pyrkhat ba namar ba u briew u la long ksuid un sa kylla dur kumta bad jngi shisha ha i um balang ha ka dienjat masi mynlyïur!

La u briew u la hap ha ka pap pynban un mih uba tieng ia u Blei bad dei ha uta ba ki lyer pyngngad kin beh hir hir, namar "U bahok un kaweh kum u diengtlai", dei kum ha uta ba ka mon basbun ka shong.

Ka dkhot xxvi ka iathuh ia ka jingher u briew kylleng kylleng ban wad jingbam namar ba la tim ia u. U ngam ia ki thwei, bad kiew ia ki lum ruh katba ka dohnud jong u ka dang long ka liewlong badum.

Hadien ba u la rwai kumto, u kyrpad mynta ha ka rukom ba leh ki myllung epik ban rah ia u sha kawei pat ka jing'ohi paw. Hynrei ki nongthaw epik ki sdang ia ka jingduwai jong ki shwa ban kren shaphang kawei pat ka phang, hangne pat hadien ba la kut, kata nga mut ha ka bakut ka lynnong.

U Lyoh ka Pap u dang tap ia ka jaitbynriew, bad ka jingdum ruh ka dang synshar ia ka pyrthei, haduh bakut ka lynnong.

V

U RNGIEW

KANE ka lynnong ka don 25 dkhot. Ka sur ki ktien ba la pyndonkam shilynter ka long thik kum ha ka lynnong ba la dep, kata, don ruh kaba iaid beit ia ka phang pdeng, don pat kaba wan shadien, sha kamon bad kadiang de la kum ha ki Ode u Horace.

Haba nga pule bniah hangne, nga shem ba une "U Rngiew" u pher na "Ka Rngiew" ba ngi lap ha u Lyoh. U Rngiew hangne u kdew ym tang ia uweiu Ksuid. Nga lah ban kdew u Soso Tham hi um shym mut ba une u Rngiew un long tyngshop tang ia u Soitan, ne ia u Mamon ne u Thlen, hynrei ia baroh lai. Ngin iohi ia kane ynda ngin pule harum ia ki bynta ba u Rngiew u shim.

Ka sur kren ka iasyriem shibun ia ka sur *Ka Jingrwai Sngewsynei* u Jeremaiah. Ka mynsiem ba ngi lap ha ka "Patriotism" u Sir Walter Scott ruh ka ioh jaka ha kane ka lynnong. Haba bishar bniah ia ka na ka sur bad ka mynsiem, lah ban iohi hangne ba ia kaba um lah ban tynsat ha "U Ingkhong Shyllangmat" la pynpaw shai ha kane ka lynnong. Ngan kdew shilaiñ arlaiñ ki ktien kum ban plie lynti ia kiwei pat ki kritik.

Na " U Ingkhong Shyllangmat" ngi pule ia kine ki laiñ.

(1) Na jngai muluk ynda u wan
Don kum uta? Sha u wat shang.
Ia uta dei ban beh na shnong
Sha khlaw sha rai-eh ai un shong.

Na "U Rngiew" pat —

Sha jngai na shnong ba shong ki briew
Ka don ka khlaw ba shong u Rngiew; —
Hangta ka dum ka khmat u Bnai,
Ka jong u Dkhoh hangta ka shai;
Hangta junom u tap u Lyoh,
Ka dei shnong u Nongshohnoh,

U "Nongshohnoh" u dei hi "U Ingkhong Shyllangmat" ia uba dei ban beh na shong bashong ki briew.

(2) Na "U Ingkhong Shyllangmat" ngi pule ia kine ki ktien :-

Ki snaiap bad u ksuid ba jlew
Kin rong shapoh nurok ka ksew:

bad la pyndonkam pura ia ka jingmut jong ki hangne. Pyrkhat ia kine ki kyntien pat:

Nangta ki her ki ksuid ba jlew,
Nangta ka win hapoh ramew,
dk xiii)
Kumta napoh nurok ka ksew,
Sawdong ki shong ki ksuid ba jlew.
(dk xvii)

Ki lum tap thah junom ki jlew, Junom hangne u wiar u Bhew.

(3) U Soso Tham u la kwah hi ban tim ia u Ingkhong Shyllangmat jong u hynrei um lah namar ka dei ka jingpynkylla Khasi ia kaba la thoh lypa. Hynrei kine harum ki long hi ki ktien tim:-

U kyndang kwah khyrwait kadiang
Hapdeng ki thwei rupa un sliang;
U im khlem salia ia kiwei,
Kumta un iap kordit marwei.

Thew pat ia ka jingmut kine harum, bad pyrkhat la kim long ka jingpynleit lut ia ka jingpisa mynsiem ba don ha u myllung ha ka snem 1925 mynba u la pynwan ia ka "Patriotism" sha ka Khasi.

Naduh ba rim, kylleng ki shnong,
Ka ktien ka sawa, 'Tim' ka ong:
Ha ing jongno ba shong uta,
Ka khmat ka shai-ia-dum shirta;
Haduh ba wai ka Jingkyrmen,
Nangta iap duh ki ing ri Thlen.

(xxiii)

Napdeng ki mat ba la ktah u Myllung ha kane ka lynnong, nga kwah ban bishar tang ia kine kiba paw shai na ka jingbuh ia ki dkot. Lah ban ong namarkata ba ia ka Phawar baroh kawei la bynta ha ki saw bynta kumne;

1. Ka Dujok.
2. U Thlen.
3. Ka lawei u Thlen.
4. Ka jingmane blei khyllah.

Ha ka bynta ba bud ngan pynleit ia ka por bad pynlut ia ka jaka ha kaba thew bawoh, pynshong nia, bad batai ia kitei ki phang, da kaba ngeit ba kaba la leh ha "U Lyoh" kan iarap ia ki nongpule ban tuklar hi ia ka lynnong ha ka lynti ba la soi.

2

Ka Dujok :- Ka Dujok kaba ngi lap ha kane ka lynnong ka don ka dur bapher. Ha kaba batai shaphang jong ka u Soso Tham u la pyntieng ia ki nongpule, u la pynlong ia ki ban ijli ruh ia ka Dujok. Ka la don naduh basdang ka por, kaba mut ha shwa ba u Blei un pynlong ia ka pyrthei. Ka dujok ka long kum ka Abor, ne ka pung ktieh ba u pilgrim jong u John Banyan u la poi ha ka jingiaid riewblei jong u. Haba ka long kumta, uba artatien um lah ban poi shano shano ruh, u sah kut nangta. Ia kane la nang pynshai shuh ha kine ki laiñ.

Ka Artatien ba blaw ka khmat
Hapdeng jyrsieh ka sah ki kjat.

Ban pynngiew shuh shuh ia kata ka dur la ong ba ka dap da ki jyrsieh suda. Ka khih ñiur ñiur haba tynjuh. Ka jingkhih kumta ka mut ba lada u briew u iaid nangta u lah ban ngam haduh syngkai, hooid haduh ryndang ruh. Ha ka dujok ka lah lehse ban long ba hapdeng kat kata ka ktich bad ka jyrsieh ruh, ka Ding jong u Suidtan (u ksuid uba tan shapoh) ka mih; imat tang teng teng kat ban sah tdem namar ka ding la ong ka iap ha lyhep. La pynsyriem ruh ia ka Dujok bad ka Sung. Haba nga pyrkhat ia kane ka kyntien 'Sung' ngan iohi ba u thew sha kathie ka pynthor bet kba kaba lah ban iohi najan Puriang. Imat u mut ia kito ki jaka ba jylliew ba tap da u phlang bareli kumba u ju lap sha ki thaiñ Raliang bad Shangpung.

Ka Dujok ka ring ia u briew arsut kum ba ring ka lyhep ia ka kynja baher baroh ba pyrshang ban leit sha shiliang. Ka lyhen kaba u kynmaw ieit, imat dei ka riat Mawïew. La ai ia ka ka jaka baïar imat la kat ka khlaw ïit masi u Bieit hi kaba wei ba la poi hangta u briew um tip shuh shano un leit phai pat, bad u la dei ban shu sah kut hangta.

Nangta la khot ia ka ka poh Ramew! Ka jaka kaba don shapoh kane ka khyndew. Ka Liewlong, lehse kabym don trai. Kata ka poh Ramew ne liewlong ka don shapoh khyndai pateng ñiamra na kane ka pyrthei ba ngi shong mynta! Ki tymmen Khasi ki ju kren puramit ia kaba kum kata ka jaka sha kaba baroh ki nongpop kin poi ha ka sngi ba u Blei un bishar ia ka pyrthei. Hynrei ynda u Soso Tham u khot ia ka da ka slung myngkoi u Jom, ka pynpyrkhat ia ngi ba ka dujok ka don ki dur ba pher. Ka myngkoi ka don bad ka um de, ka nurok ka ksew ka long kawei pat ka kyrteng ba ju ai ia ka myngkoi u Jom. (Khmih ruh "U Lyoh" dk v).

Haba bishar bniah ia kine ki dur jong ka dujok ngi iohi ha khmat jong ngi ia ki jingiathuh ba ia pyrshah kawei ia kawei pat. Haba u kdew sha ka Ahor, ngi sngewthuh ba ka dei ka ktieh bajylliew kabym da don um shibun. Ki kjat ki sah ha kaba kum kata ka jaka hynrei lada ka dap da ka um ki kjat kim ju sah wat lada u baiaid u artatien katno katno ruh. Ka pung ktieh ka iapher na ka myngkoi kaba dap da ka um. Kane ka long kawei ka jingiathuh u Soso Tham kaba pyniap nia ia u hi.

Nalor katei haneng, haba u kren ia ka dujok kum ka liewlong, ngi kwah ban pyrkhat ia ka ba ka long kum kata ba la iathuh ia ngi da u Ioannis ha ka *Jingpÿnpaw*, kata kaba khlem trai. Kumno yn pyniadei ia kine ki metaphor baroh ?

Lada ka dujok ka khynwin ngi sngewthuh ba ki ksuid baroh ki bunkam ha kaba iasaid nia para ına ki, ne ba ki khun ka pap kumba la batai ha ka lynnong ba la dep ki jlew. Namar ka pap la iathuh ka "phnieng tyngam" hangta. Hynrei ka pap hi ka dei lehse tang ka nongap khyrdop dujok. La iathuh ia ngi ba ka sma seiñïong namar ba man la ki dieng la spaiñ da u bse'ñ suda. Ka jingpyrsat ki bseiñ, ka jingiatai nia ki ksuid shaphang ka lynti sha u briew ka la pynlong ia ka jingkhynwin. Lada ka jingrwai jong u H. Roberts ka la ioh bynta ha u Soso Tham ba un ban ıa ka 'jingwin' ka poh Ramew lah ban sot saw laiñ na ka, u rwai :

Ha khmih, ko mynsiem, jingieit ha u dieng,
Ka dujok ka khynwin da bitar ka ing ;
Ka jingiap u Jisu ki nar bad u sum,
La jop ia u Soitan, u syiem ka jingdum. 1

---

1. Ka Kot Jingrwai,

La ka long ka jaka ba kum kata ruh ka lynti shata imat ka kylluid ba ka biang ban iaid sha ka wat da ki Hati Bhur. Shisha ngi pule na u *Mathaios* ba ka lynti balam sha dujok ka long ka bakylluid. 2

Haba pyrkhat ba u Jisu u kren shaphang ka dujok ba ka long ka lawarding barhem, ba ki Bymman baroh kin iajlew hangta, (Mathaios 13: 2.50) bad ianujor bad kane kaba la iathuh ia ngi da u myllung Soso Tham ngi iohi ba don ka jingiapher bakhraw. Kaba kumno kane ka Dujok ba la iathuh ia ngi ? Kaba kdew sha kita ki khyndai pateng ka kular ba ka iasyriem bad ka dujok ki Greek. Lada kumta, ngi lah ban phai sha u nongpyrsat mynsiem u Soso Tham, u John Milton ban peit ia ka dur ka dujok kat kum ka jingiathuh jong u.

Ki Angel bymman baroh hadien ka dorbar jong ki ha Pandemonium ki la pyrshang ban wad ia ka pyrthei hangno ka don. Ha kata ka jingwad ki la poi sha ki thaiñ jong ka dujok. Hangta ki don sawtylli ki wah. Kawei ka long kum ka pung ba mihding sah bad ba-ingiew. La khot kyrteng ia ka ka *Styx*. Ka wah baar ka long ka *Acheron*. Ka long ka wah basyaid jong ka jingkhuslai, ka baïong bad bajylliew. Ka balai, ka *Cocytus*. Ka wah jong ka jingiambriew bajam ba sawa na ka jingtuid jong ka. Ka basaw ka *Phlegethon*. Ki dew jong kane ka wah ki pynmih ia ka ding ka jingbitar. Kham jngai na kine ka tuid ka wah *Lethe*. Uno uno uba dih na ka u la klet ia ka jingim ba la dep baroh, bad jingsngewbha bad jingkhuslai. Ka dujok ka don sha shilïang ka Lethe. La khot ia ka dujok da ka *continent* ki ri badum kum ka khlaw. KA eriong, u phria bad ka erlangthari ki shoh hangne khlem kut.

Pynban ki ksuid ki iaiaid hi lyngba ki mawsiang, ki puboo, ki pung, ki kharai bad syrngiew ka jingiap. U

2: *Mathaios 7:13*

Soitan u ieh ia ki hangta, u la her da ki thapniang bad u la poi ha khyrdop ka dujok. Um pat iohi ia ka dujok hi kumno ka long. Ia ka khyrdop dujok la khang laisyrtap da ka rnong, laisyrtap da ka nar, bad laisyrtap da u maw bymlah pynpeithliew. Dei ia kata ka khyrdop ba ka pap ka ap bad miet bad sngi. Hangta ha khyrdop ki khun ka pap ki jlew bad sngi bad miet. Don hangta sa u khun nyngkong ka Pap, u Jingiap. U long uba sniewdur, baiong bad baishyrkhei U byrngem ban pyniap ia u Soitan lane ban bret ia u shapoh dujok. Hadien ba la pyni nia ka Pap, u Soitan u la sangeh na kaba u mut ban pyniap ia u Jingiap bad u la kular ban wan shaw ia ki baroh sha pyrthei. Hynrei u kwah iaid lyngba ka dujok. Ka Pap ka plie ia ki jingkhang ba khyndai syrtap. Naduh kata ka sngi ka khyrdop jong ka ka plie wang.

Mynta ngin peit khyndiat ia ka dur jong ka dujok kumba la rwai u Milton. Kita ki jingkhang, la rwai,—

Ki khlei tdem bakhylliap, ka ding basaw
Ha khmat jong ki kynsan kynsan ki paw
Ki dur bangiew ka liewlong bad duriaw.
Badum baiar bymdon jingker jingkut.
Ba khlem jingthew, lynter, pyngkiang bad jrong
Por bad jaka la jah.

Hangta ka Miet bad Lynrum-Lynruh ki ialeh thma khlem kut. Ka Shit, Khriat, Jynhaw bad Rkhiang ruh ki ialeh thma kumjuh; U Lynrum-Lynruh ne Kuli-juk u ioh synshar shiphang tad haduh ba u Lehse (Chance) u synshar halor baroh: Ka long ka jaka ba dap da ka thma, kam kut ka thlum thlam, kdum kdam tang ka wei ka sngi ruh. U Soitan um rieij u her. Hynrei u la hap shaduh 60 phut shapoh kata ka jingiylliew, hynrei ki lyoh ki rah ia u nangta. Ha kata ka jingiaid jong u na dujok teng teng u iaid da ka kjat bad u iohi ia ka dujok. U kiew

ia ki thiep, ki ryndang duriaw, ki jaka bapher, ki wah ruh namar u jngi. Lyngba ki jingdum barben bad u her shaduh ba jan iohi ia ka jingshai. Dei hangta ba kut ki pud ka dujok. Na u Lynrum Lynruh uba long u Syiem ki kulmar baroh, u Soitan u tip jaka ban poi sha pyrthei.

Haba ngi la iohi kumto ia ka dur ka dujok kumba la iathuh u Milton, nga shlan ban pynkut nia ba ha kaba pyrshang ban bud ia kata, u Soso Tham u la jah lynti bad u thaba ia ka dujok shisha bad ia ki rud jong ka ha kane ka lynnong. Ia kito kiba artatien ba ka long kumta ngan kdew shuh shuh. Ka Sung Ahor ba meh ka dingsuidtan u Soso dei ka wah Styx, ka Lhen jong u dei ka Acheron, ka lyhep pat dei kato ka krem kaba 60 phut kaba ring ia u Soitan. Kine ki dei shabar ka dujok kat kum u Milton, hynrei u Soso u shim ba ka la dei ka ri ka dujok hi, ym don jingiapher ia ka khyndai pateng ñiamra. Ki "riat ki ram" jong u dei kito ki mawsiang u Milton. U Soso u kren ruh shaphang jong ki kum ki Mawlynrum lynruh. Tangba u Soso Tham u la pynkhleh ia ki jingiathuh ha ka kitab II bad IX ka *Paradise Lost* kat haduh ba tang kito kiba la pule bniah ia baroh ar ki kitab kin lah ban iohi ia kaba u la leh ha kane ka lynnong.

Ka dujok u Soso kam long kaba ngi da sngewshyrkhei namar kam lah ban pyntieng ia ngi, hynrei ki shu pynsngew jli ia ngi da ki kynrum kynram bad jingjakhlia jong ka. Ka dei ka dujok ba tang ha ka jingmutdur namar ka pher khyndiat na ka jong u Milton bad na kaba ngi pule na ka ktien u Blei ruh.

U Thlen :- Ngi la iohi ia u ksuid na ka lynnong ba la dep. Ngi la iohi ruh kumno ba ka pyrthei ka la kylla naduh ba u la kiew sha kane ka pyrthei. Hangne ngi iohi ba u Soitan u la shim ia ka dur jong u Thlen bad u kylla dur man

ka por katba u sngewdonkam.. Ka long shisha ka baphylla ba u Thlen u lah ban shim ia ki dur babunjaid kumba ngi la pule hangne, hynrei kine ki dur ki mut aiu, ngim tip lada ngi shaniah tang na kane ka lynnong.

Ia kaba kylla maw ki masi, kylla um ki sier, kylla dew-iong ka snam Rakot ngi la iohsngew tang ha ka puriskam, bad kam jia shuh ha ki sngi jong ngi. Hynrei u ksuid te u lah ban shim ia kano kano ka dur. Ha ka dkhot v ngi iohi ia u Thlen ba u kup ia ka dur miaw, bad kata ruh ka baïong. Don kiba ong ba haba u Thlen u la leh kumta u la jan pynshitom ia ki nongmane ia u. Ki mrad kiba iadei kajuh ka jinglong bad ka miaw, kata kiba bam doh, dei u khla bad u ksew. Ka miaw ka bam khnai, sim bad katto katne ki kynja baim. U khla u pyniap bad bam ia ki mrad ba kham rit bor ia u. U ksew ruh u bam hi haba u long kum kita ki mrad, u lah ban kylla skei bad langbrot ia kiba u khla bad u suri ki pyniap bad ki bam. Lehse la shim ia kine ki dur ban pynpaw ia ka jingluilui ruh katba ka thong pat ka long ka snam. Ha kaba leh ia kane, u Soso u pyni ia kawei ka dur, ba u ksuid u lah ban phong da kano kano ka dur ban pynthame ia u briew. Bad u Thlen hi u dei u ksuid, hynrei ha ka ramia u paw kum "ka blei" bad ki briew ba lalot spah ki mane ia u. Nga sngew shitom ban sngewthuh kumno u Thlen u leit kylla kpieng. Imat u myllung um mut satia ia u kynjri ksiar ne rupa ba lah ban thang ha ding. Une u kpieng imat dei ki paila, bad kiwei ki mawkordor ba u ju shong une u ksuid Thlen lada dei uba na ka ling jong kiba mane ia u. Ka dur ba ki Khasi ki ju pyrkhat shaphang une u suidthlen ka long kum u bseiñ, bad u Soso u la kdew ia kane ka dur bunsien ha kane ka lynnong (dk iv,v,viii,xii,xiv.xv,xvii,xix,xxi-xxv).

Ha ki dkhot xxii bad xxv u myllung u buh jingkynmaw ia ka khana shaphang kumno ba une u suidthlen u wan poi sha pyrthei. U shim ia u ba u dei ksuid long spah, ne 'lei longspah uba la hap na bneng ha Pamdaloi. Ynda u la sdang ban bam briew, ki Khasi ki iamih da ka wait u sum ban pyniap ia u. Ki la leh kumta. Ki la iabam ia ka doh jong u kumba bam ki Naga. Hynrei da ka jingklet jong kawei ka briew ban bam duh ia ka shidkhot ka doh thlen u sa im biang, hynrei ha ka dur bapher. U Soso Tham u ong ba u thlen u lap sa ia kawei pat ka krem bad kata dei ka "Dohnud briew", bad u sa heh bad long Ekjakor syndon.

U myllung u kren shaphang ki rukom kñia ha u thlen ruh. Ki langkñia dei ki briew bad dei nangta ba sa mih ki nongshohnoh. Ia kaba ju leh kine ki riewnar ruh la kren hangne kum kaba ap ha ki kyndong kynshrot kaba beh ban kem ia ki briew kaba ap ha shakiar ïing (dk xvii,xviii, xx), bad ynda ki la ioh ia ka snam pat ki kñia shiteng synñia.

Napoh ba dum shiteng synñia,
Ka Dingsuidtan teng teng ka 'ba,
Halor ka pliang ka shad ka Rngiew;
Kyndong-dong-dong ka ksing ka riew;
Ynda ban nguid ia ka u paw,
Thohrew thohruin napoh u braw.

Imat ka niam ka kut ynda u Thlen u la nguid ia ka rngiew jong u briew ba la shoh iap. Hynrei ka jingkdew ia ka ksing ha kaba ki kñia ia kata ka snam imat ka iam iathuh ba ki nongmane thlen ki khot ia u ban wan sha kata ka jinglehniam da kaba tied ksing rit.

Ha kane ka lynnong ym shym la buh beit ia ka khana ter ter. Ki jingjia ki iapom kawei ia kawei. Ia kaba la leh hi

Pamdaloi la buh ha bakut eh ynda la kdew shwa ia ki kam baroh ba la leh ki nongshohnoh. Ka jingjia ter ter kin kham shai lada u Soso Tham u buh beit ia ki dkhot. Lehse lada u dang im haduh mynta, un hap ban thoh biang ia kane ka lynnong. Nga kwah ban kdew ba ka phang kan kham shai ha uno uno u nongpule lada iathuh (i) kumno une u ksuid u poi sha ka ri u Hynñiew trep; (ii) Daei u ju bam mynshwa ; (iii) Shaphang ka kam shlur u briew; (iv) ka shilyngkhot ka doh ba klet; (v) ka jingmih ki nongshohnoh; (vi) ka rukom kñia ia ka snam; (vii) ka jingtim ia ki nongri thlen. Ngam artatien ia kane, namar wat ia "Ka Ballad u Baieit Donshkor" ruh la pynbeit jin arsien arwat kat haduh ba ngin ioh ia "Ka Biria u Bieit"

Lada buh ryntih kumne ki jingjia ter ter ki dawa ban pynbeit ia ki dkhot xvii - xxv kumne ;

xvii	-	kato kaba	xxii
xviii	-	"	xxiv
xix	-	"	xxv
xx	-	"	xvii
xxi	-	"	xviii
xxii	-	"	xx
xxiii	-	"	xix
xxiv	-	"	xxi
xxv	-	"	xxiii

Nalor kito ki dkhot ba kdew beit shaphang une u thlen, ha kiwei pat ki lynnong ruh ngi lap ba la wan rah ia dur bymman jong u. Hynrei kumba la kdew na na khmat, u Soso Tham um shym la lah ban pyniapher ia u na u syiem ki ksuid. Teng teng i kumba u mut ia u Mamon, teng teng pat ia u Lucifer kiba iahap lang na bneng shwa ban long ka pyrthei.

Hynrei ka bynta bakyrpang kane ka jingpule ka long ban khmih bniah la u Soso Tham um shym shim kylliang nawei de wat ha kane ka phang ruh. Ha kaba leh kumta nga kyntu ia ki nongpule ban bishar ia kane da kaba nujor ia une u Thlen ba la khot ruh u Rngiew ha kane ka lynnong bad ki dur harum.

Nga la pyrshang ban pyni ba u Soso Tham u la shim kylliang na u John Milton. Uta u myllung ki Phareng u ioh nongrim na ka kitab Isaiah lynnong 14, ha kaba ngi iohi ba u Blei u la beh ia u Soitan na bneng. Ha kane ka lynnong ngi pule ba u Thlen ruh u hap na bneng hynrei imat um shym la poi sha dujok namar beit "Na bneng u thung sha Pamdaloi" bad nangta u poi sawdong pyrthei. Lehse nangta u sa rung sha khyndai pateng ñiamra. Dei kane kaba pynjyrwit ia ka jingsngew-thuh shaphang u Soitan haba ha ki lynnong ba la dep, ngi iohi ba u la hap shisha sha khyndai pateng bad kiew sha pyrthei. Ngin pyniapher ia u Soitan na u Mamon lada ngi shim ba ha kata ka jinghap u Mamon ne u Thlen u hap ha kawei ka jaka bad u Soitan kawei pat. Ngim lah ban leh kumta ruh namar ba ngi la iohi ba u iadon bynta ha ka dorbar ki ksuid baroh. Kane ka phang ka la pynkul-mar jingmut ia u Soso hi.

Hynrei ia kaba u bud ia u Milton te ka paw ha bun ki kyntien. Ka jingkylladur u Thlen ka long kawei. Ha ka *Paradise Lost* u Soitan u paw ha ka dur 'U Ren' (Monster) u paw ruh ha ka dur 'U Lwen' ne u Bseiñ haba u leit pyn-shoi ia ka Im. Ha kawei ka jaka u paw ha ka dur u suri ba ngi lap hangne da 'U ksew'. Nga la kdew ha ka lynnong ba la dep ba u paw ha ka dur Pukni sylem (Vulture) bad kum u khlieng durlaw (cormorant). Ki kam ba ki leh ha kito

ki dur ki la ha u Milton ne u Soso dei kijuh lada ki nongpule ki bishar bniah.

Ka lawei u Thlen : U Ksuid Thlen u la loh ka jaka ban pyndep la ka kamram. Hynrei u Soso Tham um shah ba ka pyrthei Khasi-Pnar kan sah hapoh ka jingsynshar jong u. Ka por kan poi biang ha kaba ki briew bad u Blei ruh 'kin tim ia u. Ha kata ka jingtim u Blei u Thlen bad kito kiba mane la u ruh kin iap duh. Hyndai ki Khasi ki suh ia u Thlen da u narsaw, bad wat la ki la ot ia u ruh u dang sah. Ha ki sngi bakhatduh, u Blei un pynduh thiaw ia u bad ka ri kan khuid pat.

Kane ka symboh pyrkhat hi ruh ka lam ban kdew sha ka jingtim u Blei ia u Soitan ha Eden bad ka jingjop thiaw ia u da u Jisu Khrist ha ka *Paradise Regained* ; hynrei ka jingjot jong u thlen ka long ynda la wai "Ka Jingkyrmen" jong ki nongmane thlen.

Ka Jingmane khyllah : Ha kaba rwai shaphang u Rngiew, u myllung u la sngewdei ban buh jingkynmaw ia kawei ka niam khyllah ia kaba ba la ialap da u Dormi ha ki snem 1931-39. Kat kum ki jingiathuh pateng ki rangbah ba iajan bha bad u myllung, uta u Dormi u pynphriang ia ka jingngeit ha kita ki khyndai shajrong, bad ba ka ktien jong ki ka long ka ktien na u Blei hi. Ka dei ka ktien u Ñi u Kong kumba la kdew ha ka dkhot x. Uta u Dormi u wan kren blei ha iwei i ling trep ha Sohsynnam kaba hapoh ka hima u syiem Mawsynram. Bun ki briew ki la pdiang ia kata ka rukom ngeit. Uwei na ki rangbah kiba la iohsngew da la ki shkor bad iohi da la ki khmat ia kaba la jia dei u Jormanick Syiem. Utei u rangbah u iathuh ba kita ki khyndai ki wan kren ha

ka por shiteng synñia lyngba u Dorml ia uba la khot "U Pablei" da kito ki bangeit baroh. U Syiem Jormanick u ialeit lang bad u Sib Charan Roy. Shwa ban poi kata ka sawa, u Sib Charan u la iathuh ba "Ki Sondi Sngi" ki la wan, kumta kiba sngap baroh ki iohsngew kyndiang. Haba ki kren la mih da ka sur kynthei. Dei ia kata ka sur jingrwai kynthei ba mih na ka ryndang u shynrang ba u Soso Tham ruh u kren hangto ia ka Shitin-tin ka Mistidian, ka Lapubon, bad Loti Koina kiba rai "puri shiteng synia." Ka jingthmu ka long ban iasaid bad u Blei ba ki khun u Hynñiew trep kin lait na ka jingshitom ha dujok ynda ki la khlad na kane ka pyrthei. Kat kum kata ka jinghikai u khun bynriew u dang lah ban iohsngew ir ki kyntien na u Blei tang lada u kwah ban sngap ia ki. Ka bainong na kata ka jingkohnguh ka long ba u briew un poi beit sha bneng.

Hato kane ka long ka jinghikai khyllah bym pat ju don ? Lah ban long ba u myllung um ju iohsngew ne ngeit ia kum kane ka jingkren blei. Ha ki shnong Jowai, Shohshrieh, Nartiang bad sa katto katne kiwei, pat ha ri Pnar, ki ju don kum kita ki briew kiba kren blei. Don na ki kiba thiah ha madan bad kren, don ruh kiba kren da shong. Ki nongkren blei, shisien sngap sngew ba ki long kumba long ki nongkren blei ki Jew hyndai—U Isaiah, Jeremaiah, Amos bad kiwei. Kiba wad ia ka daw ki kylli ha u Blei ne ka Blei bad ki ioh ia ka jubab hangta hi. Ki Blei te ki don la ki kyrteng. U Ram, u Lakhon, u Thakur, ki blei Dkhar suda ruh ki wan kren ha ki Pnar. Nangta ki blei lyngdoh, bad bunjaid kiwei pat ki wan kren. Ha kane ka lyanong ruh ngi lap ia ka dur kita ki blei—

Ka Shritin-tin ka Mistidian,
Bad kiwei pat ki pukni bhur,
Ki Rngiew u Bire, Ram Thakur.

Dei kito lehse kiba la kren ha u Dormi bad kiba pynrwai sur puri ne angel ia u mynmiet. "Ka Shritin-tin ka Mistidian" dei ki tyngshop shu thaw u myllung, namar ki rangbah ba dang sah bad ngi haduh mynta, kim kynmaw ba don blei kum kita. Wat ka Lapubon bad ka Loti Koina ruh imat ki long ki kyrteng shu thaw ban long ki thei bhabriew aiu re ba wan rwai ha ka khlieh u Dormi. La kumno kumno u Sib Charan Roy u la ngeit ia kata ka niam bad u ju leit pilgrim shata sha Sohsynnam man ka por, namar ngi pule ba ka Umsohsun ka tuid sha u Pablei Lawbah.

U Soso Tham um ngeit ba kito kiba rwai bad kren ha u "Pablei" Dormi ki long kita ki 'khyndai', hynrei ki long tang ki dur bad ki syrngiew u ksuid khnang ban shukor ia u briew ba un hap pynban sha dujok ha ka jaka ban poi sha bneng. Ki ktien ba kren u Dormi dei ki ktien "kren byrtong", ki ktien u ksuid hi. U riew rangbah uba leit mane sa kum ia uta u briew, u la dei ban shah thoh dak ha ka jingim jong u baroh shirta, kumba ka pynthoh dak ia u Sib Charan Roy. Kato ka phang ka iaid haduh ka dkhot xiii namar ki "U" ha ki lain 2 bad 3 hangto ki thew ia u Pablei Lawbah, kata ia u "Dormi" hi. Namar ba ki dei ki kam u ksuid, kito baroh kiba kohnguh ia u Dormi ki la dei ban poi pynban shapoh ramew ha ka jaka ban poi bneng, kat kum u Soso Tham.

Ka iadei aiu bad u Rngiew ?

U R.S. Lyngdoh, u thoh ba ka long kaba phylla ba u Soso u la pynrung ia kane ka phang hangne. Kata ka mut ba kam don jingiadei eh bad u Rngiew.

Kane ka phang ka don ka jingiadei bapaka bad ka lynnong. U myllung u la kdew shai ba kito ki sur rwai puri shiteng synnia ki dei kiba pynmih hi da uta u ksuid uba kylla dur katba kum ka jingkwah jong u. Shisha ki

ksuid ong u Milton bad u Alexander Pope ki lah ban kylla kynthei shynrang katba mon. Ka jingmane blei u Dormi ka long hi ka jingmane ksuid kaba mut ba lada mane ia u Ram, ne Thakur ka long ia u Ksuid hi. Kumba u Milton u kdew ia kiba mane ia u Mammon, Molock, Belzebub bad kiwei, hangne ruh u myllung jong ngi u pyni ba don ki briew kiba mane ia u Soitan tang ba ki khot ia u da kawei pat ka kyrteng. Namarkata kito ki jinglehniam baroh kin lam sha kaba u Soitan un nguid tylli ia ka jingim kumba nguid u bse.ñ ia ka "Jadak, Jakoid, Japieh". Ka long ka lynti ba lam sha ka jingjot. Ia kane ngi iohi ba wat u Dormi ruh un shah klun ha uta u Soitan namar "ynda u (ksuid) klun ha ban da lut/Ka sngi jong u (Dormi) hangta kan kut".

Ka jingiathuhlypa ka long ba ki sngi jong ki kam basniew baroh u Soitan ha pyrthei kin kut, ha kaba ka hok kan synshar junom.

Ka Jingkdew

1. *Paradise Lost* Book II bad Book IX
2. *The Rape of the Lock*, da u Alexander Pope

VI

U SIMPYLLIENG

WAT LADA don ki khanatang ha ki shnong bapher ha ka ri shaphang u Simpyllieng, u Soso Tham um shym shim ia kano kano na ki ban long ka nongrim jong u ha kane ka lynnong. U Simpyllieng jong u u long ka dak ba u Blei u la teh jutang ban map ia ki lait ki let u khun bynriew.

Ka lynnong ka don 18 dkhot, bad ka phang pdeng jong ka ka long ba u Blei u map pat ia u briew uba wad ia ka khmat jong u. Ki mat ba nga kwah ban bishar ha kane ka lyngkhot ki long kine harum, bad ki iaryngkat hi bad ki rong u Simpyllieng.

1. Ka jingsngewthuh la ka pap.
2. Ka jingshah pynshoi u Masi.
3. Ka dorbar ki jingthaw.
4. Ka bynta u syiar.
5. Ka jingkylla bamut.
6. Ka bynta ka poitri.
7. U Nongsiewspah.

1. *Ka jingsngewthuh la ka pap* :

Naduh ba wan tap ka pap na Diengïei, bad ba la dkut u Sohpetbneng, ia ka pyrthei la tap da u Lyoh badum. Hapoh kata ka juk, u briew u la klet ia u Blei bad u la sdang ban mane sa ia ki syrngiew alu re jong u Soitan. Ka jingmut jingpyrkhat u briew ka dum, kam iohi shuh ia ka badei bad balait. U Dieng ba ai jingim um don shuh hapdeng ki briew. Ka Hok "Ka iaid rangli ba kam lah klet" ia kata. Hynrei hapdeng kito ki dur bangiew ba ngi

pule ha ki lynnong IV bad V, ngi iohi ba u Blei Trai Kynrad u don ka lad ka lynti ban pynkynduh ia u briew shaphang ka pap ba u la leh. U la shah ia ki ksuid ki khrei ban pynshitom ia u khun bynriew ban pynkyndit ia u na kata ka jingkynoi ka pap. Dei ynda haba la hap ha ka lanot ba u nang ban kynmaw blei ;

Ynda la ban ka pang ka khrew
Ki paw ki tmier ka Pohramew :
La kum ha khmat u Khla ka Dngiem,
U briew nangta u rit mynsiem ;
Ka lip baroh ka Rong ka Rup,
"Ka kheiñ ka shat haei kan kup ?"

Kane kaba u myllung u la mutdur ia ka jinglong kita ki kpa tymmen ka long hi kawei na ki dur jong ka Mynta. U briew kane ka juk ruh u wad u kylli lynga ia ka daw ka longjot longrem haba u pang bad jynjar. Ka jingwad ka long lyngba ka kheiñ ka bishar, ne ka shat ka kheiñ. Hynrei katba uta u barim u wad lymmuh ia ka daw na ki ksuid ki khrei, kata ka jingwad ka kut lehnohei, lehse ki tiar ne jingthaw la kaba don ne bym don jingim kïm shong blei jia blei bad u Blei ruh um shah ban paw ki dak bad ka shat ka kheiñ kam kup satia. Namarkata ka kheiñ ka shu pynlut pynban ia ka spah ka phew, bad u briew u sah ha ka duk ka kyrduh ne "Ka Rew", namar ba u la pyrshang ban wad jingbha na ki ksuid babun jaid kiba pan tang ia ki jingkñia. Katba nang pynbiang ia ki ksuid nang jur ka jingiap. Hynrei sngewtynnat ban pyrkhat ba ynda la poi ha ka kut lad, u briew u iohi tyngkreiñ ia la ka pap ka jingryngkang hukum. Ka long ka dak ba ãl jingkyrmen, ba u Khasi un pdiang ba u la kit halade ia ka pap kaba um lah ban law dalade hi.

2. *Ka jingshah pynshoi u Masi.* Ki Hynñiew trep imat ki la ryngkang ia ka hukum blei bunsien. Ki jingpynshoi ki wan ha ki bunsien. Ngi la pule ba u Soitan u la pynbyrngia kai ia ki da ka spah ka phew hangne ha pyrthei, bad suki haduh ban kylla nongshohnoh, ban mane blei sa ia ki mynsiem bymman, khnang ban pynjngai ia ki na u Blei. Kito ki ktah ia ka burom, ka dor, bad spah kaba u briew u wad khlem kut, ba katba u nang iabeh ban ioh ia kito, u la klet sa ia ka kamram ia ka met la jong. U la pang, la khrew, la iap ruh. U donkam mynta ia ka jingkoit-jingkhiah, bad ban tip ia ki aiñ jong ka. Mano pat ban sngewsynei ia u lait na u Nongthaw ? U Blei u la phah na bneng ia u nongkit ktien syiem jong u ban iathuh ha u briew ia kata ka aiñ ba lada u kohnguh un im slem ha kane ka khyndew. Ka aiñ blei ka long kumne :

"Men leit ong ia u khun bynriew ba um
donkam ban shet shibun u khaw ha u khiew,
thep tang shi symboh un dap u khiew, lada
u khiew u baheh ne uba rit, bad to ong ruh
ba nga la kyrkhu ba phin roi, phin
im, phin khiah krat de". 1

Ha kane, u briew hi um shym tip ia kata ka aiñ namar ba u Masi u la iathuh da kumwei pat. Ka jingbymtip jong u ka wan rah ia ka jingkyrduh pynban. Imat u Masi u la tim ruh ia u briew. Hynrei kane ka long ka jingleh u ksuid uba rung ha ka dur ka tyngab. Nga la kdew ia kane ka bynta ha ka lynnong IV, hynrei ha ka dkhot vii ngi iohi ba u Masi u ai ha u briew ia ka khubor ka Tyngab. U Blei ki Hynñiew trep u tynruh ia u Masi haduh ba la hap sa ki bniat, bad u la tim ia u ba un iap ei ma u bad ba ki kaaiñ, skaiñ bad pakni kin khawai ia ka met iap jong u.

1. Rabon Singh : *Ka Kitab Jingphawar,*

Kaba iphylla dei ka jinglong u Blei jong u Soso Tham kumba paw ha kane ka lynnong. Haba u la tip ba ia ka aiñ jong u ym shym la iathuh ha u briew, u shu pynshitom ia u Masi bad tim ia uta u briew. U long u Blei uba kut lad hateng hateng. Um lah shuh ban phah khubor hawei pat ban iarap ia u briew bapli. Lada u pyndonkam ia ka bor Blei jong u, u lah ban phah da u blang ne da ki sim ruh. Namar ba um mon ban leh kumta u briew u shah jynjar kumjuh. Ka daw ba u kut lad imat ka dei ba u bat sngewsih ia u briew ubym pat phai khmat sha u, ba la jem daw ba tang da ka jinghap u Masi la biang ban hap jynjar u briew ruh.

3. *Ka Dorbar Blei.* Haba u khun bynriew bad ki kynja ba don jingim baroh ki la ngiah ia ka jingdum lyoh, bad ia ka shitom shipa ki la sngewdei ban ia pyrkhat lang kumno ban wan rah biang ia ka jingshai. U briew ruh u la kynmaw ia u Blei, bad u la kwah ban bteng biang ia ka jingkieng sohpetbneng. Ki khmih lynti ba kan paw ka step phyrnai ba u briew un ieng rangbah sa shisien hakhmat u Blei. Ki la pynlong da ka dorbar. Ha kata ka dorbar, u myllung u iathuh, u Blei hi u la kular lypa ia ki dak ka jingsiewspah ia u bynriew na ka Pap. Ngim iohi daei u Blei u pyndonkam ban kren dorbar, namar ia u masi u la lah tim lypa, hynrei la iathuh arsien arwat ba u Blei hi u kren ha ka dorbar, namar ki laiñ —

Ha sngew ka ktien u Trai Kynrad
Hapdeng Dorbar u Laiphew mrad,
bad
Kumta u kren u Trai najrong
Dorbar pyllun kumno kan ong!

ki lam iathuh ba u Blei u kren na bneng hi. Ka jingkren u Blei ka long ba dei ban don uwei u ban bah ryndang ia u

briew ba un ksan rngiew, bad lait na ka Pap ka sang tad "Haduh ba poi u Syiem Simpah". Ka jingkylli ka long lano uba kum uta u nongpynim un wan mih paw. Ha kata ka dorbar la wan mih u Syiar bad u kular ban shah ban kit ma u ia ka pap u briew tad haduh ba poi ka sngi u Syiem Simpah. Kumta u la leit iasaid bad ka sngi ba kan wan mih biang. Kat kum ka kular blei, ynda u la riew lai sien, ka wan mih ka jingshai sa shisien ha ka pyrthei. Kane ka mut ba u Blei u la pdiang ia ka rai ka dorbar. Namarkata, kane ka dei ka dorbar blei ka ba pyrkhat kumno ban im pat u khun bynriew.

4. *U Syiar*. Ka jingleit iasaid u syiar ha ling ka Sngi ka paw ha kane ka lynnong kumba u la poi shisha sha ka jakashong jong ka Nga kwah ban pyrkhat ba kaba poi sha dwar u Blei kat kum ki jingngeit Khasi ka long ka snam jong u syiar. U bah ryngdang kumta namar ba u briew u kñia ha u Blei da u da kaba ot ia u na ryngdang. Ki kyntien "ieng rangbah" ha ka dkhot ix ki lam pynshai ia ka jingkhmih u briew ia 'u briew' bad 'u blei' ha u rwieng syiar haba kñia, kheiñ, bad khad ban lap ia ka daw kano kano ka jingjia na ka dak ha u rwieng. Na ki rukom duwai u nongkhad ne nongkñia, ngi iohi ba la seng ia ka niam blei ha u syiar namar ba u la ioh ia ka hukum blei naduh kata ka por ba u la leit sha ka Sngi. U Blei ruh u la sngewbha shibun ia kata ka jingkylla bamut u briew bad u la ai ka dak ka shin ha u Syiar. Haba pule ia ka dkhot xv, ngi iohi ba u myllung Soso Tham u lam bat ba ki khun bynriew ki lah ban klet ia ka Dienglei naduh ba u Syiar u bah ryñgdang na ka bynta jong ki. Ha ka lynnong I dk iii, bad xxi ngi iohi ia ka bynta ka Phreit ha kata ka jingpynkyllon ia ka Dienglei, hangne ngim iohi satia ia kata ka bynta.

Ka jingshai ka wan hi tang shu mih ka sngi, bad imat ka Diengiei ka ngam hi shapoh khyndew. Ai ba kata ka por kan long kumno kumno; ka snam syiar ka donkam ban pyniasuk ia u Blei bad u Briew. Na kane ka lynnong ngi iohi ba u Syiar u bah khala ia u briew tang shipor, bad kata tad haduh ban mih paw u syiem Simpah, u syiem ka Bneng hi, ha kaba ki jingkñia baroh kin wai. Ha ki kattokatne ki kyndong ka ri Pnar, ki nongkñia ki ju kren ha u Blei ne ka Blei shaphang kata ka kot ka sla, bad shaphang uta u "Synriang Khlem Pa" ba ynda la mih kita, ki jingkñia kim donkam shuh. Kaba u Soso Tham u thew hangne ruh dei ia kata. U syiem Simpah bad u syiem ka Bneng u dei u Jisu Khrist ia uba u la pdiang kum u nongsiewspah bad u nongpynim ba shimet jong u. Ki dkhot *xi, xii, xiii, xvi* bad *xvii* ki kren ia kane ka phang. U Jisu dei u Jingkieng Sohpetbneng baar lyngba jong u, u khun bynriew un iakiew iahiar biang sha bneng bad sha khyndew. U la thoh da ka bashai kdar:

> U Dabid, u Isaiah, U Paul, ki hikai ia kane - bad u Khrist u wan ban shon shap ia kata - haduh da la ka snam. Namarkata u long u Lynti - u Sohpetbneng - "Naduh mynta", u ong, "phin iohi ia ka Bneng ba la plie, bad ba ki angel u Blei ba ki iakiewia hiar ha u khun u Briew.

La ki khun u Hynñiew trep ki la pdiang ne kim pat pdiang ba uta u Syiem Simpah u la wan mynar hajar snem mynshwa, bad ba u la pynkut ia ki jingkñia ha lade, ka shong eh ha ka rukom kheiñ. Ha u myllung hi, ka kamram u Rangiarkhad ka la wai naduh ba u Khrist u wan ban shon shap ia ka jingieit Blei da la ka snam.

3. ***Ka jingkylla bamut.*** Ka jinglum dorbar, bad ka jingwad pat ia ka khmat u Blei ki kular ba u khun

bynriew u la kylla bamut na ki kam bymman jong u. U la iohi ba u la kit ia ka lait-ka let bad um lah dalade hi ban law ban weng ia ka. Kumta u phai pat sha u Blei ha ka shat ka kheiñ bad u Blei ruh u ai dak ha u Syiar la u sngewbha sngewhun ne u la sngewsih ia u bynriew. Ngi iohi ia ka dak ka jingkylla bamut haduh ka synrop balai ka dkhot v,

La rngat ka um, ka sah ka Rew,
"Nongbuh, Nongthaw, na neng to sngew."

Kumba la kdew ha ka lyngkhot banyngkong, u briew u sngewthuh ba u la jngai na u Blei ynda la wan kawei ka jingsniew hadien kawei pat. U la shem ka lynti ban pyn-jem ia ka jingbitar u Blei ynda u Syiar u la aiti la ka jingim ban suk ma u, u briew nangta u kñia, u duwai ha u Blei bad u pan map na u ia ka lait ka let baroh. U briew ba la kylla bamut u pyndem ialade ha khmat u Blei, bad u Blei ruh u la khmih isynei ia u na bneng. U Blei um shym peit lyngngoh shuh mynta kumba ha "U Lyoh" dkhot vii, hynrei da ka khmat ieit, khmat jingmap ei. Kum ka dak ba u la map ia u briew, u buh da u Simpyllieng ha suiñ ban kular ban ym ailad shuh ia u ksuid u khrei ban pynshitom ia ki briew.

6. *Ka Poitri Khasi.* U Khasi, la um don ka thoh-ka tar, ne "tare hapoh ba tlip-tlip pynban u long uba don la ka jingshai; namar ha ka Maia u iohi ia 'U Blei bad u seng la ka niam ha ki jingmaian ka leng rangbah bad ka Ap-jutang," u myllung hi u batai. Ka poitri kam mih shuh napoh ka kpoh ha kito 'ki sngi badum ba kah maia kata ka Diengiei. Hynrei sngew-tynnat ban pyrkhat ba ka la sdang khih naduh kane ka

lynnong. U Soso Tham u kdew ia kane ha ki kyntien basngewtynnat.

U briew u wad jingshai kylleng,
Ka jingkieng ksiar kumno ban bteng ;
Napoh ka dum ban mih ka shai,
Hapoh jong u ban khih ka Rwai.

Kaei kane ? Ha ka jingiohi jong nga u Soso Tham u tih ia ka tynrai ka poitri. **Ka krih na ka dohnud u briew hi, bad kata ruh dei tad ynda u la kynmaw bad phai biang sha la u** Nongthaw U Khasi u seng nongrim ia ka poitri na ki jingduwai bad rwai kyrpad ne iaroh ia u Blei. Nangta u iohi ia ka mariang bad kiei kiei ha ka bad u rwai shaphang jong ka ruh katba u sngew ha la ka dohnud. Shisha u thoh : "Jyndong ne jylliew hangno ba don ka dohnud briew hangta ka shong ka poetry". Kumta ka jingieit ia u Blei bad ka jingangnud ban iohi biang ia ka khmat jong u ka iai klang ha ka dohnud u briew kum ka ding.

Shisnem hadien ba u Soso Tham u la pynphriang ia *Ki Sngi Barim u Hynñiew Trep* u Rev. Fr. H. Elias u thoh kumne ban kyrshan ia kata ka nia shaphang ka tynrai ka poitri Khasi :

> Na u Blei uba long ka thymmei jong kiei kiei baroh, u jngi shaduh ki thwei por u sohpetbneng jong u Longshuwa manshuwa bad u Thawlang ka Iawblei la jong. 1.

2

Naduh kane ka lynnong u Soso Tham u la sdang ban iehnoh ia ki diengduh u John Milton na lade. Bun na ki symboh pyrkhat ki dei ki jong ka ri Khasi hi, don ruh kiba u pynmih da ki jong. Ka phang bakyrpang ha kane ka bynta ka long ban bishar ia kito ki mat.

Ki symboh ba la don lypa ha ki khanatang ka ri ki long : (1) ka bynta u masi ha ka aiñ-blei; (ii) u syiar kum u nongbah ryndang u briew; (iii) ka shat ka kheiñ u Khasi ban wad ia kano kano ka daw; (iv) ka jingngeit u Masi ha ka jutang Blei na jrong; (v) ka jingkyllon ka Dienglei; (vi) bad ka jingkhmih lynti ia u nongsiewspah. Ia kito ki phang baroh la iathuhkhana pateng-pateng ha ka kñia ka khriam, bad la buh jingkynmaw ia ki da u Rabon Singh ha ki artylli ki kot jong u. *Ka Kitab Jingphawar*, bad *Ka Kitab Niam Kheiñ Ki Khasi*, bad ha *Ka Niam Khasi* da u Jeebon Roy.

Ia ka philosophy jong u myllung hi ruh ngi iohi shai ha kane ka lynnong. Kan iarap ban pdiang ia u kum u stad pyrkhat ba siat pharshi u H. Elias ha "Na Wai Khyrwi" 1 dk. vi, lada yn bishar kyrpang ia kito ki nongrim ba u bat.

(1) *Ka Syrngiew u Nongsiewspah* : Nga la kdew ha ka bynta ba la dep ha ka lyngkhot ba dei ia u syiar ba u Nongsiewspah bakhatduh ia u briew ym dei u Syiar. Ki Khasi ki pyndonkam ia ka snam syiar tad haduh ban mihpaw u syiem Simpah. U myllung jong ngi u bat khak ia ka jingngeit ha ka jingsiewspah ba da u Jisu Khrist katba kum ka jinghikai shong tynrai ka niam Khristan ba u la ngam bha naduh dang rit. Hynrei u la biang bha ban lap da lade hi ha ka snem 1935 ia ka jingshisha jong kata ka jingngeit namar u la dap 62 snem ka rta. Dei kane kaba kyntu ia u ban pynkren ia u Syiar na krem Lamet-Latang la kito ki kyntien ba ka dkhot xiii :

"Haduh ba poi ka sngi uta,
Kam pher," u ong, "Ngan kit ma nga :
Te me, u briew, men lait shitom
Ha khmat u Trai Nongthaw Junom."

---

1. *Ka Hamsaia Ki Por.*

Uta u Simpah u la wan long briew sha ka pyrthei kumba la kular ha ki nongiathuh lypa ki Jiw, bad ha ki kyntien Blei ba pyndonkam ha ka khad, ka kñia-ka khriam Khasi. U Jisu u long ha u Soso Tham, u jingkieng sohpetbneng baar na uba u bynriew un poi biang sha u Blei: Nga iohi ia kito ki kyntien u Jisu ruh ba ki sawa hangne ha ka dkhot xvi.

Ki kyntien ki long :

Nga long ka lynti, ka jingshisha bad ka jingim de : ym don uba wan ha u Kpa lait tang lyngba jong nga. 1

Ia kane u la pdiang da ka jingthoh hi kumba ngi la iohi.

(2) *Ka jingwan arsien u Khrist.* Ia kane ka mat ngi ioh lang shisynrop ha ka dkhot xvi.

Synshar ka suk ka sain kylleng,
Ynda u paw u syiem ka Bneng.

Namar ba um shym kren shibun shuh shaphang kane, bad namar ba u la pdiang ruh ba u Jisu Khrist u long u Sohpetbneng, artylli ki jingpyrkhat ki mih. Hato u mut ma ba ka jingdkut u Sohpetbneng ka long ka jingiap u Jisu de? Hato u mut ruh ba ka jingwan arsien kat kum ka *jingngeit Khristan* kan bteng biang ia ka?

---

1. Ioannis XIV ; 5.

VII

KA ÏING I MEI

KA LYNNONG baroh ka don 16 tylli ki dkhot. La seng nongrim ia ka phang jong ka ha ka jingkynmaw ieit ia kiei kiei kiba la dep ia kiba u Soso Tham u la mad da lade hi. Kan long ka ba-bakla shibun ban pyrshang ban pule ia kane ka lynnong ha ka rukom ba ki kritik wad jingitynnat ki pule namar u Soso Tham u rwai shaphang ia lade kum u nongshong shnong ka ri Khasi - Pnar. Na kata ka mat u prong sha kiei kiei kiba la dep bad kiba dang paw tyngkrein ha khmat jong u.

Ka phang ka long ka jingim u briew : naduh ka jinglong khynnah, jinglong samla bad jinglong rangbah, haduh jingiap kiba la ialam ia u naduh ïing kmie, ïing lok, haduh ïing u Blei. Da kaba bud kumta ia ka lynnong, nga iohi ba ka dkhot xv ka long ka ah jong ka, bad nga sngew ba kano kano ka lain kaba bud ia kito kiba ong: "Haduh ba pol sha ïing u Blei/Haduh jingiap ki lang kawei," kan pyntlot ia ka bor ka lynnong namar ha ka jaka ban pol sha ka ah, ngin ioh pynban ia ka *khongpong* (anti-climax).

Ka Ïing I Mei ba u Soso Tham u rwai hangne ka thew ia lai tylli ki thong: (1) ka thain Sohra ha kaba la kha ia u ; (2) ka ïing ki jaid Gatphoh ha Jowai; bad, (3) ka ri Khasi-Pnar hi baroh kawei. Ka jingpule hangne ka thew ban bishar ia ka lynnong kat kum kito ki phang.

Ka Thain Sohra. Ha ki saw dkhot banyngkong u rwai shaphang ka jinglong khynnah jong u ha la ïing bad ia ka thain Sohra hi baroh kawei katba u lah ban kynmaw. Ngim da iohi eh shibun hangto ia ka dustur ka imlang-sahlang ki briew ka Sohra namar ba u myllung u rwai

shaphang jong u hi. Hynrei ka mat ka iarap ia ngi ban tip ia ki kam ba u ju bang, kiba lehse kim shym la rung ha ngi mynshwa. Ha ka por ba u thoh ia kane ka lynnong, u Soso u la don palat ia ka 60 snem ka ryta bad ban ioh kem biang ia kito ki jingtip bad jingmad bamynshwa u la dei ban bud ia ka nuksa jong ka skei, ban phai "sha la dien trai" khnang ba un lah ban lum biang ia kito kiba la dep baroh hapoh ka thiar jingkynmaw jong u. U la leh kumta hi. Ha kito ki saw dkhot ngi iohi ba u myllung u bang eh ban "riam sim" bad la ki paralok, u sngewtynnat ia ka lyer ba beh ha ki lum, bad u kynmaw ieit ba u la shah hikai ban rwai iaroh ia u Blei ha Sohra hi.

Nga kwah ban pyrkhat ba ka jingrwai ba u nang nyngkong eh na la ka kmie dei ka jingrwai Khristan; ha kajuh ka por, lah ruh ban pyrkhat ba ki ju ia phawar sara para khynnah ; kine ki la san ha u shaduh ka rynïeng ryniot ka poitri kumba ngi iohi ia ka ha ka kti jong u. Ka jingtip ba u ioh shaphang u Blei ka kynthup ia kaba la hikai ia u ha la ïing bad ia kaba u la ju iohsngew ha ka ïing mane Blei. U kynmaw ieit ruh ia ki wah ia kiba u la ñiew kyrteng. U la long hi u khynraw ka mariang naduh ba u dang rit. Ki paralok ba u ju ieit kim don shuh ha kata ka "Ïing I Mei" bad ia kane, ngi la lah pule ha kine ki kyntien harum :

Na ki kur bad ki lok la jlang nga la jah,
La kiwei ki la leit noh, kiwei ki dang sah ;
Te ka burom ka Sohra bad ki Duriaw rupa,
Sa shisien, sa shisien ki phalang pat ha nga.

Te ki sngi ba la leit noh, ki shlei bad ki shlei,
Ngam tip ia ka jingsdang kin kut ruh baei ;
Tang kane nga tip, ba bunsien nga kwah
Sa shisien, sa shisien ban long u khynnah. 1

---

1 "Ki Sngi Balaleit noh"

Ka ïing ki jaid Gatphoh. Na ka thaiñ Sohra u myllung u ialam ia ngi sha ri Pnar bad ha kane ruh u la shah ia ngi ban tip shaphang kaei kaei kaba ma u da lade hi u la iohi bad la mad. U rwai tympang ia kane kawei pat ka ïing naduh ka dkhot v haduh ka dkhot xiii. Ha kaba leh kumta u la pynlong "ïing I Mei" ia ka ïing kïaw ruh, ha kaba u la iohi ia ka rukom seng dur saiñ dur ia ka ïing ka sem ban bha ban miat ka im lang sah lang bad ka synshar khadar. Kata ka mut ba ka long ka kamram jong u trai shnong ban kit hi ia la ka kur ka jaid ha ka shitom shipa, ne ha ka suk ka saiñ. Shisha, ngi iohi ia ka bor u kñi ka kur ka jaid ha kane ka lynnong. Ka ju long ka dustur ki Pnar hyndai ba ki kur ki jaid ki kit khia ia la ka doh ka snam, bad kim ju shah ban don ba ban beiñ iano iano na ki. Ka jaka ia shong pyrkhat kam jong ki ka long ha "ïing khatduh" ia kaba la ñiew kum ka ïing seng. Ki rangbah ha ka kur ki juh shong pyrkhat lang bad u kñi, bad kano kano kaba ki la rai ma ki ka la long hi ka aiñ ia ka kur ka jaid. Ha kaba kin leh ia kano kano ka kam : ka kam kñia, jer kyrteng khun, pynbeit ia ka jingshong kurim u dkhot ka kur, ka Ïing Khatduh ka long ka jaka iakynduh. Namar kata ka daw, ki khot ruh ia kata ka ïing "ka ïing blei." Ia uba leh ia ka pap ka sang bym lah map shuh, ki da tait kur ruh hadien ba "ki khi lai-nuid" bad beh artat shaduh bakut u pud ka ri Pnar. Ia ka jaka ba ki pynryngkang par na ri Pnar mynshwa la khot hadien, ka Puriang.

Ka ah jong kane ka Ïing ka don ha ka dkhot xiii, ha kaba u myllung u phla sngewnguh ia kaba la leh ha ki khun jong u hi. "Ki khun myllung" ba la kdew ha kane ka dkhot ki dei ki khun rit jong u hi. Kawei ka jingjia kan iarap ban sngewthuh ia kane ka nia ba nga la sei. I lok u Soso Tham i la khlad noh na ka kane ka pyrthei ha

Shillong ha ka snem 1908 mynba u khun khatduh, u Albert Gatphoh u dang ar snem ka ryta. Ka la long ka bashitom shibun ia u kpa ban ri khunswet ia ki khun. Ki jong u Rev. Lowell Gatphoh bad u Warren Hastings Gatphoh kiba dei ki kñi trai jong ki khun ki la shim ia la ki pyrsa ba dang rit na u kpa bad ki la ri ia ki ha Jowai katto katne por haduh ba u kpa u la pynbeit jaka ia ki ban pule ha Shillong. Ynda ki khun rit ki la biang ban leit skul ruh, u Rev Lowell Gatphoh u dang ai jingiarap ia ki.

Ka ri Khasi—Pnar. U myllung u don sa kawei ka ïing I Mei bad kata ka dei ka ri Khasi - Pnar. U poi sha kane ka jylli baïar na ka jingpule jong u ia ki dustur khlem thoh naduh Sohra haduh Jowai.

Kumta u rwai ba ka ju long ka dustur ki longshwa "Naduh ki sngi barim bajah" ban ñiew kor ia ki ïing seng ha kaba ki dkhot ka kur ki ju shong pyrkhat ia ki kam ba mih ha khmat jong ki. Na kata u ringdur ba wat ia ka kam saiñ pyrthei hi ruh la seng nongrim ha ka dorbar kur. Haba dei ka kam shnong pat ki ialang ha ki ïing u Lyngdoh ne ha madan dorbar, kumjuh ruh ha ki kam ba iadei bad ka it ka hima. Ka jingkit khia ia la ka shnong ka thaw, ka hima-sima, u pud-u sam ka mih na ka jingieit bad jingñiew kor ia la ka kur ka jad. Ha ka dkhot x u rwai ruh shaphang ka jingiaid ryntih ha kano kano ka kam, la ha "ka Rong ka Tamsa" ne "ka Thma" namar ba dang don ka jingkohnguh ia ka hukum ki kñi bad ki nongsynshar.

Ha ka jingim baryntih don ka jingbate bathikna ia ki kamram hapdeng ki kynthei bad shynrang ha ïing ha ha sem. Ka kamram u rangbah ka long ban da ia ka ïing, (dk. xi), ka kynthup ruh ia ka jingiada na ka duk ka thngan kumba la rwai ha ka dkhot ix ba ki "thaiñ iarong

beh sbai" naduh "shwa ban sdang kynjat shai." Ki khun kynthei pat ki diangti bad ri ia ka spah ka phew baroh ba mih na ka kamai ki rangbah. Kumta ka la long ka juk u longshwa, bad ki saw laiñ banyngkong ka dkhot xiii ki iathuh ba ki thma hyndai ki mih ruh na ka jingiada ia ka burom ka ijot ka kur ka jaid nalor kaba iada la ka ri.

Ka nia ba u myllung u pynieng ka shai. Lada u briew um ieit lypa ia la ka ïing ka sem um lah ruh ban ieit ia ka ri ha kaba u shong. Ka jingieit bad jingñiew kor ia la ka kur ka jaid kam kut tang ha ka kam im, hynrei ruh ha ka kam iap. Haba iap u Ñi u Kong kiba dang sah ki da thang don burom kat kum ka rukom leh ia ka niam iap. Ia ki shyieng ki lum bad ki pynthiah ha ka Mawbah ka kur bad ki jingleh niam badonkam. Lada don ka jingiatylli naduh na ïing haduh jingiap, u myllung um artatien ba ki iapoi suk baroh sha ïing u Blei.

2

Ha kaba rwai shaphang ka ri Khasi-Pnar kum ka ïing I Mei ha kane ka lynnong u Soso Tham u pyniar ruh ia ki symboh pyrkhat ba mih ha u mynba u thaw ia "Ki Sngi U Hynñiew Trep" ha ki snem 1915-1920. Ki nongpule kin kubur ia kane lada kin pule lang ia ka dkhot xii bad ka dkhot 7 katei ka poem bamynshwa; hynrei ia katei ka dkhot 7 "Ki Sngi U Hynñiew Trep" la phiah ha ki ar bynta. Ia ki laiñ basan bad bahynriew la pynrung ha ki laiñ balai bad basaw ha kane ka lynnong. Ka dkhot xiv ka long ka dkhot basan ha "Ki Sngi U Hynñiew Trep" tangba ia ki kyntien "I'u Ñi u Kong" la bujli noh da "Ia ki baroh" ha kane ka lynnong.

Shuh shuh u la pyndon kam ruh ia ki laiñ jong u hi ha "U Ingkhong Shyllangmat" ha kane ka lynnong. Kita ki laiñ ki pule; "Namar ia u la khi lai nuid / Ba dei u kynja

nongaiksuid", bad ia kine la pynkylla khyndiat ha ka dkhot xii sha: "U bam khein sang, u nongaiksuid/Ki beh na shnong ki khi lai nuid". Ha ka sur bapher pat ki, "Ynda u iap ka ksing ka dhah/Ban phur ban siang ia u wat shah"; ki mih ha kane ka lynnong ban iathuh kumno ki Khasi-Pnar ki leh rong haba iap u riew ieit ri, kata. ki kñi ki kong. Nujor ia ki laiñ 3, 4 bad 5 ka dkhot xiv bad ka rukom thang ia ki syiem, bad ki bakhraw batri. La u Soso Tham u lah ban iohi da la ki khmat ia ka rukom thang syiem Sohra ne ia uno uno u riew khraw la ha ka burom ne ka spah, ka jingkdew ia kane ka phang ha ki lai dkhot bakhat-duh ka wan rah ia kaba u Rabon Singh u la buh jingkynmaw ha *Ka Kitab Nium Khein ki Khasi.* Ki nongpule kin iohi ia ka dur bathikna ka thang briew bad ka thep mawbah ha ki lynnong XIV, XVI bad XXIV katei ka kitab u Rabon Singh.

Ban iohi kumno u la kren marwei pat shaphang ka "iarong beh sbai" na ka dkhot ix ki nongpule kin myntoi shibun ban khmih ha "Ka Biria U Bieit", bad ha "Ki Sngi u Hynñiew Trep". Ki laiñ ki long kumne:

Bunsien nga iohi na ki lum,
    Kitei halor kulai,
Ki leit sha shnong ka Men-beh-phreit,
    Ban thain iarong-beh-sbai.
                    (U SKONG)
Ynda nang plung ka sngi u bnai,
    Ki thir ki thain iarong beh sbai;
Kim don pisa ne tyngka kot,
    Ki dih yiad-um ki dih yiad-rot.

Nalor kito ki jingtrei jong u hi bad ki jong u Rabon Singh kiba paw ha kane ka lynnong, ngan kdew sa tang ia ka jingsawa u William Wordsworth bad jong

ka Ann Taylor. Ia ka jingsaiñ dur u Wordsworth ia ka jingmut u myllung jong ngi, ngi iohi shai ha ki laiñ kum, (i) "Hangta nga riam sim dang khynnah" ha kaba u kynmaw ieit ia ki sngi ba la leit noh. Ka jingshem jong u ha ka jinglong khynnah ka iasyriem bad kato ka jong u Wordsworth. Shisha baroh ar ki la pule ia ka jinghikai shaphang u Blei ruh. Ha kaba kynmaw ieit ia ka jingriam sim u Wordsworth u rwai kumne:

Frost, and the breath of frosty wind, had snapped
The last autumnal crocus, 'twas my joy
With store of springes o'er my shoulder hung
To range the open heights where woodcocks run
Among the smooth green turf. Though half the night,
Scudding away from snare to snare, I plied
That anxious imitation;—moon and stars
Were shining o'er my head. I was alone,
And seemed to be a trouble to the peace
That dwelt among them. Sometimes it befell
In these night wanderings, that a strong desire
O'er powered my better reason, and the bird
Which was the captive of another's toil
Became my prey;

—*The Prelude, Bk I : 307-320.*

Ha ka dkhot iv u Soso Tham u thoh ia kane ka synrop harum ban iathuh ba ia ka jinglong u briew ynda la rangbah lah ban iathuh naduh ba u dang khynnah.

(ii) Kumba ngi paw na dang khynnah,
Kumta ngi long ynda rangbah.

Kane ka long ka jingbuh ha kawei pat ka rukom ia kaba u la pule na u Wordsworth hi. Ha "Rainbow" u Wordsworth u rwai kumne:

The Child is father of the Man;
And I could wish my days to be
Bound each to each by natural piety.

Ha kaba u Soso Tham u kynmaw ia ka jinghikai ba u ioh nyngkong eh shaphang u Blei ha la ïing. u rwai kumne:

(iii) Nangne nyngkong nga nang ban rwai,
Shuwa ban pra iwei shawei,
Nangne ngi tip shaphang U Blei.

Kine ki laiñ ruh ki mih na ka jingiai sawa ki laiñ ka Ann Taylor ia kiba u myllung jong ngi u la pynwan sha ka Khasi kham na shwa. Ka Taylor ka rwai shaphang kane ha kine ki laiñ:

Who taught my infant lips to pray
And love God's holy book and day
And walk in wisdom's pleasant way?
My Mother.

Kumba ka *Prelude* ka long ka kitab ba u Wordsworth u thoh hi shaphang ka jingim bad jingshem la jong; bad kumba ka "My Mother" ka long ka jingrwai jong ka Ann Taylor shaphang ialade, "Ka Iing I Mei" ruh ka iathuh ia ngi shaphang ka jingim u Soso Tham hi, bad lait noh ki dkhot vii, xii bad ki lai dkhot bakhatduh eh, ngi iohi ia ka dur u myllung bad ia ka bynta jong u ha ka im lang-sah lang ha ka ri Khasi-Pnar.

VIII

KA MEIRILUNG

1

"Ka Meirilung" ba u Soso Tham u rwai ha kane ka lynnong ka dei ka ri ha kaba ki kpa tymmen jong ngi ki sah nyngkong eh shwa ba kin poi sha kane kaba ngi shong mynta. Kam dei ia ka ri Khasi-Pnar. Kam dei ia kano kano ka briew. Shuh shuh, ha kane ka lynnong u la pynmih ia ki san tylli ki nia kum ban bud dien ia kaba la thoh da ki Phareng shaphang ki Khasi (kynthup ia ka kot *The Khasi* da u P.R.T. Gordon.) Um shym pyrkhat shuh ba ka jaitbynriew Khasi ka hiar na bneng lyngba u Lum Sohpetbneng, namar kata ka khana ka long tang ka "Pharshi syllok" (dk iv bad v, Ki Symboh Ksiar). U la iehnoh ia kato ka khana ba kan sah tang kumba ka long. U shim mynta ia ka phang ba u Khasi u wan shane na kawei pat ka ri bad u lait shiliang ruh da kaba klan ia ka wah. Ha kata ka thymmei ri hi ki im ki radbah kiba ngi tip kum ki Puhshilum, Khwai Shynreh bad Kynting Mawsan: ki briew baminot ha la ka kam (dk i, ii, xi). U la sdang ban ieh ia kata ka khana ba iadei bad u Sohpetbneng naduh ka lynnong VII tad haduh ka *Epilogue* jong u, kaba u khot "Ka Aiom Ksiar", ha kaba u la lum lang ia ki nia baroh bad pynkut artat ia ka phang. Dei ia kata ba u wad. Ki jingkylli ba mih ha u ha ka por ba u thaw poitri ki long: (1) Hato u Khasi u wan na bneng lyngba u Sohpetbneng, (2) ne na kawei pat ka ri. U la ktah ia baroh ar ki jingkylli hynrei u la leh bha ynda u la wan sha ka jingkylli baar.

U myllung u pyrkhat ba lada ki longshwa ki wan na kawei pat ka ri dei ban don ruh ki kur ki jaid ba dang sah syllai shadien. Da ka jingieit ia kata u kylli ia ka Lyer kumba leh ki myllung thoh epik ban iathuh ia u hangno kata ka thymmei ka don. La kumno kumno u rai ba kata ka ri ka long ka bajngai hadub 12 snem lynti ban poi da ka kjat. U myllung um pynbun kam lalade ban tuklar ia ka jingainia u Charles Darwin ba u briew u wan na u shrieh-u tngaw, ne na kano kano ka mrad namar u shu pynkut nia:

Tang ba kum ki ngi iaw mynsiem
Kham lah ba mih na krem ki Dngiem

ban ia kaba wan na ki ri bashai ban klet noh ia la ka thymmei bakyrpang.

Kane ka jaitbynriew Khasi-Pnar ha ka jingiohi ki khmat bakynja mynsiem u myllung ka la shah shisha ia ki jingeh bad jingtynjuh babun. Nga iohi ba ha ka shikhyllipmat u pynsyriem ia ka bad u dieng Eucalyptus ha High School ia uba ka lyer kam lah ban rat bad ia uba la shoh "ka sngi balwait" pynban ka dap da ki jingpyrkhat bakhraw, namar ka don la ka tynrai ba la suh thied bha.

Ha kaba pyrkhat ia ka lawei ka jaitbynriew u myllung u iohi ruh ba ki Khasi-Pnar kin roi ha ki liang baroh da kaba iakhleh bad kiwei pat ki briew. U pynshngaiñ ba ngim dei ban sheptieng ia kata, namar la dep iakhleh lypa hi. Don ki Khasi mynta kiba ka thymmei ri jong ki ka long na Dkhar. Namar kata:

Ban bun nadien ngim sheptieng lei
Ha khmat jong ngi la iaid kawei
Ki dak jong ki ki paw tyngkrein.

U sngew sarong shibun ia la ka jaitbynriew kaba don la ki sur bapher ba iadei bad ki por baroh. U da kdew ia,

kane ha kaba u ktah ia ka *culture* ne rukom im ki Khasi. Ki don ki tangmuri, ki sharati kiba ieng na ka bynta ki sur ba iadei bad ka shad ka kmen, ne ka sngewsih ruh. Ki Khasi, ha ka jingiohi u Soso Tham, ki don la ka jingstad bakyrpang namar ka paw ha ka jingbuh jingkynmaw sa ia kiba la iap ne ia kano kano ka jingjia kumba ngi iohi ia ki sakhi ki mawbynna, ka nan Thadlaskeiñ, bad bun kiwei pat ki nan. Ha kaba u kdew ia ka Thadlaskeiñ lei lei u kren kum u kunok shaphang ka persoh-persyntiew sawdong ia ka nan kaba la sdang long shisha ha kine ki sngi jong ngi. Shisha lada u Sajar ne Shajer u don kat kita ki paid ki ban tih tang mar shisien tih da ka tdong ryntieh ban long sa ka nan baheh bajylliew, kita ki la dei ki paidbah byllien. U kyntu kum u kunok ne nongiathuh lypa ba

Lada ha ngi ka ri kan kiew
Kum ki ngi dei ban long ki briew.

Kita ki longshwa ki dei ki briew ia kiba la phrang ha ki jingtynjuh da ka mariang ne da kiwei pat. Ngam artatien ba u Soso Tham u thew ha ka dkhot x ia ki jingtynjuh ia ki Mar da u Syiem Jaintia shwa ba yn pdiang ia ka bor jong ki u kwah ban tip hangno ki thep ia ki shyieng jong kito ki Radbah namar ym don ba wad ia ki jaka ruh.

U kdew ia kito ki Radbah ha ka dkhot xii bad u ngeit ba kito ki long tang khyndiat na kita ki Mar.

U Soso Tham u kyntaid ia kano kano ka jingpyrshang ban batai ba kito ki Rangbah lane ki longshwa jong ngi ki dei ki nongpyniap briew ne ki riewkhlaw. Ki ialeh thma ban tip ia ka jop ka rem, ban shong suk ka shnong ka thaw, bad ka jingialeh para marwei ruh ka donkam namar u rwai —

Kumta hyndai ka kut ka thma
Kumta ki suk ki ar hima.

Ki longshwa jong ngi ki dei ki briew ba don ka jingiaishah namarkata ia ki la jied kyrpang ruh da u Blei ban iada ia ka hima sima. U Soso Tham u iai kyrmen ba ka dohnud ba la kylla khlaw bad maw da ka jingwan ka jingstad thymmai kan im biang tang lada ki longdien ki sngap bad iohi ia kaei kaba ka Ri ka donkam.

Te kumba bteng na kaba u leh ha ka lynnong ba la dep, u myllung u rwai shaphang ka burom ba ki syiem hyndai ki don. U Syiem u kmie u kit khia ia la ka hima, namarkata ki paidbah ruh ki shaniah ha u.

La iathuh ruh shaphang ka rukom pyniaid ia ka synshar khadar (administrative system) ki syiem Khasi hyndai. Ha ka jingsynshar ki syiem Khasi ki ju rai ia ki kam ha ka dorbar pyllun. La iathuh ia kane da ka bashai, la ka da long shisha kumba la thoh ha kane ka lynnong ka dei ka kam ki riewstad ha ka rukom thaw sorkar ban iathuh ia ngi. U myllung te u mutdur ba wad ia ka kam Bishar, u syiem u pyndep haba iadon lang bad barit bad bakhraw. Kata ka mut ba ki khun ki hajar ruh ki iadon bynta lang bad ki myntri ha ka kam bishar ia ki mokotduma baroh. Sngew kumba u syiem u shu sngap ia ki nia bad la ai ka rai. Lada kumta ka rai u syiem ka long hi ka rai ka Hima u paidbah.

Ia ki syiem Khasi hyndai ki paidbah kim ju siew tulop. Ban pyniaid ia ka jingsynshar u ioh ia kaba mih na ki iew ki hat, na ka musur bad ka kuna namar la ong ba ki paidbah kim ju siew khajna ha u syiem. U myllung u pynskhem ba u syiem um long trai ia ka khyndew ka shyiap namar ki khun ki hajar hi ki dei ki trai ka khyndew ka shyiap ia kaba ki ri kyndong pateng la pateng.

Kaba itynnat ia kata ka-juk ba la leit ka long ba wat ha ka synshar-khadar ruh ki paidbah ki don ka jingiatylli. Ka jingiarap-iatan kylliang para ma ki bad ki kheiñ sang ban tap pud ruh.

U Soso Tham u angnud ba kaba kum kata ka jingsynshar ka dang dei ban don ha ki Hima Khasi ha ki sngi ba hadien ruh.

2

Ha kane ka lynnong u Soso Tham u la ieng skhem ha la ki jong ki kjat. Um donkam shuh ia kano kano symboh pyrkhat kiwei pat ki myllung. Kaba paw hangne ka long tang shisymboh na ka *Kotbah* bad kata ka long kito kiba ha ka dkhot xviii, ia kaba la plie ha khmat ha ka dkhot ix "Lada ngi don ki shkor basngew". Ka long ka lynnong kaba itynnat eh, kaba pynpaw ia sap tynrai myllung hi. Lada un dang im ban thoh shuh, ngam don jingartatien ba ki phawar ba hadien kin long ha kane ka dur. Kaba duna ha ka, ka long ka jingban ktien ia ki phang ba la dep lur da u hi. Ki nongpule kin lap ia kane lada ki pule shwa kum ia "U Dieng Bilat", "U Khlur", "Ki Sngi U Hynñiew Trep", nalor kaba pule ia ki hynñiew lynnong ba la dep.

Kaba u leh hangne ka long ban tohkit shaphang ka thymmei ri u Khasi-Pnar kum u Anthropologist. U pynpaw ba u dei shisha kumba kdew u Rev. H. Elias uta

U Stad pyrkhat shaneng - sharum
Un sngap tohkit ki hynñiew skum. 1

Ha kaba tohkit kumta u myllung jong ngi u pyndonkam da ki jingkylli ba pyndonkam da ki research scholar, nongthoh kkubor bad ruh da ki Riewsaid ha Kashari. Khnang ba ki kritik bahadien kin iohi ia kane nga sngewdei ban buh ia kito ki jingtohkit ter ter namar kim pynpaw

---

1. "Na Waikhyrwi". dk, vi

tang ia kaba wad ia ka thymmei ri hynrei ruh ia ka rukom thaw poitri (poetic process) u myllung.

1. U Khasi u wan na kawei pat ka ri : Hangno kata ka don? Lah ban poi tang shisngi? Em haduh 12 snem lynti (dk 1).
2. Na ki mrad kumba batai u Charles Darwin? Kampher, ngi dei ban iaw mynsiem. Ngi dang sah haduh mynta wat hapdeng ki jingeh, bad ieng ha la ka nongrim (dk ii-vii).
3. Kiei ki kam uta u longshuwa? Lah ban iohi ia ki ha kane ka ri hi? Hooid ki dang paw haduh mynta : Ki mawbynna, ki kor shongthaid, ki pung, ki nan, ki ïing syiem (dk vi, vii-ix).
4. Lada kine ki dak ki sah hangno la buh ia ki shyieng jong kita ki longshwa? Kum kiei ki kyrteng jong ki? Hato ki riewkhraw kum kita kim mih shuh ha ka ri? Ngim tip haei ki thiah tangba ngi tip ba ki don shisha. Ia ki kyrteng uwei ar ruh ngi tip (dk x-xii). Tangba lehse kita ki Puhshilum bad u Khwai Shynreh te ki don sha kata ka jaka trai.
5. Hato ki dei kiba bam doh briew, ne ki riewkhlaw kiba shu pyniap kulmar para ma ki ? Don lehse kiba tharai kumta. Em kato baroh kam dei namar wat ha ka thma para marwei ruh ki longshwa ki don da ka nia (dk xiii-xvii). Ki riewkhlaw kim lah ban don ka imlang sahlang ba la buh pateng la pateng; kim don syiem, kim don dustur, ne aiñ ban pyniaid ia la ka hima. Hynrei ka riti u Khasi ka pher shibun. Ki burom ia la ki nongshynshar bad ki pyniaid ha kata ka rukom ba u syiem ruh um ioh peisa ban pyniaid bha ia la ka hima. Kumta ka jingsuk ruh ka synshar (dk xix-xxiii).

Haba u leh bniah kumne, nga ngeit skhem ba wat uba pule bniah ia ka dur ka *Plot* u Aristotle ruh un kubur ba kane ka lynnong ka long ka babba bad biang tam nadong shadong-naduh ka jingmut tynrai, ka rukom tohkit bad ka jubab ia ki jingkylli ba u jied ban ktah. Shisha u Soso Tham u la pyndonkam thikna ia kaba bun ki kritik kin hun.

---

1. Na 'Waikhyrwi' dk vi

IX

U LUM LAMARE

UNE u lum u don hajan Ïew Mulong ha Raliang. Shwa ban pom surok ka sorkar ki briew ki iaid lynti ña Shangpung sha Raliang na ki ranab une u lum. La tap ia u mynshwa da ki dieng kseh baheh bad bajrong na shaphang shathie bad sepngi bad ki dieng khlaw barben na shaphang shatei. Harud ka lynti bri ne lynti iaid kjat don ki kor bad mawshong thaid, kiba imat kumba ki longshwa ki ju shong thaid haba ki kit kba, dieng ne kano kano kaba ki wan rah sha ïing. U dei u lum ka jaid Lamare, kawei na ki jaid heh paid ha ka elaka u Daloi Raliang. Na une u lum lah ban iohi ia ki katto katne ki bynta ka ri Pnar, ia ki brilum, ia ki hali ruh. Lah ban iohi kyndiang ia u lum Rableng bad ki lum Himalaya. U sohñiamtra u long bha ha ka thaiñ Raliang haduh mynta.

U Soso Tham bad ki khynnah skul jong u ki ju iaid lynti nangne. Man ba poi hajan kliar, u Soso Tham u ju ieng ban peit ieit ia ka Ri Jaintia kat shaba u lah ban kot. U la sdang ban prat ia ka phang ba mih ha "U Lum Lamare". Shisha ha ka essay "Ka Du ka Tang bad ka Rem" u la iathuh ia kaba u la iohi da ki kyntien bashai :

> Ko nongpule, da leit peit hi ia u kba bajyrngam mynlylur, ia ki syntiew bad u kba peit, ba u kaweh ha ka lyer synrai ha ki lum bad ki hali jong kine ki wah, te phin sa sngewthuh ia ka jingitynnad kata ka ri bad ka jingsmat ki briew jong kita ki shnong.

Ka phang ba u rwai ka long shaphang ka jaitbynriew Jaintia kumba ka long ha ki snem ba ma u hi u dang trei ha Upper Primary School ha Shangpung. La nga iohi ba la aiti ia kane ka lynnong ban buh jingkynmaw ia ki nongrep ki elaka Jowai, Shangpung bad Raliang ruh, bun na ki dur ba u la pynpaw ki iathuh ia ka histori ki nongrep ka ri Pnar ha baroh ki jaka.

Ka jingkynmaw ieit jong u ia ki sngi nyngkong ba u poi halor lum ka mih ha ka dkhot i. U bud ia ka rukom thaw *Ode* ha ka lynnong baroh kawei, kata, ban kren ha kaei kaei kawei pat, hangne ha ka ri ba u ieit eh, da ka jingiaroh ia ka jingitynnat jong ka kaba pynkyndit bad pynkyndeh ia ka mynsiem jong u.

Nangta u her sha ka lawei kum u nongthoh Ode hi uba phai sha kadiang, kamon bad wan pat hapdeng. Ka lawei ha kane ka lynnong ka iasyriem bad kato kaba u rwai ha "Ka Aiom Ksiar", ka long ka baphyrnai, ha kaba "kylleng kin long ki persyntiew", bad u kba u khaw ban pyndap bam ia ka ri baroh kawei.

Ha ka dkhot iv u wan hapdeng eh bad u kren shaphang kaba ma u hi u iohi da la ki khmat ia ka jinghun mynsiem ki briew ha la ka kam ba ki trei. Ka jingim ki briew kumba u myllung u iohi ka long kumne. Ki trei minot ha ka rep-ka riang la ka shit ne khriat. Hynrei ynda la ih u kba ki ot bad kit sha iing. Kim sngew satia ia ki jingkhia namar ba ki ñiew kyntang ia ka jingmih na ka jingtrei kum ka umsyep jong ki hi. U dang kren shaphang ka synrai hi kum ka aiom jingih, namar u iohi ia u sohñiamtra ha kper ki nongrep ruh ba u la ih. Ki long ki briew basuk tam ha pyrthei ha ka jingiohi u myllung namar ba ki don u kba ha thir. Kim donkam ban thied khaw ruh. Ki briew

ki bam ja sohriew ruh nalor ka ja khaw. Kim ju dih dud, kim ju pyndonkam khi, pynban ki khlaiñ ki shait bad ki im tymmen.

Nalor ka kam rep hi ki trẹi haba lait por mynstep mynmiet ia kiwei pat ki kam. Ki thaiñ hi ia ki shang, ki khri, ka khoh, u star ba ki pyndonkam. Ki saiñ hi ia u nar ban thaw wait, tari bad wat ka "nap khap shiah" ruh. Ki iatrei lut ia ki kam ki jam baroh kynthei bad shynrang.

Ki long ki kynrad halor lade. Ki don la ki jong ki shuti. Ia kane la sdang ban iathuh nyngkong eh ha ka dkhot vii ha ki arlaiñ.

Sharud wah ruh ban leit bam lyer,
Ki ruh dobthli, ki riah tong sher.

Nangta ngi iohi ia ki rangbah ba "ki leit ai ksew sha khlaw" ia ki skei, rabit, sier bad kiwei pat ki mrad. Ki bud ruh ia u kyieng sha thliew ba dem ki khun balung, ne ia u ngap u lwai ban ioh die ha iew.

Ki long kiba ieit ban kren pharshi ia ka jinglong briew na ki syntiew ki skut ba ki lap ha lum. Kata ki briew ki don la ka rong biria kum kato ba u Soso Tham u ju iohi ha madan Ïalip, ka iasiat thong kaba pyndonkam da ki phawar. Ki briew kim ju ia buhnud uwei ia uwei haba rem ne jop ruh.

Ki long ki briew ki bym ju khuslai ia ka thiah ka dem. Ki khynraw lei lei nalor ba ki ia peit miet shaia ia-shai dang dum ki ia poi sha la ïing ban sdang sa ka trei ka ktah. Ka tlang kam lah ban pynthut ia ki namar tang ka spur ne ryndia tiem hajan ka ding ia biang ban thiah baroh shimiet. Ki don ruh ki khana bunjaid ban pynbyrngia ialade. Ka jingriew ki sur dang khaw shira ka sawa sah ha ki shkor u Soso Tham katba um lah khlem kdew ia kane ka phang ruh.

U angnud ba ka ri Khasi-Pnar kan iai long kaba suk ha la ka rukom im.

2

Ha kane ka lynnong ruh u Soso Tham um donkam diengduh Phareng shuh. U la ieng ha la ki jong ki kjat. U rwai shaphang kaei kaba u kynmaw ba u iohi ha ri Pnar, bad u mut dur ba kita ki longshwa manshwa ruh ki long kum kito ki briew namar ba ki im ha la ka jingshai. Ha ki pateng ban wan ki bym iohi shuh ia ka dur ka dar ka ri Pnar wat tang ha ki 20 snem mynshwa kin pyrkhat ba kaba la thoh ha kane ka lynnong ka long shisha ka rukom im ki Barim Bajah. Lait noh kaba "phiah kwai ha Nubkhohsiew" bad ki sawlaiñ banyngkong ka dkhot xx kiba kdew ia ki longshwa, baroh kaba la kren ha ka lynnong ka long ia ki pateng ba ngi dang tip bad iohi hi da la ki khmat. La ym baroh kiba la mad ia kata ka jingim bun na ngi ngi la mad lut ia kito ki jingim ba la batai ha ka bynta ba la dep. Uno uno u nongkyndong ka ri Pnar u bym suk ban shu shong ha ïing bad sngi bad miet la u baduk ne badon baem u la ia dung khaw shira, iatem duitara bad sitar, iathiah burud ka ding barhem, la iakhie dang step bad kumta. Kine ki la jan duh ha ki shnong ba la lait surok. Hynrei lah ban iohi ia ki dak lada leit peit khamtam ha ki bnal Risaw baduh Nohprah kano kano ka snem; Na ki alom baroh ba tip ha Pnar, u Soso Tham u kham kren shaphang ka Synrai, namar ki kam u briew ba la rwai ki long kito ba ju leh ha ka por Synrai.

Nga lap ba ia ki phang baroh ba u Soso u la ktah, ym shym la buh ryntih ia ki ha ka rukom badei. Uto u kynrad ka plot ha ka lynnong ba la dep u la kylla long u myllung ba dang pyrshang ha kane ka lynnong. Nga nud ban ong

ba lada un dang sah bad ngi haduh ka sien shon baar ia ka kitab un pynbeit thymmai ia ki bun ki dkhot kumba u la leh ia *Ka Ballad u Biei'* ha ka sien 'shon balai, kumjuh ia kiwei pat ki rwai ne phawar bamynshwa. Ia ki jingduna bym lah pdiang ne leh kum bym iohi lah ban kdew :

1. La ban jin arsien ia ka Persyntiew nalor ba la ai ia ka ka lynnong bakyrpang bad ba la kdew ruh bunsien ha ha kiwei pat ki lynnong.

2. Ia ka synrop baar ka dkhot ii la dei ban ap haduh ha un da ktah ia kajuh ka mat ha ka dkhot v, kata shaphang u soh bad u kba.

3. Ka rukom buh ia ki kam ba la leh da ki nongrep ka long kynrum-kynram. La dei ban buh lang ia ki symboh pyrkhat ba kin iaid ryntih. Ka dkhot ii ka kren ia ka Synrai, iii ia ka Tlang bad Pyrem ha ka juh ka por. U wan biang sha ka Synrai ha ka dkhot iv, v, dang haduh ka dkhot xiv syndon ba u ktah biang ia ka. Ngi iohi ia ka Tlang bapyngngad bad khriat ha ka jingkynrum-kynram. La iathuh tiak ha ka dkhot iii, nangta ha ki sawlaiñ ha ka dkhot vii, xi-xiii bad xv-xviii. Ka jingduna ka long ba la kdew shwa na ki dkhot iii, vii bad sa wan biang sha ka;

4. Ka jingkynmaw ia ka Sohra ha ki dkhot xii bad xix ka shu wan pynthut kai ia ka phang ba la rwai. U lah ban kiar na kane lada u dang don por namar ba u la ju leh kumta.

5. Ka leit tong sher, ka bud ngap, ka beh mrad, ka siat thong, ka thaiñ khoh-thaiñ star, ka saiñ nar ki long ki kam ba u nongrep u leh haba u lait por. Ka jingpynbeit ia ki mat ter ter, lane ka *Plot* ka dawa ban buh lang ia ki ia ha shidkhot, ar ne lai katba donkam. Ki paw ha ki dkhot vii, x-xiii, laiñ balai dkhot xiv, bad kata ruh la pynkhleh ang bad kiwei pat ki kam.

6. Kito ki nongrep ha ki elaka Shangpung bad Raliang kim ju rep kwai kumba rwai u Soso Tham. Kam long kaba ki lah ban hiar sha War ruh ban wan phai pat sha ïing mynmiet. Uba leit hiar kumta u la sah artat shato.

7. Haba u kren shaphang u samla ba kum u Tiew lyngskaw kan itynnat shibun eh lada ka don hajan kaba "ki syiem ia u ki ring kongor", hynrei ia kajuh ka phang la kren ha ki dkhot ba iaingai kat ka x bad xix.

Ha kane ka lynnong u myllung u kren kum u nongiathuhlypa ruh. U kdew ia ka jingangnud ki Nepali ban wan kamai sha ri Pnar. Shisha ha kine ki khyndiat snem ki khuti masi bad muit ki la don shibun ha ri Pnar ruh khamtam ha ki elaka ki Daloi Nartiang, Nongjngi bad Shiliangmyntang.

Ki kliar ki lum Himalaya
Lano kin ngiah ban peit ia pha !

U iathuhlypa ruh shaphang ka jingwan rung ka jingshai bathymmai kaba pynshai ia ka ri. Ki skul ki nangroi mynta kumjuh ruh ka Niam Khristan. Ka ri Pnar kam long shuh ka khlaw kumba kiwei ki sngewthuh ia ka.

Ngi sngap lang bad iohsngew lang bad u nongrwai ba ka poitri Khasi hyndai ka kham mih ha ki rong biria ki briew. Ka dur ka poitri Khasi hyndai pat ka long kumba u la kren ha ka dkhot xix. Kam iaid beit ha ki laiñ, namar ka laiñ banyngkong bad baar kim kren ia kajuh ka phang. Ka laiñ banyngkong ka lah ban ym don jingmut ai ruh kum :

Dohkha, ka Tlai, Pylleng, ka Dkar,
Kumta hyndai ki sengphawar.

Nalor katei ki nongphawar ki pyndonkam da ki shin ne symbol baba ki phawar. Kumta ngi iohi ruh kumba ngi pule shaphang ki syntiew bapher : ba u tiewjapang u long ka shin ba ïeng na ka bynta u samla briew kumba long "Naikhadsaw synñia".

Lah ban pdiang ia kane ka lynnong kum ka bynta ka imlang sahlang ki Hynñiew trep tang da kaba ngi pdiang ba ka jaitbynriew Khasi-Pnar ka hiar shisha na bneng. Hynrei u myllung u artatien ba ka long kumta namar ba ka lynnong ba la dep ia kaba u la thoh bha ha ka rukom bapaka u la kylli tohkit ia ka thymmei ri jong ngi. Nalor-kata u pynpaw ba ka puriskam u Sohpetbneng ka long tang "ki ktien pharshi" ne "pharshi syllok" (Symbol) jong kiwei pat ki jingshisha. Ha kane ka lynnong bad ha "ka Ïing I Mei" u Soso Tham um shym pyrshang "ban pynbeit ia ka Mynta ha ki ksai jingim ka Hynnin" lane "tda ia ka Mynta da u diengkot ka Mynnor" kumba u Oscar M. Wahlang u la iohi ia ka kitab baroh kawei, kaba u leh ka long ban iathuh ia kaba la dep na ki dak ki shin ka Mynta, kaba u myllung ka spah snem baarphew u iohi. U wad ia ka mynnor na ka mynta, kumjuh ia ka pyrthei bad ka bneng. Kat kum ka *Jingpynpaw* u Ioannis u Jisu un wan hiar biang na bneng ha kata ka Jerusalem bathymmai ban shong sah bad ki briew bad ban synshar ha ka jingsuk. Nga iohi ba ka laiñ, "Pyrthei bad Bneng kin long kawei" ka thew shata. La iathuh ba kata ka jingwan ka bneng ha pyrthei kan long ha ki lyoh bad ka khmat baroh kan iohi ia u syiem Bneng. I Hangta ki ksuid baroh kiba la tai ia u bynriew kumba tai ia u kew kin long ka jingiuh kjat u Syiem bneng, bad ki briew kin long ki khun u Blei (dk xvii). Hynrei kata ka por kan wan ynda u briew u la duwai ba kata ka hima Blei kan wan. Nga mynjur bad ka jingiohi u B.R. Kharlukhi ba la u

Soso u la kren shaphang ka niam ka rukom u hyndai ruh kata "kam mut ba u len noh ia ka bor jong ka jingshai Kalbari. U la shem ha ka kum ka jingpyndep bajanai ia kaei kaba la ong bad la iathuh naduh ki por barim bajah" 2

U myllung u ap kyrmen ia kata ka jingwan pat u Syiem ka Bneng, kum u W.B. Yeats uba rwai :

Surely some revelation is at hand,
Surely the second coming is at hand
The second coming ! 3

Ka phang pdeng jong "U Lum Lamare" ynda haba la prat ia ka snep kam shym pher na ka phang uto uba rwai.

That to the highth of this great argument
I may assert eternal Providence,
And justify the ways of God to men. 4

U Soso Tham u leh kumta hi naduh ka dkhot xi ter teri Kumta ka jingwan u Syiem Simpah, ka long ka lynti u Blei ban pynim ia ka pyrthei Khasi-Pnar de. Nga iohi ba ka dkhot xi ka pher na ka dkhot xvi. Ka kren ia ka jingwan long briew u Khrist, bad ka xvi pat ka jingwan arsien. Dei kane ka phang baar kaba pyniapher ruh ia ka phang kane ka lynnong na ka *Paradise Regained* kaba kren tang shaphang ka jinglongbriew u Khrist. Ka jingsiewspah na ka pop ka la dep, hynrei ka jingwan arsien pat kan pynduh syndon ia ka bor ki ksuid halor u khun bynriew. Kane ka symboh

---

1. *Mathaios XIII: 26*
2. *"U Soso Tham kum u myllung" Soso Tham Birth Centenary Celebration Souvenir P-20*
3. *"Second coming".*
4. *P.L. Book I*

pyrkhat ka paw bha ha ka dkhot xvii. Hynrei kum ban sa ai nia ha ka lynnong X, ka jingdem kyrpad u briew "ha khmat u Blei" ka thaw ban pyniadei ia ka jingphai khmat u Adam sha u Blei kaba la pynlong la u Blei ban thaw lad ban siewspah ia u briew na ki nongshun jong u baroh—u Soitan, ki ksuid bad ka Pap.

Ka jingphalang ka *Bible* ha kane ka lynnong ka paw bha ruh ha ka dkhot xvi bad xvii hi. Ia ka symboh pyrkhat ba u briew un bteng biang ia ka jingkieng ksiar sha bneng (dk viii) bad ba u lah ban leh kumta da ka jingkylla bamut bad jingduwai ha u Blei u Soso Tham u seng nongrim na ki jingthoh bakhuid. Lah ban nujor ia ka dkhot xvi bad kine ki ktien harum ban kyrshan ia kane ka nia :

> Shisha, shisha nga ong ha phi, phin sa iohi ia ka bneng ba la plie, bad ia ki Angel u Blei ba ki iakiew bad ki iahiar ha u khun u briew. (Ioan 1 : 51).
> Bad u la phohsniew ruh, bad hakhmih ka jingkieng ba la thung ha ka khyndew kaba ka khlieh jong ka ka da kot haduh ka bneng : bad ha khmih ruh ki Angel u Blei ki iakiew bad iahiar ha ka. (Jen 28 : 12)

Ki kritik ki lah ruh ban pule ia kito ki ktien ha u *Mathaios* 4 : 11, *Loukas* 2 : 9 13 ; 22 : 43 ; 23 : 4, bad Ki *Kam ki Apostol* 1 : 10 ban sngewthuh ia kaba u myllung jong ngi u mut hangne. La bteng biang ia ka jingkieng da u Jisu. Ki briew ki poi sha u Blei lyngba jong u.

U khun bynriew un jop ia ki ksuid, kibal ong ki nongshun da ka jingjop u Jisu hi ia u Soitan. Ha kane ka mat nga iohi ba u Simpyllieng u thew ruh khyndiat ia u Jisu hi ha kata ba u pynkynmaw ia ka kular barim jong u Blei

Ia ka bynta ka Bible ha kane ka lynnong lah ban nujor ia ;—

> Ynda u iub i'u ksuid u khrei
> U briew un long u khun ki blei

bad kine ki kyntien harum :—

(1) To shong sha ka kti kamon jong nga, tad ynda ngan pynlong ia ki nongshun jong me ka jingiuh kjat jong me. (Salm 110:1)·

(2) Namarkata haba kita ki khun ki long ki nongiohbynta na ka doh bad ka snam, ma u hi ruh da kajuh ka rukom u la shim bynta na kajuh; ba da ka jingiap un ioh pynduh noh ia uta uba don ka bor ka jingpyniap, uta u long u Soitan keiñ: (*Hebru* 2: 14; nujor dkhot 8 bad lynnong 1:13, *Ki Kam* 2: 34 - 35, Loukas 20:42-43; Mathaios 22:44; I Petros 3:22)

(3) Ynda kumta long ka bakut, ynda un aiti noh pat ia ka hima ha u Blei uba u Kpa, ynda u la pyndam noh ia ka jingsynshar baroh, bad ia ka jingdon bor baroh bad ia ka bor baroh. Namar ka dei ia u ban synshar tad ynda u la pyndem ia ki nongshun jong u baroh hapoh ki kjat jong u. Ka nongshun ka bakhatduh ia kaba yn sa pynduh ka long ka jingiap: (I Korinth 15:24-26)

Kito ki dei ki nongrim barieh ba u mynsiem u thew ha ka synrop ba khatduh ka dkhot xvii.

Ki nongpule ki iohi namarkata ba kum u shakri u Jisu, u Soso Tham u la pyndonkam ia ka Poitri de ban kren ha kiwei shaphang kata kaba u kheiñ kordor - ka jingngeit.

X

KA AIOM KSIAR

1

KANE "Ka Aïom Ksiar" ba u Soso Tham u kren hangne ka long ka aïom basuk jong ki Khasi-Pnar hadien ki juk baroh ba ki la mad ha pyrthei. Ka aïom ha kaba ka ri kan kiew kyrdan ha ka jingnang jingtip, ka burom-ka akor, bad ka jingtipbriew - tipblei.

Ia ka lynnong baroh kawei lah ban phiah ha ki lai bynta :—

I. Ka jingkynmaw ieit ia ka sottijuk kaba sdang naduh ba wan hiar kita ki hynñiew trep - hynñiew skum ban kha roi ha ka pyrthei Khasi-Pnar. Ia kane ngi pule ha ki dkhot banyngkong haduh ka balai.

II. Ka jingiaroh ia ka ri Khasi-Pnar bad ka jingkhublei ia ka (dkhot iv haduh viii.)

III. Ki dak ban wan phai ka Aiom Ksiar (dkhot vii haduh bakut).

Ha kane ka jingpule, ngan pynleit ia ka jingmut jong nga ha kaba bishar bniah ia ka lynnong kat kum ki bynta ba ka don.

Ha ka bynta banyngkong u Soso Tham u leh kum u nonghikai hapoh kamra hikai ban pynkynmaw ia ki nongpule ia ki phang ba u la rwai ha ki lynnong ba la dep. Kumta ngi iohi biang ia ka jingsdang, ka jaitbynriew ha kane ka pyrthei da ka jingdkut u Sohpetbneng. Ki sah shane ban thaw shnong, ban seng hima kat kum ka nongrim bad ki sñi blei ba ki dang kynmaw ha bneng.

La pynkynmaw ruh ia ki nongpule ba ki sdang ban saiñ hima-sima ha rympei ka khun khatduh. Shuh shuh ha kata ka aïom basuk ne ka sottijuk baroh ki jingthaw u Blei naduh ki dieng haduh u briew ki dang ia sngewthuh ia kajuh ka ktien. Namar ka jingim bahok bad bashida jong kita ki kpa tymmen, ki pateng ban dang wan rüh kin ym ym lah ban klet ia ki bad kin iai rwai shaphang jong ki katba dang sah ka pyrthei.

Ha ka bynta baar u myllung u iaroh bad khublei ia la ka ri ba u ieit eh. Ka ri Khasi-Pnar jong u Soso Tham ka long ka Eden ki hynñiew trep bad ki khun ki ksiew jong ki. Ki um jong ka ki long "ki um bapyngngad kdiar" ba u myllung u mad shisien ha trep "Ki thei bhabriew ba puh lyngkha" ha ranab u Lum Shyllong. Ha ka ri Khasi - Pnar u phuh u syntiew Dieng ka Jingim ba u khot hangne u Amirphor ban ai ia u briew ka jingim kaban ym kut shuh. Ki briew ba shong ha ka kin long ki baryntih ha ki kam baroh naduh ka kam pyrthei haduh ka kam Blei.

U Soso Tham u iaroh ia ka Riti ka ri Khasi :

Hangno ha Pyrthei don Riti,
Ba kum ka jong ka Ri jong ngi.

Ngi tip ba ngim shym don satia la ka thoh ka tar, Ki dustur ki riti jong ngi ki long kita ia kiba la thoh da u Blei ha ki mawlyngkniap ka dohnud hi. Don kiba la pyrshang ban buh jingthoh ia ki katto katne ki riti hynrei ki khleh bad ki jingbatai de. Lehse lada lah ban buh ryntih ia ki baroh kumba buh u Moses ia ki Shiphew Hukum ki lah shisha ban long ki bapaka. Hynrei na ka jingshem hi, ki dustur-riti ha Khasi-Pnar ki kylla man ka por. Ka bashai eh ka long ka riti bat khyndew. Hato kane ka jingiaroh ka thew ia ka jinglah jong ki riti ban kylla

kat kum ka mon u briew khlem da donkam ban pdiang ia ki da ka aiñ bad ki nongsynshar, kum ki syiem, ki lyngdoh bad ki daloi ne ki dorbar jong ki? Nga ieh ia kane ha ki riew-aiñ ban bishar.

Ka jingiaroh u myllung kam shym long satia ia ka Mynta hynrei ia kaba la her sha bymjukut kaba um lah shuh ban iohi lane mad, shisha don kum kita ki riewpyrkhat kiba ngeit ba baroh kaba la dep ka long Ksiar, bad ka mynta te kabym long suda. Don ruh kiba apkhmih ia ka lawei baphyrnai. U Soso Tham u ngeit ia ka jingkordor kaba la dep bad ruh jong ka ban sa wan. Ia ka jingthew jong u shaphang ka juk ba hyndai ngi iohi na kane hi ka lynnong. "Ngi im ha kiwei pat ki sngi", u ong. Hynrei ha kajuh ka por, ngi iohi ruh ba wad naduh hyndai hi ki ksuid ki khrei, bad ki nongshun ki don sawdong ia ki briew bad ki apkyrmen ban ioh klun ia ka jaitbynriew jong ngi. Dei namar kine ba u myllung u sngew pisa mynsiem bad u jaw ummat haba u pyrkhat ia ka lawei - lathai ka ri. Hynrei lada ym don shuh ba iada ia ka jaitbynriew, bad lada ka sbur baroh ka kie sharum sha ki duriaw jong ka por, bad ka ri ka sah hapoh badum kumba ha u Simpyllieng ruh, ka lawei ka ri long ngi ka long ka baphyrnai.

Ha ka bynta balai kaba sdang naduh ka synrop bakut ka dkhot viii, u ai ha ngi ia ki dak ki shin ka Aïom Ksiar. Kita ki dak ki long kumne harum.

Ka banyngkong. Ka jaitbynriew Khasi-Pnar kan iatylli bad iaryntih lang ha ki kam babha baroh kumba hyndai. Ka jinglong baryntih ka la long ka sap tynrai hi jong kiKhasi naduh ki por basdang kumba ngi pule na kane ka kitab. U Soso Tham u ialap shaphang kata hi namar ba u kut jingmut

Ban kyrsiew pat napoh ki Kpep,
Ki Sngi ba Rim U Hynñiew Trep.

Ki kyntien "Kumba hyndai, kumta lawei"[1] ki pynshai kdar ha ki nongpule ba ynda ki Khasi-Pnar ki wad ban lap ia ka Hyndai kin long kiba iatylli ha baroh ki bynta. Kata ka dei ka jingangnud u Soso Tham.

Ka baar. Ka ktien bad ki kam ki briew kin pynpaw ia ka hok u Blei Nongthaw-Nongbuh. Ynda ka Pap ka la tap ia ka pyrthei ki Khasi ki sah hapoh badum, sah lyngngoh ruh, hynrei ka jingshai bakynjablei kan paw ynda u briew u phai la ka khmat sha u Blei. Dei tang ynda ki la ithuh biang ia U Blei ba kin nang ruh ban kheiñ kor ia ka burom ka ijot ka jaitbynriew.

Ka balai. Ki Khasi - Pnar kin sa pyrkhat sngewlem ia kibym dei Khasi de. Imat u Soso Tham u mut ia ki dkhar ba don ha ka ri, bad kiba la wan kiew na shatei bad shathie. Nga sngewphylla shibun ban lap ia kane ba ka long kawei na ki dak ka lawei baphyrnai, khamtam haba nga la pule ia ki jingthoh jong u hi kum :

(a) Ki kliar ki Lum Himalaya
Lano kin ngiah ban peit ia ka

(b) Sawdong jong ki ki Khla ki Thlen,
Ki iaw mynsiem, ki iai kyrmen :

(c) (ia kaba mynta hynrei ki nongwei shisngi kiba thap mrong ban shu ioh ei lada ngi tam lah ban ai ri muid, bad ban die la ki khyndew ha ki).

(d) Nga iohi ruh ia ka Ri ha tmier ka riat ba shyrkhei. Sa tang katno, ia ngi kiba tang shitroh, lada ngim kyndit bynriew kan sa tyllep ka umsaw, bad ngin sa long nong—Gibion ban thoh dieng, bad tong um iano re.

Nga ioh lypa ba kin don ki nonghikai bad ki kritik kiban ym iamynjur bad nga ha kane kawei ; hynrei nga la pyrshang ban khmih ia ka dkhot x na bun ki ang kito kim

pynhun ia nga. Shisha lah ban pyrkhat ia ki kyntien "Ki thie harum ruh dei ki briew" ba ka thew ia u baduh barangli, ia u babieit baana, uba kren kawei ka ktien bad ngi kumba don ba batai ha kawei ka klas. Kane ka jingpyrkhat kam iawan dur satia bad ka jingkren u myllung. Ha ka jingiohi jong nga kitei ki kyntien ki thew ia ki dkhar na pynthor Bangladesh ne na Assam ruh. Ma ki ruh dei ki briew kiba im kum ma ngi hi. Ngim dei ban klet ia ki. Ngim lah ban im tang ma ngi hi, ngim lah ban roi spah roi phew tang para ma ngi hi namar ngin long kum ka dewlynnong jong ka jingsahdien. Hynrei u myllung u kwah ba ngin iadei kam bad ki, tang ba dei ban husiar ia ka khyndew ka shyiap ban ym die ha ki. Ha "Ka Meirilung" u kren shephang kane bad dei da kata ba ngin kiew kum ka jaitbynriew. Pule biang ia kito ki laiñ :

Da kumwei pat hadien ngin kiew,
  Ngin khleh bad kiwei pat ki briew ;
Ban bud nadien ngin sheptieng lei,
Ha khmat jong ngi la iaid kiwei ;

Haba pule lang ia kitei ki laiñ bad ka dkhot x ha kane ka lynnong, ngi iohsngew ruh ia ka jingtied ha ka jingmut jong ngi jong kito ki laiñ na u Dr. John Roberts kiba ong :

La wan ruh u Phareng, la kiew u Dkhar,
Ka suk ka Ri Khasi ka shai ruh kydar ;
Kan phet ka jingbieit jingdum kam don shuh,
Ki syntiew ka jingtip kin phuh.

Lada don hangno hangno ha kane ka kitab ba u Soso Tham u kren kum u nongshong shnong ka Pyrthei India kata ka dei ha kitei ki dkhot, namar kiwei pat ki pynpaw ba u long u nongshong shnong jong tang ka pyrthei Khasi-Pnar.

Ka basaw. Ka dak basaw ka long ba ki badon'baem napdeng ki Khasi-Pnar kin isynei ia ki baduk bad kin imsngi ban pyrkhat na ka bynta ka jingmanbha jong ki. Kane ka paw na kine ki laiñ :

Na lyngkha Kba na lyngkha Krai,
  Ban bam ka Phreit baduk ngin ai;

Ka Phreit ka long ka nongmihkhmat ia ki baduk bad batlot bor baroh. Ngi pule shaphang jong ka ha "Ki Symboh Ksiar". Ka jingthmu ka long ba u badonbor ruh u ioh jingiarap hi na ki batlot kumba ki hynñiew trep ki ioh jingtip na kata kawei ka Phreit shaphang kumno ban pynkyllon ia ka Diengïei. Lada ngi donkam ia ka nuksa ngin lap ia ka na u myllung hi.

"Ko hep baieit" - Nga tem ktien te,
  Kumta u sngap shuwa;
"Koit ia u Ruby wat sahnud,
  Ngan sumar hi ma nga".

Ka long ka dak babha ban iohi ba ki baduk kin iohi ia ka jingsngewlem ki badonbor. Ka kdew sha kaba ka bneng "kan khuid pat kdiar", ka lam ban pynpyrkhat ia ngi ba lehse ka dei kawei na ki hukum Blei hi ba dei ban kohnguh. Kane ka phang ka pynkynmaw ia ngi ia kito ki kyntien ba la thoh da uwei u nongthoh shithii kiba ong :

> Ka niam basngur bad bymbit tngit ha khmat u Blei uba u Kpa ka long kane : Ban leit jngoh ia ki khunswet bad riewkynthei ha ka jingshitom jong ki, bad ban ri ialade u bymbit tngit na ka pyrthei.
> (Jakob 1:27)

Ka basan Ki rangdajied ka ri Khasi-Pnar kin long ma ki nongthaw-aiñ ha Shillong ia kaba u Soso Tham u khot

da ka "Ri ba phriang ki Khyndai Lad". Ki Khasi-Pnar ki la sdang ban ioh ia kata ka lad naduh ka snem 1952 mynba ki la jied ia ki dkhot ka District Council baiadei lang mynshwa. Ha snem 1970 bun shisha kiba na kine ki district ki la long ki dkhot ka Dorbar Thaw-aiñ ka Autonomous State. Ki rangdajied ki rung ha Khyndai Lad shisha naduh ka snem 1972 ynda ka Assam ka la kynriah la ka nongbah sha Dispur bad ki MLA jong ka Meghalaya ki pyndonkam ia ka Iing Dorbar bamynta. Lada kane ka long kawei na ki dak ka Aïom Ksiar, lait noh laingut ki dkhar kiba la shong slem ha Shillong ki babun ki nongmihkhmat, kata 33 ngut ki dei ki Khasi-Pnar; ki 24 ngut ki dei kiba la jied na lum Garo. U kren hangne kum u nongiathuhlypa. Mano ba tip ioh khatduh khatwai kan don ka jingiapra bad ka Assembly kan long tang ia ki Khasi-Pnar! Ngi lah ban ym kwah ba kan long kumta, hynrei u Soso Tham imat u iohi rngai ia kaba kum kata pynban ka por.

Ka bahynriew. Ki Khasi-Pnar ha ka Aïom Ksiar kin long ki bañiewkor ia ka jingtrei kti kumba la long shisien hyndai. U Soso Tham u kren shai ia kane: "Ngin shoh, ngin thaw, baroh ngin rep" u ong. Kane ruh imat kan sa jia namar katba nangbun ki briew ka jingtrei bakham suk ka nang thung thapniang. Kumta kin ieng ki kharkhana ha kaba ki briew la jong kin trei hi da la ki kti ban pynmih ki tiar ki tar babunjaid, bad ka rep ka riang ruh kan khie im biang.

Ka bahynñiew. Ka dak bakhatduh eh ka Aïom Ksiar ka long ba u babun balang un pyrkhat la ka iing shong neh-kata ia ka jingim hadien ka jingiap bad un pynkhreh ialade ban iakynduh biang bad kito kiba ieit bathoiñ ba la ieit shawhwa.

2

Ngi la pule ia ka lynnong ha ka bynta, ba la dep tang kat kum ki phang ba la pruid. Ha kane ka bynta ka jingpyrshang jong nga ka long ban bishar ia ka sa na kawei pat, bad kane ka long ka phang badonkam eh kane ka jingpule.

Nyngkong eh nga kwah ban kdew ba ki dkhot I, II, III kim long kiba da donkam eh. Ki long tang ka iingpynkynmaw biang ia kaba u la rwai bunsien ha ki lynnong ba la dep. U Soso Tham u la pynlong ka nongrim jong u ban leh kumta. U la pynkynmaw ia ki nongpule ia kaba la dep kren kumba leh u nonghikai ha klas. Namarkata, ngi iohi biang ha kane ka lynnong ia ki mat ba la kren ha "Ki Symboh Ksiar", "Ka Per Syntiew", bad "Ka Iing I Mei" ha ki lai dkhot banyngkong, kiba ngi lah ban shim kum ka pasoh jong kito ki lynnong. Wat kaba u kren shaphang ka "kyrteng Blei" ruh la kdew lypa ha "U Simpyllieng" ha kaba u la iohi lypa ia ka jingphaidien u briew sha u Blei ia uba u la klet mynba u don hapoh ka jingkynoi ka Pap. Ka laiñ 'Ha khmat long ngi u Lyoh ba jngut" ka pynphai ia ka jingmut u nongpule sha "U Lyoh". U la leh shisha kumta bad u phla

Kumba ka Skei sha la dien trai
Ka phai kylla khadduh iawai.

Kane ka dei ka jinglong bakyrpang ka poitri jong u kaba ki nongpule kim dei ban klet, bad ka dei tang kane hi ka dur ba ngam lah ban kubur khamtam eh haba nga pyrkhat ba u nongthaw lyric u ialeh pyrshah ia ka por, ym kum u nongthoh epik uba shah ia ka por ban iaid la ka lynti. Ha kane hi ka kitab nga lap bun ki jingban ktien, ne ki jingpynkynmaw ia kajuh ka phang; ka jinghiar ki kpa

tymmen na jingkieng Sohpetbneng, u lapmynsaw, ka jinglongsotti ka ri, ka kam u ksuid bad kiwei de. Ki kritik kin ym shem jingeh ban lap la kane. *Ka jingphai sha kajuh ka phang bunsien kam dei ka dak ka jinglong syiem myllung jong uno uno u myllung lait sa tang ba kiwei pat ki myllung kim lah ban kot wat tang shiteng na kaba uba leh kumta u la dep.* Nga ngeit ha ka lawei, bad kata ka long ba ki myllung bamynta bad kiban dang mih kin long kiba kham khraw ia u Soso Tham. *Ka baar.* Ha kane ka lynnong kumba ha kiwei, ki jingthoh kiwei ki ioh ka bynta ha ka jingmut jong u ha kaba seng ia la ka nongrim. U la kynthup ia kito ha ka rukom barieh, bad ia kine lah ban pynpaw.

Ka dkhot iv ka wan rah ia ka symboh pyrkhat na u khun jong u hi, U Primrose Gatphoh. Ki laiñ ba pynpaw shai ia ka jingshim kylliang na u khun dei kine ;

Ha pha u phuh u Amirphor
Ki rong jong u ki bym lah tlor ;
Te na uta u Syntiew Ksiar,
Ka dap ka shlei ka Dohnud miar.

Shwa ba un thoh ia kitei ki laiñ, u la kdew ha "U Rngiew", bad ha "U Simpyllieng" ruh ia kajuh ka jingiathuh khana. Uei une u Syntiew Amirphor ? Hato u ju don kum uta ha ri Khasi ? Bun ki kyrteng ba ngi ai ia ki tiar ki tar ki wan na ri nongwei. Kane ka kyntien ka wan na ka Sanskrit. Lah ban ai ar jingmut : (1) U syntiew babun soh. *Amir* ka mut babun, *phol*, u soh ; (2) U Dieng ka Jingim. *Amarphol.* Imat ka dei ka jingkynnoh bakla mano re nyngkong eh, hynrei ka jingmut hi jong baroh ar ki nongthoh, kata, bad P. Gatphoh bad Soso Tham ka long hi ia u Dieng ka jingim.

Ha ka jingkyntu ba dei ban trei da la ki kti ia ka babha ba la kren ha "Ka Per Syntiew", "Lum Lamare", bad

shwa ia kata ha "U Lum Shyllong", "Kynjai Ha La Ri", bad "Ki Sngi u Hynniew Trep"; ngi iohi ruh ia ka jingkyntu u Hewett Singh Pariat ha "U Khun U Adam" (1924) ba ka ioh ka bynta bakyrpang ha u Soso Tham. U Hewett Singh u kyntu :

Halor ki lum hapoh dymmiew,
Ko ri ki hynñiew trep ;
Ban long ki persoh persyntiew,
Ngin ieng rangbah ka rep.

Ka jingkyntu u John Roberts ba kum ka jaitbynriew ngi dei ban nang kiew sha khlieh ha ka jingstad ruh ka paw hangne, khamtam ha "Shaneng ngin kiew napoh ki Trep", kiba sawa kumjuh kumba ha :

Ngin kiew sha khlieh shaphrang ngin mih
Umpohliew jingstad ngin iadih.

U Soso Tham u la kdew ka lynti kumno ngin kiew ha "Ka Mei Rilung" dkhot v, bad ha kane ka lynnong ruh.

Ka jingkdew sha ka jingkylla bamut u briew ka pynlong ia ka Aïom Ksiar u Soso Tham ka *Paradise Regained* barit. Nga la kdew naduh ka jingbishar ia "U Lyoh" ter ter ba u Soso Tham u la shim kylliang bun na u John Milton. Ha kane ka lynnong ka jingthmu jong u ka long ban pynioh pat ha u Khasi ia ka Aïom Ksiar ne Paradise ba la duh noh. Ha ka *Paradise Lost* ngi pule ba u briew bad ka briew banyngkong ki la sngewsih ia ka pap, bad uta u briew u la hikai ia ka lok jong u shaphang ka jinglong kpa u Blei ia ki briew, namarkata ha ka jaka ba kan pyniap noh ialade, baroh ar ki dei ban phai sha u Blei. Uta u briew dei u Adam bad u la pyni ha ka tnga jong u kumno ba u Blei u

synei ia ki wat haba ki la hap ruh u dang ai jaiñ ia ki ban kup :

Lada ngin d'wai lei lei, un shah la shkor
Dohnud jong u ban sngewsynei ka dem.

Uta u kpa bad kata ka kmie kulong ki la iam kyrpad ha u Blei, ki da pan map namar ka pap, bad da ka jingiasaid u Jisu, u Kpa u la map ia ki tang ba u la beh ia ki na Eden.

U Soso Tham um lah ban buhrieh ia kane na kito baroh kiba la pule bha ia kito ki Epik u Milton. Ha ka jingshisha u la plie da lade hi ia ka phang ha ka lynnong iv dkhot xviii. Hynrei haba u la buh ialade ha ka jaka uwei pat u briew ba la rwai da u Milton ha ki laiñ :

Ynda nga poi ha ïing u Blei
Nyngkong ngan wad hangno i Mei,

u la leh slan shibun eh namar u tip aiu u la leh. U kynthup ia ka lade ha kaba kam ba "Ngi dei ki khun ki Hynñiew Trep", haba kumta kam eh shuh ban ieh ia kiwei kynthup ia ka jingshisha ba u Milton u kdew ha ki laiñ bakut ka *Paradise Regained* lane ka Aïom Ksiar u Adam. Pynban wat la u Soso Tham u pynpher shibun ruh ka jingshisha ka sah. Ki laiñ bakhatduh ka Aïom Ksiar u Milton ki long kine :

Thus they the son of God, our Saviour meek
Sung Victor, and from heavenly feast refreshed
Brought on his way with joy; he unobserved
Home to his mother's house private returned.

Ka jingiapher ha kaba kdew sha ka ïing I Mei ka long ba u Milton u kren shaphang ka jinglongbriew u Jisu Khrist, kata, ka jingleitphai jong u sha ïing ka Mary hadien ba u la jop ia u Soitan ha ka ri khlaw Judia. U Milton u

rwai ba ha ka jingjop ia u Soitan, u khun bynriew u la ioh pat ia ka Aiom Ksiar ba u la duh. U Soso Tham pat u kren shaphang kaban poi biang sha-Ïing u Blei ynda ka mynsiem ka khlad na ka met bad dei hangta un wad ia kata ka kmie kulong, ka kmie tymmen ka jaitbynriew Khasi. Ha ka jingpule jylliew jong u ia ki kitab u Milton, u Soso Tham u sngewsynei ia ka Im bapli ba ka la shah beh na Eden lang bad u tnga jong ka, bad hakyndong eh ka jingmut jong u u kwah hir hir ban iakhublei ia ka ynda u la poi ha Ïing u Blei. Hynrei ban buhrieh ia kata na ki nongpule u la jied ban wad "hangno i Mei".

Khatduh khatwai nga sngew ba nga dei ban kdew ruh ia kawei kaei kaei ba nga iohi ha *Ki Sngi Barim U Hynniew Trep.* Kane ka long ba u myllung jong ngi u ngeit ha ka jingtyllun ki aïom bad ki juk bad ka jingpoi biang shajuh kumba wan biang ka aïom shisien shisnem. Kata nga mut ba u ngeit skhem ba ka jaitbynriew kaba la mad ia ka jingsuk shisien kan ioh pat ia ka, bad hangta kan shong pyngngad junom. Ka Aïom Ksiar ka dei ka juk ha kaba u khla un ym bam blang shuh, u bseiñ un ialehkai bad ki khunlung bad kin ym mynsaw shuh namar ba u Blei un don hapdeng jong ki baroh. Dei ia kata ba u Soso Tham u apkyrmen. Lait nangta, ngim iohi satia ba la don jingthoh jingtar hangno hangno hangno ha ka pyrthei ba ka don shisha kata ka Aïom Ksiar. Kiba pyrkhat ba kaba la dep baroh ka long ksiar, ka mynta kam long, ki dei ki riew duh jingkyrmen bad ki riew kwah ber sha kawei pat ka pyrthe ba ki Kiew kum ka ïing shongneh jong ki ha kaba kin iabam kwai suk man ka sngi. Ngim dei pat ban klet ba u Soso Tham u apkyrmen dngong ia ka jingsuk bneng kum u Khristan bashisha. Kata ka dei ka Aïom Ksiar jong u.

XI

KI SYMBAI EPIK HA KA KITAB

(Ki jingkren u nongthoh kum u President, Khasi Authors' Society)

HA KA 22 tarik Jylliew 1935 u Soso Tham u thoh kumne :

> "Ngam bakla lada nga ong ba hangne don lypa ki symbai ka Epic poetry lashai la shisngi."

Kitei ki kyntien ki paw ha "Ka Jingpynshai" jong u halor katto katne ki mat ba u la ktah ha *Ki Sngi Barim U Hynniew Trep*. Nga la dep kdew ia bun na ki jor tynrai ne symbai (elements) ka epik ha *Ka Poitri U Primrose Gatphoh*. Kito kin pynksan ia ka jingdawa jong uno uno u nongthaw poitri ba kaba u la thaw ka long ka epik lada ki don lut ha kata ka poem jong u. Na ka bynta ki myllung ba dang khie dang san ha kane ka Khasi Authors' Society bad kito kiba don jingmut ban kot sha ka epik, ngan pyrshang ban ñiew biang ia kito ki jor tynrai ne symbai. Ha kaba leh kumta, ngan thew tarajur ia *Ki Sngi Barim* kat kum ka jingdawa jong u nongthaw ia ka.

1. Ka Phang pdeng (theme). Ha kano kano ka epik u myllung u da iathuh shai ia ka phang pdeng ka jingrwai jong u. Shim ia ka nuksa u John Milton ia uba ngi la ju iohsngew, bad khyndiat eh kiba sngewthuh ia u. U John u la iathuh da kaba shai kdar ba ka phang jong ka *Paradise Lost* ka long "Ba ngan pynksan lynti u Blei sh'u briew" (To justify the ways of God to Man). U la phla kumta, bad u la bat khak ia kata ka phang pdeng naduh basdang

haduh bakut. Hato ngi lap ne em ia kaba kum kane ka jingphla ha *Ki Sngi Barim*? Shisha, ka jingthmu u Soso Tham hangto ka long ban kyrsiew pat ia kane ka pateng bynriew Khasi na ka jingioh thiah lyngngai ha ka jingkylla ki por bad ban kynmaw ia la ka hyndai. U rwai :

Ban kyrsiew pat napoh ki kpep,
Ki sngi barim u Hynniew Trep.

U iathuh ruh :

Shaphang ki sngi barim hyndai,
Kajuh ka sur nga ruh ngan rwai.

U myllung jong ngi um shym la lah ban bat tang ia kata hi ka phang namar ba ngi lap ia kiei kiei kiba jia ha ki sngi jong u hi bad ruh ia ka jingiathuh lypa ia kaban sa wan ba ki ioh ka jaka ba kham bha.

2. *Ka jingkyrpad* (invocation). Ka jingkyrpad, ne jingduwai kyrpad ha ka epik kam long kumba duwai u nongmane blei. Kam long ruh tang ha uwei u blei ne ka blei, hynrei bunsien eh la phah ne kren ia ki jingduwai ha ka bor bamaïa. U Soso Tham um shym la leh tang kumta, namar ia ka jingkyrpad mynthi la kren kumba la leh u nongthaw Ode ha kiei kiei kiba hapoh ka bor u briew ruh. Hynrei u la kyrpad ha ka Lyer, bad ha ki Thawlang, ki Iawbei kiba ngim lah shuh ban iohi. Ba ki jingmut jong phi kin lait na ka Umdum ne Lynrum—Lynruh kumba u myllung hi u la pyndonkam, ngan sot katto katne ki jingkyrpad ba don ha *Ki Sugi Barim*.

(i) To suit ki rong, ko Khulom Ksiar,
I'u briew badum to pynshai kdar.

(ii) Ko Diamond ko Khulom Ksiar,
To kyrsiew thiah bad pynshai kdar.
To pynshai kdar bad lam ia nga,
Shaba ki iaid ki Wah rupa ;

(iii) Sha kiwei pat ki Ri bapher,
Sa shata kein to ai ngan her.

(iv) Ban bud shata mano bam per,
Sa shawei pat to ai ngan her.

(v) Uba ngi ieit u don haei;

(vi) Iathuh ma phi, Mei lieng Mei Ab.

(vii) Ko Lyer barong i'u Symbai Kseh,
Hangno u Dieng baiaw baheh.

(viii) Iathuh ma phi Thawlang, Ĭawbei.
Iathuh ia ngi ki thiah ha ei.

(ix) Iathuh ma me Bahbo Bahkong,
Ki blei aiu ha me ki shong.

U myllung jong ngi um shym la rwai pat ia ka phang ba u kwah ban tip na kito kiba sngew ia ka jingkyrpad jong u kumba la khmih lynti ba u nongthoh epik un leh.

3. Kaba iaiban ia kijuh ki kyntien. Ia kane ka symbai ne symboh u la leh bunsien tangba la pynkhleh khaw lang bad ka Pharshi syllok (allegory). Ka daw ba ka leit long kumta ka la long ba ka jingpule ba u la dep la ha skul ne marwei kam put shah ia u ban tip ia ka jingityunnat ban pynkhlad ia ka Epithet na ka Allegory. Ia ka jingpynkhleh lang ia ki ar ki jor tynrai ngi pule ia ki kyntien: lyoh, lap-mynsaw, mawjyrngum, hynñiew trep, Diengiei, Sohpet-bneng, Ksuid bajlew bad kum kita.

4. Ka jingiathuh ia ka parom da lade hi bad jingbatai ia ki dur ki dar ki tyngshop bad jaka ba la jied ne *narration* ka long kawei ka symboh ha ka dur ka epik. U Sóso Tham u la leh kumta hi, hynrei kaba u la leh ka long ban thaw *lyric*.

5. Ka jinglong salonsar (universality) ki katto katne ka tyngshop ne jingsngew ka long ka badonkam ha ka epik. U myllung jong ngi u la pyrshang ban kot shata da kaba kren shaphang u Blei, u Ksuid, ka Pap, ka tyngka bad ka jingkyrmen ia ka lawei; hynrei um shym kot sha ka rukom ba la pyndonkam ia kito ha ka epik.

6. Ha ka epik, ngi iohi ruh ba la pyndonkam ia ka jingphoh sniew jong ki tyngshop ia kaban jia ha ki hi katba ka khana ka nang iaid. Ngim lap ia ka jingphoh sniew ha *Ki Sngi Barim*, namar kaba ngi lap ka long pynban ka jingiathuh lypa jong u myllung hi ia kaban jia hadien ki kam *Ki Sngi Barim*. Ka jingiathuh lypa ha ka epik ka dei ban long tang ia kaban jia ha kata ka parom hi.

7. Ka jinghikai ia ka jinglong mynsiem. Ia kane ngi lap da kaba shai ha *Ki Sngi Barim*, ym eh namar ba ki long ki bynta ki kam ba la bate ha ki tyngshop hynrei ba u Soso Tham u kwah borabor ba ka Jingbha bad ka Hok kin jop ia ka jingsniew bad ka Pap.

8. Ka jingiaid lynti sha ki jaka bangiew ba ka khmat kam ju iohi ka long kawei pat ka jor tynrai. Kane ka jingiaid lynti ka lah ruh ban long sha ki jaka baitynnat, tang ba ngim lah iohi ne peiphang lymda ngi la pule ia kaba u nongrwai u la thoh. Ngi lap ia kane ka jor ha kaba u Soso Tham u la pyniaid wir ia u Ksuid sha ki jaka bapher, bad nangta ynda u briew ruh u kylla ksuid, u la leh kumjuh. Phin lap ia kane ha "U Rngiew", bad khyndiat eh ha "U Lyoh". Ngam iathuh ia ki, ioh lut ka por. To pynlut por hi ba phin hun.

9. Ka jingkylla dur ki tyngshop. Ia kane ka jor la pyndonkam tang ia ki tyngshop ba ngim lah ban iohi da la ki khmat, kum ia ki ksuid, ki puri blei, bad kum kita. U Soso Tham u la pynkylla akei, khla, masi, tyngab, bad

Pukni ia u Ksuid. Hynrei um shym la lah ban ìathuh ia ka jingmut balei ba u Ksuid u kylla khla, masi, skei ne mrad haba shu kren lyngkot.

10. Ka jingthew (metre) ha ka epik katba kum u Aristotle ki Greek ka dei ban long da kata ka hexametre, ka mut ki kyntien kin long 12 tylli ryntih ha kawei pa kawei ka laiñ, bad baroh kin iaid beit tang da ka *iambic* (ne Khiadien). U la thoh ryntih ia ka poem ha ka saw phut. Hadien ia u Aristotle, la pyrshang da ka san phut shilaiñ kumba leh u John Milton bad kiwei. Na kane ka liang ki poem baroh ha *Ki Sngi Barim* ki long lyric wat la' don ruh ki daw ba lah ban pynksan ba ki long ki Ode ruh.

11. Ki jingpyrkhat ba la pynrung ha *Ki Sngi Barim* kim long satia kiba rah ia u briew shalor kham shajrong ban ia u. Shisha um shym la pyrshang ban pynkhmiet ryndang ia ki nongpule shalor namar u kren tang ia kaba ha tbian. Ba phin lap u ksai sha kane ka jingong jong nga, shim ia u Blei ha ka kot jong u : um long u Blei uba pynduh ia ki jingsniew, hynrei uba phet iap na ka jingshisha bad ynda u la jah na ki briew nangtei na jrong u shu "peit lyngngoh". Ngim iohi ruh ia ka bneng ka long kaba kumno wat haba don ka lad ban ialam ia ngi shata namar ba ki hynñiew ki hiar nangta. La don ka jingpyrshang ban poi shaduh ka Sngi, hynrei ka rieh kum u Blei ki hynñiew trep shapoh krem lamet latang.

12. Ka jingiai bteng ia ka phang pdeng ka long kaba donkam na ka epik. U Soso Tham um shym la bet ia une u symbai.

13. Ka Plot ne jingbuh ter ter ha ka Epik ka dei ban don san bynta. Ka Baadang, ka Sohsat, ka Pdeng, ka Lawsohsat, bad ka Bakut. To pule ma phi la la bud ne em ia kane; namar hangne ym don jingiapher hapdeng ka

Epik bad ka Shempap. Nalor ka plot, donkam ia ka jinglong ki tyngshop, ki kyntien ba la jied bha, bad ka jingpyrkhat. Namar ba duna ha kane, ka jingialeh (aetion) ka duna shibun, bad kam pynhun ia ki kritik.

Ka kot baroh kawei kam dei ka epik, hynrei ka lyric bapaka. La bet ia ki symbai ka epik, hynrei u Khasi uban thaw epik hadien un tip shaphang jong ka na uwei pat u nongthoh, ym na u Soso Tham.

Ka jingkhraw u Soso Tham kum u myllung kam shong ha ki symbai epik ba la bet, hynrei ha kiwei pat ki bynta, kiba lehse nga la lah thoh ha kane ka taiew ha kawei pat ka jaka ia kaba la pynmih mynhynne hi. Nga khot ia phi ban pule bishar ia kito ki phang ba la kdew ba phin iohi kumno ban pule ia kiwei de ki myllung, khamtam eh ban kynjoh kham shalor.

Shwa ban kut, nga kwah ban kdew ba ka jingthmu ne ka phang pdeng barieh u Soso Tham ha *Ki Sngi Basim U Hynniew Trep* ka long kaba um shym la kdew ne iathuh satia. La iathuh ia kata da u John Milton haba u batai ia ka kamram ka poitri jong u hi : Ban siewspah ia ki kpa tymmen na ka jingjot jong ki, ban ithuh ia u Blei, ban ieit ia u, bad ban im kum ma u ha ka jingjanai baroh. U Soso Tham um shym rwai tang ban tip shaphang ki longshwa, hynrei ruh ba u khun Khasi un kot sha ka jingjanai baroh lyngba ka lynti ka hok, bad ka jingtrei hok ha kane ka pyrthei. Dei da kumta ba u briew un poi sha iing u Blei, bad un lah ban iashem pat bad kito kiba la pyndep hok la ka kamram la ka long ka Kmie, u Kpa ne ki baieit bathoiñ baroh.

Ha kane ka sngi, ngi kynmaw burom ia kum uta u radbah ka thoh ka tar, uba lada u dang im, un jin da la long uta "U khlur ba lam lynti" ha kane ka Society jong ngi.

Synod College
18.12.79